

ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
GÖNEN MESLEK YÜKSEKOKULU
UYGULAMALI
SOSYAL BİLİMLER VE
GÜZEL SANATLAR DERGİSİ

Yıl: 2022 Cilt: 4 Sayı: 9

ISSN: 2687-4903

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Prof. Dr. İbrahim DİLER

(Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adına / On Behalf of Isparta University of Applied Sciences Applied)

Editör / Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Nihat ALTUNTEPE

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi/ Assist. Prof. Dr. Hatice E. TÜTÜNSATAR

Öğr. Gör. Dr. Murat Yusuf UÇAN

Öğr. Gör. Dr. Elif Bayrak KAYA

Yayın ve Danışma Kurulu / Editorial and Advisory Board

Prof. Dr. Yahya FİDAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Şebnem ASLAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KARADAĞ	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk İPEK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Olcay Bige AŞKUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan PAPATYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ALTAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mirzahan EGEMBERDİYEV	El Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan DEMİR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet UÇAR	Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Gürcan PAPATYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet TAŞAR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Gülnar TAUBAEVA	M. Auezov Güney Kazakistan Ulusal Ün.
Doç. Dr. Musa TÜRKOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Raşit TACİBAYEV	Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Ün.
Doç. Dr. Beyhan AKSOY	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet DÜŞÜKCAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa GENÇ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Fatima DURSUNOVA	Mehmet E. Resulzade Bakü Devlet Ün.
Doç. Dr. Mete Kaan NAMAL	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan ÖZKUL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Adem BABACAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ece Çalış ZEĞEREK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ	Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Emrah DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Mine Ülkü Öztürk
Dr. Öğr. Üyesi Begül ÖZKOCA

Bitlis Eren Üniversitesi
Bitlis Eren Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Web Editörü / Web Editor

Öğr. Gör. Harun ÇAKIR
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Yasemin DURAN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Redaktör / Proofreader

Öğr. Gör. Serdar YETİŞEN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

İletişim Adresi / Contact Info

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen MYO, Gönen/ISPARTA
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosguz>
sosguz@isparta.edu.tr
0 246 2812300

Amaç / Aim

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde yayınlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki hem teorik hem de uygulamalı çalışmaların yer aldığı dergi, sosyal bilimler ve güzel sanatların hızla gelişen alanlarına ilişkin makalelerin yayımına öncelik tanır ve disiplinler arası yöntem ve teknolojiler üzerine yoğunlaşmayı, sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki en güncel bilimsel ve sanatsal gelişmeleri araştırmacılara, sanatçılara ve ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefler. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayımlanmamış ve sözlü veya poster sunum olarak başka yerde yayın için değerlendirme aşamasında olmaması gereklidir.

Kapsam / Scope

Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi" sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki bütün konuları kapsayan bir dergidir. Dergi ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan ve bilime katkısı olan araştırma makalelerini veya yeterli sayıda bilimsel makaleyi tarayıp, konuyu bugünkü bilgi ve uygulama düzeyinde özetleyen, değerlendirme yapan ve bulguları karşılaştırarak yorumlayan tarama makalelerini kabul etmektedir

“Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)” sosyal ve sanatsal konuları içerisine alan uygulamalı bilimler konusundaki araştırmaları yayınlayan uluslararası, hakemli ve bilimsel bir dergidir. Dergi, uluslararası düzeyde sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında en güncel gelişmeleri araştırmacılara, sanatçılara ve ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefler. Dergi sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan ve bilime katkısı olan araştırma makalelerinin yayımına öncelik tanır ve disiplinler-arası yöntem ve teknolojiler üzerine yoğunlaşmayı amaç edinir.

“Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)” evrensel bilime ve uygulamaya katkıda bulunmak şartıyla, her türlü yapıcı, yaratıcı ve yenilikçi görüşlere açıktır. Dergi yılda 2 sayı yayınlanmakta (Haziran - Aralık) olup, Türkçe ve İngilizce dillerinden birinde yazılmış makaleleri kabul etmektedir. Teorik (kuramsal) veya uygulama içeren araştırma ve çalışmaların yayımlandığı disiplinlerarası bir dergidir. Özgün araştırma makalelerinin başka dergilerde yayınlanmamış olması, teorik ve uygulama sonuçları içermesi beklenir. Derleme makalelerinde ise belirli bir konu üzerinde bilimsel, uygulama ve güncel gelişmelerin geniş bir kaynakça kullanılarak yansıtılması ve bunların doyurucu bir değerlendirilmesinin yapılması aranır.

Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar alanlarında;

- Özgün araştırma makaleleri,
- Derleme ve tarama makaleleri,
- Lisansüstü ve doktora tez makaleleri
- Kongre, konferans, sempozyum bildirileri,

kabul edilmektedir. Dergide yayımlanan makaleler izin alınmaksızın başka bir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Makalelerin bir kısmı veya tamamı Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar dergisi (SOSGÜZ) kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

İndeksler / Indexes

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Isparta University of Applied Sciences Journal of Applied Social Sciences and Fine Arts (JASSFA) are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

ASOS
indeks

Asos Index (2020)

Central And East European Index
(CEENDX) (2020)

Citefactor Academic Journals
(2020)

International Institute Of Organized
Research (I2OR) (2020)

kaynakça.info (2020)

ideal online (2020)

Scientific Indexing Services (SIS)
(2020)

Directory of Academic and
Scientific Journals (2020)

Hakem Kurulu / Referee Board

Doç. Dr. Hayrettin KESKİNGÖZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Osman AKIN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Damla AYOĞLU DUMAN
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Engin ÇAĞLAK
Fenerbahçe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma MUMCU KÜÇÜKÇAYLI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kazım SARIÇOBAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Müge Burcu ÖZDEMİR
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNER
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Liste dergimizin bu sayısında yayımlanan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list constitutes of the referees that evaluate the articles published in this volume of our Journal. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

Dr. Öğr. Üyesi Onur DEMİREL

Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI

Dünya Muz Piyasa Yapısı: 1990-2019 Dönemi

Structure of Global Banana Market: 1990-2019 Period

73-83

Serkan AYCİL

Dr. Öğr. Üyesi Gökçin ÇUBUKCU

Kadına Karşı Şiddet Olgusunun Posta Pulları Üzerinden Değerlendirilmesi

The Evaluation of Violence Against Women Fact on Postage Stamp

84-105

Doç. Dr. Burcu ASLANTAŞ ATEŞ

Öğr. Gör. Ezel DERER

Spor Kulüplerinin Hisse Senedi Getirilerinin Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Share Returns of Sports Clubs in Context of Behavioral Finance

106-118

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KALELİ

Osmanlı Toplumunda Sosyal Güvenlik ve Ahi Sandığı

Social Security in Ottoman Society and Ahi Assistance Crate

119-128

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

1. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) yılda 2 sayı yayınlanmakta (Haziran- Aralık) olup, Editör Kurulu gerekli gördüğü takdirde belirlediği başlıklarda özel sayı çıkarma yetkisine sahiptir.
2. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.
3. Dergide sosyal ve sanatsal konuları içerisine alan uygulamalı bilimler konusundaki araştırmalara yer verilir.
4. Türkçe ve İngilizce dillerinden birinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.
5. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayımlanmamış ve sözlü veya poster sunum olarak başka yerde yayın için değerlendirme aşamasında olmaması gereklidir.
6. Dergide yayımlanan makalelerde ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
7. “Yayın İlkeleri”ne uygun olan “Araştırma Makalesi” türündeki eserler çifte kör hakemlik sürecine ve benzerlik/intihal kontrolüne tabiidir. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumda, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir ya da son karar yayın kurulu tarafından mevcut raporlara göre verilir. Yayımlanmasına karar verilen yazılar dergi yönetimince uygun görülen bir sayıda yayımlanır.
8. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayımlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç üç ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
9. Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmaktadır.
10. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak intihal programından geçirilmektedir. Benzerlik indeksi oranı yüksek olan makaleler değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmektedir.
11. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.
12. Derginin tüm giderleri Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti alınmaz.
13. Gönderi dosyası Microsoft Word dokümanı dosyası biçimindedir.
14. Gönderilen makalelerde SOSGÜZ yazım kuralları aranır.
15. Makaleler akademik intihal engelleme programından (Örneğin: Ithenticate, intihal.net vb.) alınmış orijinallik raporu ile birlikte gönderilmelidir. Bu oran %20'ye kadar kabul edilmektedir. %20'nin üzerinde benzerlik oranı olan çalışmalar ön kontrol aşamasında iade edilir.
16. Yazarlar Telif hakkı formunu imzalayarak sisteme yüklemek zorundadırlar.
17. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.
18. Derginin ilke ve kurallara uymayan ve yazım kurallarında belirtilen şartları taşımayan makaleler değerlendirmeye alınmaz ve gerekli düzenlemelerin tamamlanması için makale yazara iade edilir ya da reddedilir.
19. Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.
20. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası çift kör olarak hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.
21. Kabul edilen yayından önce veya sonra etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır.
22. Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.
23. Yayımlanan eserler için yazar(lar)a telif ücreti ödenmez.
24. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

**ÇALIŞMANIN TÜRKÇE BAŞLIĞI 12 PUNTO İLE BU ALANA YAZILIR
ÇALIŞMANIN İNGİLİZCE BAŞLIĞI 12 PUNTO İLE BU ALANA YAZILIR**

ÖZ

Özet metni Times New Roman yazı tipinde 10 punto ile yazılmalı, içerisinde kısaltma kullanılması halinde, kısaltmanın açık adı parantez içinde belirtilmelidir. Özetle çalışmanın amacı ve kullanılan yöntemler kısaca belirtilmeli, bulgular yeterli sayısal ayrıntıyla birlikte özetlenmeli ve sunulan bulgular çerçevesinde sonuç açıklanmalıdır. İstenildiği takdirde özet; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç başlıkları kullanılarak alt başlıklara ayrılabilir. Özet 200 kelimeyi aşmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kurallar, Makale, Sayfa, Şablon, Yazı Tipi. 10 punto

Jel Kodları :.....10 punto

ABSTRACT

The abstract section should be written using in 10 pt. If the abbreviation is used, the abbreviated name should be specified in parentheses. The intent of the study and the methods used should be briefly stated, the findings should be summarized with sufficient numerical details and the results should be explained within the presented findings. Summarize if desired; purpose, method, findings and conclusions. The entire summary should not be exceed 200 words.

Keywords: Article, Font Style, Page, Rules, Template.

Jel Codes :

TAM METİN MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır ve uzunluğu dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir.
2. Sayfa düzeni; Üst: 4,5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
3. Makaleler 11 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
4. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
5. Makalenin ilk sayfasında 12 punto ve ortalı olarak, büyük harflerle ve kalın yazı tipi Türkçe ve İngilizce başlık, 10 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce öz ile en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır.
6. Dergimiz JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodu uygulaması olduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 5 tane olmak üzere JEL sınıflandırma kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold), 11 punto ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Ana başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makale içindeki tüm tablo ve şekiller metnin uygun yerlerinde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo ve şekle kalın yazı tipinde bir sıra numarası (**Tablo 1.**, **Şekil 2.** vb. gibi) ve normal yazı tipinde bir başlık verilmelidir. Başlık; tablolarda üstte, şekillerde altta, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde, 10 punto olarak, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Tablo ve şekil içindeki metin Times New Roman karakteri ile 8-10 punto aralığında ve tek satır olmalıdır. Grafik, çizelge, harita, çizim ve fotoğraf gibi tüm görseller şekil olarak nitelendirilmelidir. Tüm tablo ve şekiller yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır. Tablo ve şekillerde açıklama ve kaynaklar tablo ve şeklin altında 8 punto olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir. Tablo ve şekilden önce ve sonra satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde

bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir.

10. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır.

Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Derer, 2014:32).

İki yazarlı yayınlarda atıf: (Çakır ve Köklü, 2014:28).

Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf: (Öztürk vd., 2017:68).

Birden fazla kaynağa atıf: (Mishkin, 1999:57; Bernanke, 2005:36).

Kaynağın tamamı için atıf: (Richard, 2017).

Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (TCMB, 2016:72).

11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.

Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Rahmani ve Maleki, 2009).

Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (IMF, 2018).

12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.

(Tütünsatar, 2017a:42).

(Tütünsatar, 2017b:78).

13. Yazarın adı cümle içinde geçiyorsa aşağıdaki gibi atıf yapılmalıdır.

Kaya'ya (2016:27) göre,

14. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Basım Yeri: Yayınevi.

Akdiş, M. (2011). Para Teorisi ve Politikası, Ankara: Gazi Kitabevi.

Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2015). Para Politikası, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Çeviri Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. Çevirmenin Soyadı (Çev.), Basım Yeri: Yayınevi.

Mevdudi, E.A., (2016). İslam Ekonomisinin temel İlkeleri, Ş.Haşimi (Çev.), İstanbul: Çıra yayınları.

Editörlü Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Bölümün Adı", Editörün Adının Baş Harfi. Editörün Soyadı (Ed.), Kitabın Adı, içinde (Bölümün Sayfa Aralığı), Basım Yeri: Yayınevi.

Aktay. (2010). "Kıdem Tazminatı Fonu Düzenleme Çalışmaları", T. Topalhan (Ed.), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar III, içinde (21-28), Ankara: Gazi Kitabevi.

Makaleler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Makalenin Adı", Dergini Adı, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Uçan, M., Y., (2015), “2050 Yılına 38 Yıl Kala, Balkanlar, Dünya ve Türkiye: Müzakere Yönetimi Yaklaşımı”, Yeni Türkiye Dergisi, 21 (70), 6050-6059.

Türkoğlu, M. ve Yetişen S., (2016), "Düzyey 2 Bölgelerinde Eğitim ve Sağlık Açısından Beşeri Sermaye Yapısının Panel Veri Analizi İle Karşılaştırılması", Vizyoner Dergisi,7 (14), 66-80.

Tezler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Tez Başlığı, Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi, Üniversitenin Adı, Yayın Yeri.

Yetişen, S., (2015), İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2 Bölgelerinde Beşeri Sermaye Yapısının Karşılaştırılması: Panel Veri Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Sempozyum/Konferanslar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). “Bildirinin Adı”, Sempozyum/Konferans Adı, Düzenleyen Kurum, Düzenlenme Tarihi, Düzenlenme Yeri, Sayfa Aralığı.

Derer, E., Kocabıyık T. ve Altunay M., A., (2010), “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları”, 9.İşletmecilik Kongresi Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak. 12-15 Mayıs 2015,120-135.

Çalışma Metinleri (Working Paper):

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Çalışma Metninin Adı, Çalışma Metni, Yayın Yeri.

Özatay, F., Sak G., (2019). Ekonominin Seyir Defteri, Maliye Politikasında Manevra Alanı Var Mı?, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).

Gazeteler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Tam Yayın Tarihi). “Makalenin Adı”, Gazetenin Adı, Varsa Sayfa Aralığı.

Alkin, K., (12.04.2019), “İhracat Odaklı Sürdürülebilir Ekonomi”, Sabah.

Gazetede yayınlanmış yazarsız makaleye gönderme;

..... (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca, geçen yıl sabit yatırım tutarı toplam 5 milyar lira olan 270 turizm yatırımı için teşvik belgesi düzenlendi, Sabah, 15.04.2019).

İnternet Kaynakları:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yayınlanma Tarihi). Başlık, İnternet Adresi. (Erişim Tarihi: Tarih).

Salah K., (2018), Entrepreneurship From An Islamic Perspective, Theoretical Framework And Research Methodology,

https://www.researchgate.net/publication/293488871_Entrepreneurship_From_An_Islamic_Perspective_Theoretical_Framework_And_Research_Methodology(Erişim Tarihi:30 Kasım 2011).

15. Makalenin yazarı/yazarları, adını, soyadını makalenin başlığının altında, varsa akademik unvanıyla birlikte sağa dayalı şekilde, görev yaptığı kurumu, ORCID Kodunu ve e-posta adresini sayfa sonunda dipnot şeklinde tam ve açık olarak belirtmelidir.
16. Yazar/Yazarların DOSYALAR kısmında yer alan Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi Telif Hakkı Devri Formunu doldurup imzaladıktan sonra makale başvuru sırasında makale ile birlikte sisteme yüklemeleri gerekir.
17. Metnin sonunda KAYNAKÇA başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

Örnek:

Banerje, S (2017), “A Study Of Visual Pollution And Its Effect On Mental Health”, Scholarly Journal for Interdisciplinary Studies, 4(30), 4768-4771.

18. Makalenin sonunda Kaynakçadan sonra varsa Görsel kaynakçası yer almalıdır.

Örnek

Resim:1 İnal, G. (1995). Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara kadar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

19. Görseller, JPEG formatında ve 300 dpi çözünürlüğünde ve çok temiz olmalıdır. (yani fotoğraflar yüksek çözünürlükte olmalıdır).
20. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DÜNYA MUZ PİYASA YAPISI: 1990-2019 DÖNEMİ
STRUCTURE OF GLOBAL BANANA MARKET: 1990-2019 PERIOD

Dr. Öğr. Üyesi Onur DEMİREL¹
Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI²

ÖZ

Dünya’da tarım ürünlerinin üretimi içinde 4. sırada yer alan muzun, üretimi, tüketimi, dış ticareti ve piyasasında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1990-2019 dönemi dikkate alındığında, muzun üretim miktarı 2,34 kat artarak 116,78 milyon tona, ihracat değeri ise 4,22 kat artışla 13,53 milyar dolara ulaşmıştır. Dünya muz üretimi Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde yoğunlaşmış olup, Hindistan (%26,08), Çin (%10,27), Endonezya (%6,23) ve Brezilya (%5,83) ilk sıralarda yer almaktadır. Muz dış ticaretinde başlıca tedarikçi ülkeler Ekvator (%23,55), Filipinler (%14,44), Kosta Rika (%7,38) ve Kolombiya’dır (%6,44). Muz ithalatında ABD %20.34’lük payı ile ilk sırada yer almaktadır. Dünya muz ticaretini geleneksel olarak 4 çokuluslu firma (Dole Food, Chiquita, Fresh DelMonte ve Fyffes) domine etmekle birlikte son dönemlerde bu firmaların pazar paylarında önemli azalışlar gerçekleşmiştir. 2002 yılında bu firmaların pazar payları toplamı (CR4) %62 düzeyinde iken, 2017 yılında %45’e düşmüştür. Çalışma bu değişimin nedenlerini araştırmayı amaçlamakta olup, çalışma sonucunda en önemli nedenler olarak muz taşımacılığındaki teknolojik ilerleme sonucu piyasadaki firma sayısının artması, özellikle zincir marketlerin muz ithalatını doğrudan kendilerinin veya diğer firmalardan gerçekleştirmeleri tespit edilmiştir. Bu gelişmeler kapsamında günümüzde, dünya muz dış ticaret piyasa yapısı son 20 yıllık dönemde güçlü bir oligopol piyasasından orta düzeyde bir oligopol piyasasına değişim gösterdiği belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: Muz, Üretim, Dış ticaret, Piyasa yapısı.

Jel Kodları: D40, D21.

ABSTRACT

Crucial developments have been experienced in the production, foreign trade and the market of banana that ranks 4th in terms of agricultural production in the world. In the 1990-2019 period the production of banana increased by 2.34-fold and reached to 116.78 million tonnes, import increased by 4.22-fold and reached to 13.53 billion Dollars as of 2019. Banana production concentrates in Asia, Africa and Latin America, and India (26.08%), China (10.27%), Indonesia (6.23%) and Brazil (5.83%) are among top producer countries. Ecuador (23.55%), Philippines (14.44%), Costa Rica (7.38%) and Colombia (6.44%) are among top exporter countries. In terms of imports, USA ranks first with a 20.34% ratio. Although 4 multinational firms (Dole Food, Chiquita, Fresh DelMonte and Fyffes) traditionally dominate global banana trade, the market shares of these firms have decreased significantly. While market shares of these firms (CR₄) had been 62%, it decreased to 45% as of 2017. In the study, the reasons of the change are aimed to be explored and the most important reason is determined to be the increase in the number of firms in the market after technological improvements in banana transportation. Consequently, chain stores started to import by themselves of from other importer firms. Following these developments global banana foreign trade market structure has altered form a strong oligopoly to a moderate oligopoly in the last 20 years.

Keywords: Banana, Production, Foreign trade, Market structure.

Jel Codes: D40, D21.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID No: 0000-0002-4476-0066, onurdemirel@sdu.edu.tr, sorumlu yazar.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID No: 0000-0001-9632-3071, selimhatirli@sdu.edu.tr.

1. GİRİŞ

Bilimsel adı *Musa sapientum* olan muz, tadı, sağlık üzerine etkileri ve besleyiciliği (A, B, C ve G vitamini, alkali oluşturan minerallerce, potasyum, şeker ve proteince zengin) dolayısıyla dünyada çok tüketilen bir meyvedir. Çiğ olarak veya pişirilerek (genellikle Latin Amerika, Karayipler, Afrika ve Asya'nın bir kısmında) tüketilebilmektedir. Çiğ olarak tüketilen ve tatlı olan muza tatlı muz (desert banana), pişirilerek tüketilen, nişastaca zengin olan ve patatese benzeyen muza ise plantasyon (plantation, cooking banana) adı verilmektedir (Facts and Details, 2011). Muzun sağlık üzerine etkileri ve bu konudaki hassasiyetin yükselmesi ve ayrıca dünya gelir ve nüfusundaki artışlar dolayısıyla muz tüketimi, üretimi ve dış ticareti her geçen gün artmaktadır (FAO, 2020). Keza dünya muz tüketimi 2018 yılı itibarıyla 88,37 milyon ton, kişi başına tüketim ise 11,87 kg düzeyinde gerçekleşmiştir. En yüksek kişi başı muz tüketimi ise 134,79 kg ile Papua Yeni Gine'dir. Onu, 112,22 kg ile Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti; 76,55 kg ile Samoa Adaları takip etmektedir. Bu ülkelerde kişi başı tüketimlerin yüksek olmasında yerel olarak üretilen türlerin yemek yapımında kullanılabilmesi ve halkın önemli bir besin kaynağı olması yatmaktadır (Kumar vd., 2012; Tshunza vd., 2001; Gold vd., 1999). Öte yandan Türkiye'de kişi başı tüketim 6,78 kg olup dünya ortalamasının %57'si düzeyindedir (FAOSTAT, 2021c).

Muz tüketimi, üretimi ve dış ticaretinin yüksek seviyelerde gerçekleşmesi bu alanda ayrıntılı bir literatürün oluşmasına neden olmuştur. Bu çalışmaların bir kısmı muzun sağlık üzerine etkilerini (Lotfollahi vd., 2020; Costa vd., 2019; Falcomer vd., 2019; Putra vd., 2018; Sae-Teaw vd., 2013; Mitsou 2011; Yin vd., 2008) araştırırken, bir kısmı da artan muz talebini karşılamak amacıyla üretim artışı sağlayacak tarımsal uygulamalara (Panigrahi 2021; Coltro ve Kasarki, 2019; Bellamy, 2013; Akçaöz, 2011; Goenaga ve Irizarry, 1998), muzun dış ticaretine (Anania, 2009; Webersik, 2005; Arias, 2003; Reynolds, 2003; Hart, 1954), piyasa yapısına (Hong vd., 2014; Evans ve Ballen, 2012; Hatırlı vd., 2003; Paggi ve Spreen, 2003) ve muzun üretim ve ticaretini yapan çokuluslu şirketlere (Dodo, 2014; Read, 2013; Hellin ve Higman, 2008; Turner, 1974) değinmektedir.

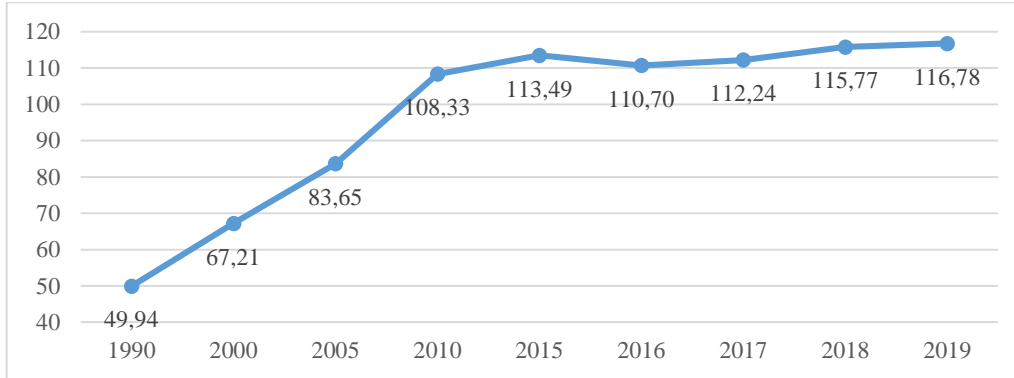
Bu bölümde ise 1990-2019 dönemi için dünya muz üretimi ve dış ticaretinin gelişimi ile dünya muz piyasa yapısının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu yönüyle çalışma, literatürde dünya muz piyasasına yönelik az sayıdaki çalışmalardan biri olacaktır.

2. DÜNYA MUZ ÜRETİMİ VE DIŞ TİCARETİ

Muz, dünyada dikimi yapılan en eski tarım ürünlerinden biridir. Yeni Gine'nin yüksek bölgelerinde 7 bin yıldır ve Güneydoğu Asya'da ise Musa türünün 10 bin yıldır yetiştirildiğine dair kanıtlar bulunmaktadır (Facts and Details, 2011). Günümüzde dünyada 1.000'den fazla muz çeşidi bulunmakla birlikte küresel üretimin %47'sini *Cavendish* türü oluşturmaktadır. Bu türün yaygın olmasının arkasında ağaç gövdesinin kısa olması dolayısıyla olumsuz hava koşullarına karşı dayanıklılığı yatmaktadır. Ayrıca, küresel nakliyenin olumsuz etkilerine karşı en dayanıklı tür olması dolayısıyla da üreticiler tarafından çok tercih edilmektedir. Keza Avrupa ve ABD piyasalarına ihraç edilen muzun tamamı *Cavendish* türüdür (FAO, 2021).

2.1. Dünya Muz Üretimi ve Gelişimi

Muz, üretim miktarı bakımından, dünyada buğday, pirinç ve mısırdan sonra 4. sırada yer almaktadır (Mordor Intelligence, 2021). İncelenen 1990-2019 döneminde dünya muz dikim alanı 3,72 milyon ha'dan 5,16 milyon ha'ya yükselmiştir. Dikim alanı ve verimdeki gelişmelere bağlı olarak dünya muz üretimi 1990 yılında 49,94 milyon ton iken, 2000 yılına gelindiğinde 67 milyon tona, 2010 yılında 108,33 milyon tona, 2019 yılında ise 116,78 milyon tona yükselmiştir. Dolayısıyla 1990 yılından 2019 yılına kadar dünya muz üretimi 2,34 katına yükselirken dikim alanı 1,39 kat artmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Dünya Muz Üretiminin Gelişimi (Milyon Ton)

Kaynak: FAOSTAT, 2021a.

Dünyada muz yetiştiriciliği 135'ten fazla ülkede yapılmakla birlikte özellikle Asya, Afrika ve Güney ve Orta Amerika'da yoğunlaşmaktadır. 2019 yılı muz üretiminin %54'ü Asya, %18'i Afrika, %15'i Güney Amerika ve %8,69'u ise Orta Amerika da gerçekleştirmiştir. Muz üretiminde başlıca ülkeler olarak ise Hindistan, Çin, Endonezya, Brezilya, Ekvator ve Filipinler sayılabilir. 2019 yılı dünya muz üretimi incelendiğinde Hindistan'ın %26,08'lik pay ile dünya muz üretiminde lider konumda yer almakta; bu ülkeyi sırasıyla %10,27 ve %6,23'lük paylarla Çin ve Endonezya'nın izlediği görülmektedir. 1990-2019 döneminde gerçekleşen dünya muz üretimindeki artışın önümüzdeki yıllarda da devam edeceği tahmin edilmektedir. Nitekim 2029 yılına kadar dünya muz üretiminin 132,6 milyon tona (OECD-FAO, 2020); Hindistan ve Latin Amerika/Karayipler'in muz üretiminin sırasıyla 35,5 milyon ve 34,8 milyon tona yükseleceği öngörülmektedir (FAO, 2020).

Tablo 1: 2019 yılı Muz Üretimi

Ülkeler	Üretim Miktarı		Dikim Alanı	
	Bin ton	%	ha	%
Hindistan	30.460	26,08	866.000	16,79
Çin	11.998	10,27	358.924	6,96
Endonezya	7.281	6,23	132.214	2,56
Brezilya	6.813	5,83	461.751	8,95
Ekvator	6.583	5,64	183.347	3,55
Filipinler	6.050	5,18	185.894	3,60
Guatemala	4.342	3,72	90.240	1,75
Angola	4.037	3,46	162.156	3,14
Birleşik Tanzania Cumhuriyeti	3.407	2,92	302.758	5,87
Kolombiya	2.914	2,50	105.609	2,05
Dünya (Toplam)	116.782	100,00	5.158.582	100,00

Kaynak: FAOSTAT, 2021a.

Türkiye'de muz üretimi incelendiğinde ise, tropik bir meyve olması dolayısıyla üretimin Akdeniz Bölgesi'nde yoğunlaştığı, 2020 yılı itibariyle toplam dikim alanının 11.154 ha olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021). Öte yandan üretim, toplam dikim alanının %97,8'ine sahip olan Mersin ve Antalya illerinde yoğunlaşmakta olup, bu iki il 2020 yılı itibariyle toplam üretimin %97,7'sini gerçekleştirmiştir (TCTOB, 2021).

Türkiye'de 2020 yılı itibariyle toplam muz üretimi 728,13 bin ton olarak gerçekleşmiş olup bunun %74,55'i (542,81 bin tonu) örtü altında, %25,45'i ise (185,32 bin tonu) açık alanda yapılmıştır (TÜİK, 2021).

2.2. Dünya Muz Ticareti ve Gelişimi

Muzun küresel olarak ticaretinin yapılabilmesi için muz henüz yeşilken toplanmakta, soğuk hava gemisi (reefer) adı verilen özel gemiler ile taşınmakta ve varış noktasında sararması için etilen gazına tabi tutulmaktadır. Hasat, kutulama ve taşıma esnasında berelenmemesi için itina gösterilmekte ve nakliye 13,3 °C'de yapılmaktadır (BananaLink, 2021).

Muzun yetiştirildiği ülkelerde farklı tüketim alternatiflerinin olması, muzun önemli bir kısmının üretildiği ülkelerde tüketilmesine neden olmaktadır. 2019 yılı verileri dikkate alındığında dünya toplam muz üretiminin sadece %21,20'si dış ticarete konu olmaktadır. (FAOSTAT, 2021a; 2021b).

2.2.1. İhracat

Dünya muz ihracatında 1990-2019 döneminde gerek ihracat değeri gerekse de ihracat miktarı bakımından önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1990 yılında yaklaşık 9 milyon ton ve 2,6 milyar dolarlık muz ihracatının, 2019 yılı itibariyle 24,76 milyon tona ve 13,53 milyar dolara yükseldiği görülmektedir (Tablo 2). Bu bağlamda muz ihracat değeri bu dönemde %422 oranında artmıştır.

Tablo 2: Yıllar İtibariyle Dünya Muz İhracatı

Yıllar	İhracat Değeri (Milyon dolar)	İhracat Miktarı (Bin ton)
1990	2.591	9.030
2000	4.234	14.336
2005	5.639	16.329
2010	8.098	17.491
2015	9.610	19.736
2016	10.464	21.197
2017	11.753	23.974
2018	12.362	24.379
2019	13.527	24.760

Kaynak: FAOSTAT, 2021b.

Dünya muz ihracatında Ekvator %23,55'lik pay ile ilk sırada yer almaktadır. Ekvator'u, sırasıyla Filipinler (%14,44), Kosta Rika (%7,38) ve Kolombiya (%6,44) takip etmektedir. Diğer önemli muz ihracatçısı ülkeler ise Guatemala, Belçika, Hollanda, ABD, Myanmar ve Meksika olarak sıralanabilir.

Tablo 3: Dünya Muz İhracatında Önde Gelen Ülkeler (2019)

Ülkeler	İhracat Değeri		İhracat Miktarı	
	Milyon dolar	%	Bin ton	%
Ekvator	3.185	23,55	6.668	26,93
Filipinler	1.953	14,44	2.420	9,77
Kosta Rika	998	7,38	2.382	9,62
Kolombiya	871	6,44	1.896	7,66
Guatemala	845	6,25	2.586	10,44
Belçika	748	5,53	924	3,73
Hollanda	742	5,49	925	3,74
ABD	431	3,19	594	2,40
Myanmar	397	2,93	410	1,66
Meksika	280	2,07	572	2,31
Dünya (Toplam)	13.527	100,00	24.760	100,00

Kaynak: FAOSTAT, 2021b.

Türkiye muz ticaretinde net ithalatçı konumundadır. Keza 2018 yılı verilerine göre 22 tonluk ihracata karşın 155,43 bin ton ithalat yapılmış, karşılığında 18 bin dolar kazanılırken 66,80 milyon dolar ödenmiştir (FAOSTAT, 2021b). İhracat yapılan ülkeler incelendiğinde (2019 yılı için) ihracatın %45,7'sinin KKTC'ye, %34,8'inin Suriye'ye ve %8,5'inin ise Azerbaycan ve Gürcistan'a gerçekleştirildiği görülmektedir (TCTOB, 2021).

2.2.2. İthalat

1990-2019 dönemi dünya muz ithalatı incelendiğinde, 1990 yılında toplam yaklaşık 8,9 milyon ton ve 4,5 milyar dolarlık muz ithalatı gerçekleşirken, bu rakamların 2019 yılı itibariyle 23 milyon ton ve 15,4 milyar dolara yükseldiği görülmektedir (Tablo 4). Diğer bir ifade ile dünya muz ithalatı incelenen dönemde değer ve miktar olarak sırasıyla 3,45 ve 2,59 kat artmıştır.

Tablo 4: Yıllar İtibariyle Dünya Muz İthalatı

Yıllar	İthalat Değeri (Milyon dolar)	İthalat Miktarı (Bin ton)
1990	4.455	8.879
2000	6.095	14.435
2005	8.575	15.423
2010	11.713	17.932
2015	13.834	20.384
2016	13.793	20.337
2017	14.922	22.186
2018	15.284	22.484
2019	15.367	22.992

Kaynak: FAOSTAT, 2021b.

Dünya muz ithalatının talep tarafında özellikle gelişmiş ülkeler öneli paya sahiptir. 2019 yılı verilerine göre dünya muz ithalatında ilk sırada %16,46'lık pay ile ABD gelmektedir. Onu, %7,5, %7,29 ve %6,79'luk payları ile Çin, Rusya Federasyonu ve Belçika takip etmektedir. ABD'nin 2019 yılı muz ithalatı 2,53 milyar dolar düzeyindedir (Tablo 5). Tablo 5 dikkatle incelendiğinde dünya toplam muz üretimi içerisinde önemli paya sahip olan Çin'in dünya ithalatında ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan Belçika gerçekleştirmiş olduğu muz ithalatının önemli bir kısmını Avrupa piyasasına re-export olan sunması dolayısıyla önemli ithalatçı ülkeler arasında yer almaktadır.

Tablo 5: Dünya Muz İthalatında Önde Gelen Ülkeler (2019)

Ülkeler	İthalat Değeri		İthalat Miktarı	
	Milyon dolar	%	Bin ton	%
ABD	2.529	16,46	4.677	20,34
Çin	1.152	7,50	2.012	8,75
Rusya Fed.	1.120	7,29	1.512	6,58
Belçika	1.044	6,79	1.146	4,98
Hollanda	989	6,44	1.262	5,49
Japonya	958	6,23	1.045	4,55
Almanya	954	6,21	1.303	5,67
İngiltere + Kuzey İrlanda	696	4,53	1.011	4,40
Fransa	527	3,43	671	2,92
İtalya	495	3,22	731	3,18
Dünya (Toplam)	15.367	100,00	22.992	100,00

Kaynak: FAOSTAT, 2021b.

Dünya toplam muz ithalatının %1,18'ini gerçekleştiren Türkiye, ithalatının neredeyse tamamını Ekvator'dan yapmaktadır. Keza 2020 yılı itibariyle toplam ithalatın %95'ini Ekvator'dan, %4,2'sini de Kosta Rika'dan gerçekleştirmiştir. Diğer ülkeler ise Kolombiya, Hindistan ve Nikaragua'dır (TCTOB, 2021).

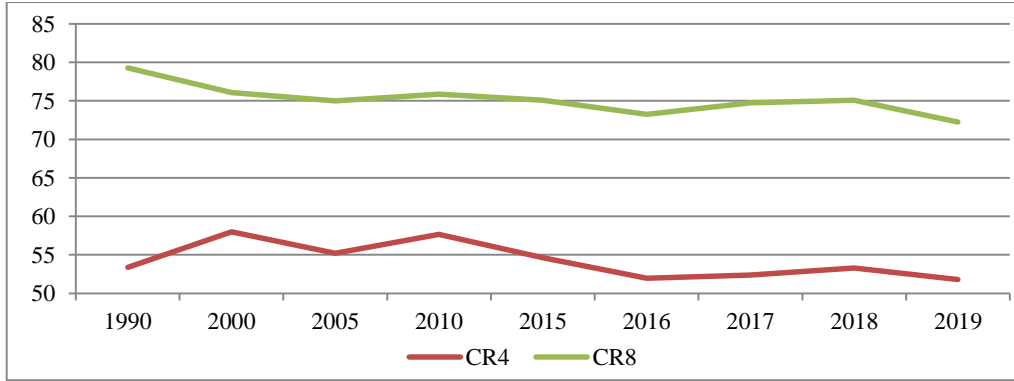
3. DÜNYA MUZ PİYASASI YAPISI

Bir ürüne veya sektöre ait piyasa yapısının belirlenmesinde iktisat literatüründe farklı kriterler kullanılmaktadır. Bununla birlikte bir piyasanın yapısının belirlenmesinde başlıca kriterler olarak; alıcıların ve satıcıların sayısı ve dağılımı, ürün farklılaştırması, pazara giriş-çıkış kolaylığı, firmaların yatay ve dikey birleşmeleri veya bölünmeleri, ölçek ekonomileri, piyasadaki başlıca ilk dört ve sekiz

firmanın yoğunlaşma oranları (CR₄, CR₈) ve Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) kullanılmaktadır. Bu bağlamda dünya muz piyasa yapısının belirlenebilmesi için öncelikle, arz ve talep tarafındaki ülkeler ile muz ticaret yapısına yönelik kriterlerin ortaya konması gerekmektedir.

Dünyada muz 135'ten fazla ülkede üretilmekle birlikte 2019 yılı itibariyle Hindistan (%26,08), Çin (%10,27), Endonezya (%6,23) ve Brezilya (%5,83) dünya toplam muz üretiminin yaklaşık %48,4'ünü gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte, dünya muz üretiminde ilk 4 sırada yer alan bu ülkelerin üretimleri önemli ölçüde iç talebi karşılamaya yönelik olduğundan dünya muz ihracatında bulunmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla, dünya muz üretiminin önemli bir kısmı yetiştirildiği ülkelerde tüketilmektedir. Nitekim 2019 yılı değerlerine göre, dünya toplam muz üretiminin (116,78 milyon ton) sadece %21,20'si dış ticarete konu olmaktadır (FAO, 2019).

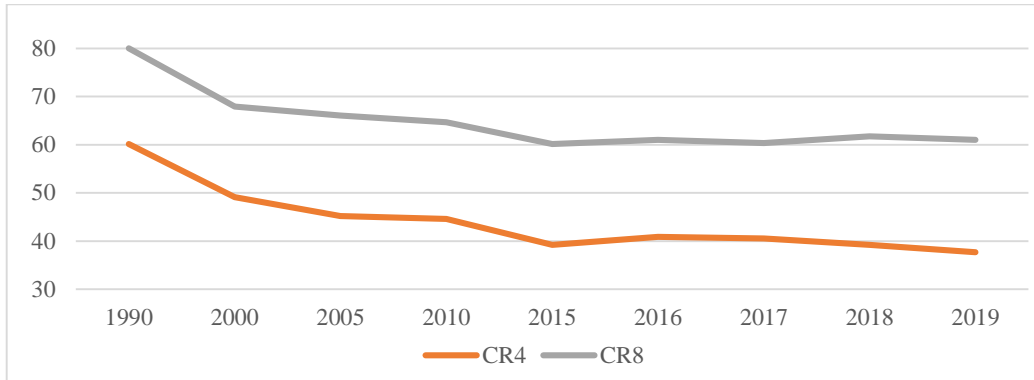
Dünya muz ihracatının yapısı incelendiğinde, ilk dört ve sekiz ülke dünya muz ihracatını domine etmektedir. Şekil 2'de görüldüğü üzere, 1990-2019 döneminde dünya muz ticaretinde ilk dört ülkenin payı yıldan yıla kısmen de olsa dalgalanmakla birlikte %50'nin üzerinde gerçekleşmiştir. İlgili dönem boyunca %50'lerin üzerinde gerçekleşen CR₄ oranında önemli değişim olmamakla birlikte dünya muz ihracatında ilk dört sırada yer alan ülkeler zaman içinde değişim göstermiştir. Örneğin, 1990 yılında ilk dört ülke sırasıyla Ekvator, Honduras, Kolombiya ve Kosta Rika'dan oluşurken, 2010 yılında muz üretimi olmamasına rağmen re-export yapan Belçika ilk dört sırada yer almıştır. 2019 yılı itibariyle ise, ilk dört ülkeye Filipinler dahil olmuştur. Dünya muz ihracatında ilk sekiz ülkenin yoğunlaşmasının gelişimi incelendiğinde, 1990 yılında ilk sekiz ülkenin payı %79 iken, dönem boyunca genel olarak azalış göstererek 2019 yılında %72,26 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2: Dünya Muz İhracatında Yoğunlaşma: CR₄, CR₈

Kaynak: FAOSTAT, 2021b.

Dünya muz piyasasının ithalat tarafı incelendiğinde, gelişmiş ülkeler geleneksel olarak ilk sıralarda yer almaktadır. Bununla birlikte, incelenen dönem boyunca dünya muz ithalat yapısında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. İlk olarak, dünya muz ithalatını gerçekleştiren en büyük dört ülkenin CR₄ payı önemli oranda azalmıştır. Nitekim Şekil 3'ten görüldüğü üzere, 1990 yılında toplam dünya muz ithalat değeri içinde CR₄'ün %60 olan payı, 2019 yılında %37,67'ye gerilemiştir.

Şekil 3: Dünya Muz İthalatında Yoğunlaşma: CR4, CR8

Kaynak: FAOSTAT 2021b.

İkinci önemli değişim ise, muz ithalatında gelişmiş ülkeler ilk sıralarda yer almaya devam etmekle birlikte başlıca ithalatçı ülkeler zaman içinde değişmiştir. Örneğin, 1990 yılında ABD (%24,87), Almanya (%17,00), Japonya (%9,47) ve Fransa (%8,78) dünya muz ithalatında ilk 4 sırada yer alırken, 2019 yılında sıralama ABD (%16,46), Rusya (%7,29), Çin (%7,12) ve Belçika (%6,80) olarak değişmiştir. Dünya muz ithalatında ilk dört ülkenin payındaki önemli azalışlar, incelenen dönemde dünya piyasalarında muzun ithalatında değer olarak 3,45 kat, miktar olarak ise 2,59 katlık artışların gerçekleşmesine rağmen ortaya çıkmıştır. Bu önemli değişimin temel nedenlerinden biri, muzun ithalat yapısında gelişmiş ülkelerin yanı sıra Güney Kore, Polonya, Arjantin, Türkiye, İran ve Irak gibi ülkelerin de dahil olmasıdır.

Dünya muz ithalatında ilk sekiz ülkenin yoğunlaşma oranındaki değişim, ithalatçı ilk dört ülkenin yoğunlaşma oranındaki değişim ile paralellik göstermektedir. Nitekim 1990 yılında %80 olan CR₈ oranı %25 azalarak 2019 yılında %61 olarak gerçekleşmiştir.

Çoğu tarım ürününden farklı olarak, dünya muz dış ticaretini sınırlı sayıda uluslararası firma domine etmektedir: Dole Food, Chiquita, Fresh DelMonte ve Fyffes.

Dole: Bir Amerikan firması olan ve 1851 yılında Hawaii’de kurulmuş olup Dole firması, günümüzde yiyecek içecek sektörü de dahil olmak üzere 200’den fazla ürün ile 90’dan fazla ülkede faaliyet göstermektedir. Dole firması, Kolombiya, Guatemala, Kosta Rika gibi ülkelerden ABD pazarına, Filipinler’den ise Asya ve Avrupa pazarına ürün tedarik ederek 2017 yılında toplamda 4,46 milyar dolarlık satış gerçekleştirmiştir (Dole, 2021).

Chiquita: Bir Amerikan firması olan Chiquita firmasının doğuşu 1870’li yıllara kadar uzanmakta olup firma muzun yanı sıra taze meyve-sebze ve işlenmiş gıda ürünleri piyasalarında da faaliyet göstermektedir. Firma, Honduras, Panama, Kosta Rika, Guatemala, Kolombiya gibi Latin Amerika ülkelerinde plantasyonlara sahip olup diğer muz üreticisi işletmelerinden de ürün satın alarak dünya piyasalarına sunmakta ve muz satışlarının yaklaşık %60’ını ABD piyasasında gerçekleştirmektedir (Chiquita, 2021).

DelMonte: 1886 yılında kurulan ABD kökenli firma, günümüzde muzun yanı sıra, taze meyve-sebze ve hazır gıda alanlarında da faaliyetlerde bulunmaktadır. 2019 yılında toplam 4,36 milyar dolarlık ciroya sahip olan firma, satışlarının %38’ini (1,66 milyar dolar) muz ticaretinden elde etmektedir (DelMonte, 2021).

Fyffes: Dünyadaki ilk muz markası olan İrlanda kökenli firma 1888 yılında kurulmuş olup, 2018 yılında Japon firması Sumitomo tarafından satın alınmıştır. Firma, günümüzde muz, ananas ve kavun başta olmak üzere çeşitli meyvelerde 12 ülkede faaliyet göstermektedir. Muz satışlarının yaklaşık %81’ini

Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştiren firma için İngiltere ve Almanya önemli pazarlardır (Fyffes, 2021).

Tablo 6: Önde Gelen Firmaların Pazar Payları (%)

Firma	2002	2013	2017
Dole	16	11	14
Chiquita	22	13	13
Fresh DelMonte	20	12	12
Fyffes	4	6	6
CR₄	62	42	45
Diğer	38	58	55
Toplam	100	100	100

Kaynak: BananaLink, 2021; Smith ve Tossa, 2020.

Belirtilen uluslararası firmalar sahip oldukları bazı avantajlar nedeniyle dünya muz ticaretindeki güçlerini devam ettirmektedirler. Uluslararası firmalar kendi plantasyonlarında üretimlerini gerçekleştirmelerinin yanı sıra, diğer üreticilerden ürün satın almaktadırlar. Bu firmalar ayrıca, dikey pazarlama zincirinde lojistik, ürünün olgunlaştırılması ve ürünlerin dağıtımını gibi fonksiyonları kendileri yerine getirebilmeleri nedeniyle ölçek ekonomisi avantajlarına sahiptirler. Bu avantajlar nedeniyle dünya muz ticaretinin önemli bir kısmı uluslararası firmalar tarafından kontrol edilmektedir. Bununla birlikte, geleneksel olarak dünya muz ticaretini kontrol eden başlıca 4 firmanın pazar paylarının gelişimi incelendiğinde, bu firmaların 2000’li yıllarda sahip oldukları pazar paylarının önemli bir kısmını kaybettikleri görülmektedir.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, 2002 yılında bu firmaların pazar payları toplamı (CR₄) %62 düzeyinde iken, 2013 yılında %42’ye, 2017 yılında ise %45’e düşmüştür. Diğer bir ifadeyle, bu firmaların pazar payları 2002 yılına göre 2013 yılında %32, 2017 yılında ise %27 azalmıştır.

Uluslararası firmaların pazar paylarındaki azalışlar dünya muz ticaretindeki bazı gelişmelerin sonucu ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi, muz taşımacılığında ortaya çıkan teknolojik ilerlemedir. Nitekim muz taşımacılığının geleneksel olarak çokuluslu firmaların sahip oldukları özel soğuk hava gemileri ile yapılması potansiyel rakip firmaların piyasaya girişinde önemli bir engel teşkil etmiştir.

Ancak, özel soğutmalı konteynerlerin muz ticaretinde kullanılmaya başlaması sonucu muz ticaretindeki uluslararası firmalar sahip oldukları önemli bir avantajı kaybetmişlerdir. Keza bu konteynerlerle az miktarda muz, tarifeli gemi seferleri ile kalitesinde 30 gün boyunca bozulma olmaksızın ve düşük maliyetle taşınabilmektedir. Bu ise, muz dış ticaretinde küçük ve orta boylu firmaların piyasaya girişini olanaklı kılmıştır. Sonuç olarak, 2011 yılında 181 olan toplam firma sayısı 2012 yılında 333’e yükselmiştir (FAO, 2014).

Bu gelişme aynı zamanda, zincir perakende firmalarının muz tedarik zincirinde değişime neden olmuştur. Perakendeci firmalar muz ithalatını çokuluslu firmaların yanı sıra kendileri de gerçekleştirmeye başlamışlardır. Taşımacılık sektöründeki bu gelişme muzun tedarik zincirinde küçük ve orta ölçekli ihracatçı firmalar ile kooperatiflerin de önemini arttırmıştır (Anania, 2015).

Bir diğer değişim, çokuluslu firmaların üretim stratejisinde ortaya çıkmıştır. Bu firmalar geleneksel olarak sahip oldukları plantasyonları kısmen terk ederek, daha çok üretim tedarikini anlaşmalı olarak büyük üreticilerle veya kooperatiflerden temin ederek, daha çok muzun taşınması, olgunlaştırılması ile pazarlama zincirine odaklanmaya başlamışlardır (Anania, 2015). Tüm bu gelişmeler aynı zamanda çokuluslu firmaların sahip oldukları ölçek ekonomisinin avantajlarında da azalışlara ve dolayısıyla maliyetlerinde artışlara neden olmuştur.

Bu açıklamalar çerçevesinde, dünya muz ticaretinde çokuluslu firmaların pazar payları azalmış ve diğer gelişmeler nedeniyle bu firmalar sahip oldukları pazar gücünün bir kısmını kaybetmişlerdir. Ancak, bu firmaların pazar gücündeki kısmi azalmalara rağmen, dünya muz ticaretinin piyasa yapısı halen tam

rekabet piyasası koşullarından uzak olup oligopolistik bir yapıda gerçekleşmektedir. Oligopolistik piyasa yapısı içinde ise, çokuluslu firmaların yanı sıra ürünün ithalat tedarik zincirinde aktif rol oynamaya başlayan perakende sektöründeki firmalar yer almaya başlamıştır.

4. SONUÇ

Muz, tadı, sağlık üzerine etkileri ve besin değeri dolayısıyla tüm dünyada yaygın olarak tüketilen, genellikle tropik iklime sahip ülkelerde üretilen ve tüm dünyaya ticareti yapılan önemli bir tarım ürünüdür. 2019 yılı itibariyle yıllık üretim 116,78 milyon ton, tüketim 88,37 milyon ton, ihracat 24,76 milyon ton, ithalat 22,99 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiştir. Öte yandan üretilen muzun sadece %21,20'si ihraç edilmektedir. Keza en büyük muz üreticisi olan Hindistan ve Brezilya'nın ihracatı (üretimin sırasıyla %0,5'i ve %1,16'sı) göz ardı edilebilecek kadar düşüktür (FAOSTAT, 2021b). Bunun en önemli sebebi üretimin yerel olarak tüketilmesidir. Keza muz, özellikle Latin Amerika, Karayipler ve Afrika'da üretim yapan 400 milyonun üzerindeki kişi için önemli bir besin kaynağı ve istihdam olanağıdır (BananaLink, 2021). Sadece Afrika'da 70 milyon kişi gelirini muz sektöründen elde etmektedir (Voora vd., 2020). Dolayısıyla muzun önemi yadsınamayacağı gibi, gelecekte daha da artacağı öngörülmektedir. Keza toplam tüketimin 2025 yılında 136 milyon ton olacağı (Voora vd., 2020); kişi başı tüketimin ise 2029 yılına gelindiğinde daha da artacağı (örneğin Hindistan için 23,5 kg'a; Rusya için 12,8 kg'a) öngörülmektedir (FAO, 2020). 2019 yılında 116,78 milyon ton olan üretiminin ise yıllık %1,5 artarak, 2029 yılında 132,6 milyon tona yükselmesi öngörülmektedir (OECD-FAO, 2020).

Artan tüketim ve tüketici tercihlerindeki değişimler sonucunda, muzda fiyat dışında sürdürülebilirlik, çevre koruma ve üreticileri destekleme gibi özellikler de ön plana çıkmaktadır. Örneğin Banacol, Chiquita, Dole, Fyffes, One gibi firmalar ürünlerini Rainforest Alliance ve/veya Fairtrade International adlı örgütlere sertifikalandırmaktadır (Fairtrade International, 2021; Rainforest Alliance, 2021; Voora vd., 2020). Bu sertifikalar ürünün çevreye duyarlı üreticilerce/firmalarca üretildiğini ve üreticilerin insan haklarına uygun koşullarda yaşamalarına katkı sağlandığını belgelemektedir. Piyasadaki diğer bir eğilim ise organik sertifikasına sahip ürünlerin yetiştirilmesidir.

Analiz döneminde dünya muz piyasa yapısına ilişkin temel kriterlerde de önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimlerden en önemlisi 1990lı ve 2000li yıllarda dünya muz dış ticaretini büyük ölçüde kontrol eden 4 firmanın pazar paylarındaki önemli azalışlardır. Bu azalışların ardındaki temel nedenler, taşımacılık teknolojisindeki ilerlemeler, çokuluslu firmaların üretici ülkelerde sahip oldukları plantasyonları daraltmaları, ürünleri sözleşmeli üretim aracılığıyla üreticilerden temin etmeleri ve ölçek ekonomisi avantajlarının azalmasıdır. Bunların yanı sıra perakendecilerin muzunu çokuluslu firmaların yanında küçük ve orta ölçekli firmalardan temin etmeleri veya doğrudan kendilerinin ithal etmesi piyasada en büyük dört firmanın paylarını azaltmıştır. Tüm bu değişimler bir bütün olarak değerlendirildiğinde dünya muz dış ticaret piyasa yapısı son 20 yıllık dönemde güçlü bir oligopol piyasasından orta düzeyde bir oligopol piyasasına değişim göstermiştir. Diğer bir ifade ile günümüzde dünya muz piyasası kısmen daha rekabetçi hale gelmiş olmakla birlikte, halen daha tam rekabet piyasası koşullarından oldukça uzaktır.

KAYNAKÇA

- Akçaöz, H. (2011), "Analysis of Energy Use for Banana Production: A Case Study from Turkey", *African Journal of Agricultural Research*, 6 (25), 5618-5624.
- Anania, G. (2009), "How would a WTO Agreement on Bananas Affect Exporting and Importing Countries?", *ICTSD Programme on Agricultural Trade and Sustainable Development, ICTSD Project on Tropical Products*,

- <http://www.ecostat.unical.it/Anania/PUE&PIEC/publicazioni/Anania,%20Ictds,%20IP%20no%2021%202009.pdf>, (Erişim tarihi: 21.05.2021).
- Anania, G. (2015), “The Role of Trade Policies, Multinationals, Shipping Modes and Product Differentiation in Global Value Chains for Bananas: The Case of Cameroon”, *African Journal of Agricultural and Resource Economics*, 10 (3), 174-191.
- Arias, P. (2003), “The World Banana Economy, 1985-2002”, Food & Agriculture Org. FAO Commodity Studies 1, Rome.
- Bananalink. (2021), “All about Bananas and Why Bananas Matter?”, <https://www.bananalink.org.uk/all-about-bananas/#:~:text=Most%20bananas%20exported%20are%20grown.and%20ground%20and%20good%20drainage> (Erişim tarihi: 22.05.2021).
- Bellamy, A. S. (2013), “Banana Production Systems: Identification of Alternative Systems for More Sustainable Production”, *AMBIO*, 42, 334-343.
- Chiquita. (2021), Official web site, <https://www.chiquita.com/the-chiquita-story/> (Erişim tarihi: 28.05.2021).
- Coltro, L., ve Kasarki, T. U. (2019), “Environmental Indicators of Banana Production in Brazil: Cavendish and Prata Varieties”, *Journal of Cleaner Production*, 207, 10 January, 363-378.
- Costa, E., França, C., Fonseca, F., Kato, J., Bianco, H., Freitas, T., ve Izar, M. (2019), “Beneficial Effects of Green Banana Biomass Consumption in Patients with Pre-Diabetes and Type 2 Diabetes: A Randomised Controlled Trial”, *British Journal of Nutrition*, 121 (12), 1365-1375.
- Delmonte. (2021), Official web site, <https://www.delmonte.com/our-story/our-history> (Erişim tarihi: 28.05.2021).
- Dodo, M. K. (2014), “Multinational Companies in Global Banana Trade Policies”, *Food Processing and Technology*, 5 (8), 1-8.
- Dole. (2021), Official web site, <https://www.dole.com/> (Erişim tarihi: 28.05.2021).
- Evans, E. ve Ballen, F. (2012), “Banana Market”, University of Florida, February, <https://journals.flvc.org/edis/article/download/119613/117529> (Erişim tarihi: 21.05.2021).
- Facts and Details. (2011), “Bananas: Their History, Cultivation and Production”, March, <http://factsanddetails.com/world/cat54/sub343/item1577.html> (Erişim tarihi: 22.05.2021).
- Fairtrade International. (2021), <https://www.fairtrade.net/> (Erişim tarihi: 23.05.2021).
- Falcomer, A. L., Riquette, R. F. R., De Lima, B. R., Ginani, V. C., ve Zandonadi, R. P. (2019), “Health Benefits of Green Banana Consumption: A Systematic Review”, *Nutrients*, 11 (6), 1222: 1-22.
- FAO. (2014), “The Changing Role of Multinational Companies in the Global Banana Trade”, <http://www.fao.org/3/i3746e/i3746e.pdf> (Erişim tarihi: 26.05.2021).
- FAO. (2020), “Banana Market Review: February 2020 Snapshot”, <http://www.fao.org/3/ca9212en/ca9212en.pdf> (Erişim tarihi: 18.05.2021).
- FAO. (2021), “Banana Facts and Figures”, <http://www.fao.org/economic/est/est-commodities/bananas/bananafacts/en/#.YKk0O6gzBIU> (Erişim tarihi: 22.05.2021).
- FAOSTAT. (2021a), <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, (Erişim tarihi: 14.05.2021).
- FAOSTAT. (2021b), <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TP>, (Erişim tarihi: 16.05.2021).
- FAOSTAT. (2021c), <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS>, (Erişim tarihi: 18.05.2021).
- Fyffes. (2021), Official web site, <https://www.fyffes.com/our-story/about-us/>, (Erişim tarihi: 28.05.2021).
- Goenaga, R. ve Irizarry, H. (1998), “Yield of Banana Grown with Supplemental Drip-Irrigation on an Ultisol”, *Experimental Agriculture*, 34, 439-448.
- Gold, C. S., Karamura, E. B., Kiggundu, A., Bagamba, F. ve Abera, A. M. K., (1999), “Geographic Shifts in the Highland Cooking Banana (*Musa* spp., group AAA-EA) Production in Uganda”, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 6, 45-59.
- Guyomard, H., ve Le Mouel, C. (2003), “The New Banana Import Regime in the European Union: A Quantitative Assessment”, *Estey Journal of International Law and Trade Policy*, 4 (2), 143-161.
- Hart, A. (1954), “The Banana in Jamaica: Export Trade”, *Social and Economic Studies*, 3 (2), 212-229.
- Hatırlı, S. A., Jones, E., ve Aktaş, A. R. (2003), “Measuring the Market Power of the Banana Import Market in Turkey”, *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 27, 367-373.
- Hellin, J. ve Higman, S. (2008), “The Impact of the Multinational Companies on the Banana Sector in Ecuador”, https://www.researchgate.net/profile/Jon-Hellin/publication/228738580_The_impact_of_the_multinational_companies_on_the_banana_sector_in_Ecuador/links/00b7d51f7b9328fec9000000/The-impact-of-the-multinational-companies-on-the-banana-sector-in-Ecuador.pdf (Erişim tarihi: 21.05.2021).

- Hong, K., Pak, C. H. ve Pak, S. J. (2014), "Measuring Abnormal Pricing – An Alternative Approach the Case of US Banana Trade with Latin American and Caribbean Countries", *Journal of Money Laundering Control*, 17 (2), 203-218.
- Kumar, K. P. S., Bhowmik, D., Duraivel, S. ve Umadevi, M. (2012), "Traditional and Medicinal Uses of Banana", *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry* 1 (3), 8192, 51-63.
- Lotfollahi, Z., Mello, A. P. Q., Costa, E. S., Oliveira, C. L. P., Damasceno, N. R. T., Izar, M. C. ve Neto, A. M. F. (2020), "Green-Banana Biomass Consumption by Diabetic Patients Improves Plasma Low-Density Lipoprotein Particle Functionality". *Sci Rep* 10, 12269.
- Mitsou, E. K., Kougia, E., Nomikos, T. Z., Yannakoulia, M., Mountzouris, K. C. ve Kyriacou, A. (2011), "Effect of Banana Consumption on Faecal Microbiota: A Randomised, Controlled Trial", *Anaerobe*, 17 (6): 384-387.
- Mordor Intelligence. (2021), "Banana Market - Growth, Trends, Covid-19 Impact, and Forecasts (2021-2026)", <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/banana-market> (Erişim tarihi: 18.05.2021).
- OECD-FAO. (2020), "OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029", <http://www.fao.org/3/ca8861en/CA8861EN.pdf> (Erişim tarihi: 16.05.2021).
- Paggi, M. ve Spreen, T. (2003), "Overview of the World Banana Market", in: Josling, T. E. ve Taylor, T. G. (Ed) "Banana Wars: The Anatomy of a Trade Dispute", CABI Publishing, USA.
- Panigrahi, N., Thompson, A. J., Zubelzu, S. ve Knox, J. W. (2021), "Identifying Opportunities to Improve Management of Water Stress in Banana Production", *Scientia Horticulturae*, 276, 109735.
- Putra, E.S., Wasita, B. ve Anantanyu, S. (2018), "Effect of Banana Consumption and Walking Exercise on Anxiety in Female Adolescents", *Mid-International Conference in Public Health*, Best Western Premiere Hotel, Solo, Indonesia, 18-19 April.
- Rainforest Alliance. (2021), <https://www.rainforest-alliance.org/> (Erişim tarihi: 23.05.2021).
- Raynolds, L. T. (2003), "The Global Banana Trade", in: Striffler, S., Moberg, M., Joseph, G. M. ve Rosenberg, E. S. (Ed) "Banana Wars: Power, Production, and History in the Americas", Duke University Press, 20 November: 23-47.
- Read, R. (2013), "The Growth and Structure of Multinationals in the Banana Export Trade", in: "The Growth of International Business", Routledge, London: 180-213.
- Sae-Teaw, M., Johns, J., Johns, N. P. ve Subongkot, S. (2013), "Serum Melatonin Levels and Antioxidant Capacities after Consumption of Pineapple, Orange, or Banana by Healthy Male Volunteers", *J. Pineal Res.*, 55: 58-64.
- Smith, A. ve Tossa, G. F. (2020), "Towards a United Voice for Banana Workers in Africa", <https://www.bananalink.org.uk/wp-content/uploads/2020/06/FES-Towards-A-United-Voice-for-Banana-Workers-ENG-FINAL.pdf> (Erişim tarihi: 28.05.2021).
- TCTOB (T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı). (2021), "Tarım Ürünleri Piyasaları: Muz", Ocak, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2021-Ocak%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Raporu/Muz.Ocak-2021,%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasa%20Raporu.pdf> (Erişim tarihi: 18.05.2021).
- Tshiuza, M., Lemchi, J. ve Tenkouano, A. (2001), "Determinants of Market Production of Cooking Banana in Nigeria", *African Crop Science Journal*, 9 (3): 537-547.
- TÜİK. (2021), "Muz, Kivi, Avokado, İncir", <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> (Erişim tarihi: 23.05.2021).
- Turner, L. (1974), "Multinational Companies and the Third World", *The World Today* Sep., 30 (9): 394-402.
- Voora, V., Larrea, C. ve Bermudez, S. (2020), "Global Market Report: Bananas. Sustainable Commodities Marketplace Series 2019", <https://www.iisd.org/system/files/publications/ssi-global-market-report-banana.pdf> (Erişim tarihi: 22.05.2021).
- Webersik, C. (2005), "Fighting for the Plenty: The Banana Trade in Southern Somalia", *Oxford Development Studies*, 33 (1): 81-97.
- Yin, X., Quan, J. ve Kanazawa, T. (2008), "Banana Prevents Plasma Oxidative Stress in Healthy Individuals", *Plant Foods for Human Nutrition*, 63: 71-76.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

**KADINA KARŞI ŞİDDET OLGUSUNUN POSTA PULLARI ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**THE EVALUATION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN FACT ON POSTAGE
STAMP**

Serkan AYCİL¹
Dr. Öğr. Üyesi Gökçin ÇUBUKCU²

ÖZ

Küresel bir halk sağlığı problemi olarak görülen kadına karşı şiddet olgusu, özellikle az gelişmiş toplumların ortak paydası olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok ülke ve organizasyon bu konuda girişimlerde bulunarak farkındalığı artırmaya çalışmaktadır. Bu çalışmanın amacı; kadına karşı şiddet olgusuna toplumun ilgisini çekmek, şiddet konusunda bilgilendirmede bulunmak, farklı bir perspektiften içerik oluşturarak öneriler sunmaktır. Yöntem olarak; doküman analizi, görsel araştırma ve yorumlama üzerinden yürütülen bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimleyici analiz yöntemi kullanılmıştır. Bulgular; dünya genelindeki kadınların yaklaşık ¼'üne yakınının partner/eş şiddetine maruz kaldığı ve yaşam boyu şiddet oranının en düşük olduğu bölgenin ise %19'luk pay ile Batı Pasifik olduğu saptanmıştır. Ayrıca Türkiye'deki kadın konulu pul tasarımı çalışmalarının doğrudan kadına yönelik şiddeti konu almadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak; mevcut çalışma hem literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemekte hem de alana farklı bir boyut kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kadına karşı şiddet olgusu ile posta pulları arasında ilişki kurmaya gayret eden bu çalışmanın, etkili araştırmalar arasında yer alacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Şiddet, Posta Pulu, Değerlendirme

Jel Kodları: M30, M39, Y90, Z10

ABSTRACT

Violence against women, which is seen as a global public health problem, emerges as a common denominator especially in underdeveloped societies. Many countries and organizations are trying to raise awareness by taking initiatives in this regard. The aim of this study; to attract the attention of the society to the phenomenon of violence against women, to inform about violence, to offer suggestions by creating content from a different perspective. As a method; In this study, which was carried out through document analysis, visual research and interpretation, descriptive analysis method, one of the quantitative research methods, was used. Results; Almost ¼ of women worldwide are exposed to partner/spousal violence and the region with the lowest lifetime violence rate is the Western Pacific with a share of 19%. Moreover, the stamp design studies on women in Turkey directly focus on violence against women. findings were not obtained. As a result; The current study both aims to fill the gap in the literature and aims to add a different dimension to the field. In this context, it is thought that this study, which tries to establish a relationship between the phenomenon of violence against women and postage stamps, will be among the effective researches.

Keywords: Women, Violence, Postage Stamp, Evaluation

Gel Codes: M30, M39, Y90, Z10

¹ İstanbul PTT Bölge Başmüdürlüğü, Muhasebe ve Finans Müdürlüğü, sserkan.aycil@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3540-5548>

² Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, gokcincubukcu@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1113-3610>

Giriş

Günümüz konvansiyonel ve yeni medya mecralarını takip ederek, kadına şiddet olgusunun ne denli artış gösterdiğine dair bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Böylesine hassas bir durum, hem ülkemizin hem de gelişmekte olan diğer ülkelerin ortak problemi olarak görülmekte ve bir an önce çözüme kavuşturulması beklenmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren kadına yönelik şiddet konusunda, uluslararası alanda çeşitli tanımlamalarda bulunulmuştur. Kadına yönelik şiddetin uluslararası alanda kabul görmüş ilk tanımı ise 1993 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yapılmıştır (Allwood, 2016: 378). Ayrıca kadına karşı şiddet konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla sanatsal faaliyetlere yer verildiği de görülmektedir. Hem ulusal hem de uluslararası alanda ilerletilen fotoğraf, yağlıboya, heykel, seramik, vücut sanatı, video art, grafik tasarım çalışmaları ve filateli gibi birçok alanda çalışmalar sürdürülmektedir.

1971'de kurulan ve günümüzde New York şehrinin SoHo semtinde faaliyetlerini sürdüren Ronald Feldman Galerisi, 11 Nisan – 11 Mayıs 2018 tarihleri arasında *İhlal Edildi!* Başlıklı bir grup sergisine ev sahipliği yapmıştır. Uluslararası alanda tanınırlığı olan Amerikalı, İsraili ve diğer ülkelerden bazı sanatçılar, Holokost ve sonraki soykırımlar sırasında yaşanan cinsel şiddeti, bu sergideki 47 modern eserle betimlemeye çalışmıştır (Ronald Feldman Gallery, 2018).

2015'te Victoria Üniversitesi'nde düzenlenen *If This Walls Could Talk pop-up* sergisine 250'den fazla kişi katılım göstermiştir. Sergide, duvar kâğıdı panellerinin ön planına yerleştirilen modeller, aile içi şiddetin meçhul kurbanlarını hatırlatmak amacıyla sembolizmle dolu bir hareket performansı sergilemiştir. Yönetmen Sam Pattison, “*serginin, aile içi şiddet döngüsüne hapsolmuş kadınların hissettiği ses eksikliği, korku ve utancı göstermeyi amaçladığını ve olağanüstü vücut boyama becerilerini sergilemeyi amaçladığını söyledi.*” (Victoria University, 2015).

Penn State'deki Sanat ve Mimarlık Koleji'nde yandal öğrencisi olan ve aynı zamanda *toplumsal cinsiyet ve cinsellik* konularında çalışmalarda bulunan Lauren Stetz, kadınlara yönelik şiddete tepki olarak üretilen sanat eserlerini, çevrimiçi haritada bir araya getirerek etkileşimli bir platform oluşturmuştur. 2018'de Stetz tarafından kavramsallaştırılan haritayla ilgili; sanatçıların, kadına yönelik şiddet tema olarak kullandıkları ancak bunu bireysel kimliğe, coğrafi konuma, kültüre ve siyasi tarihe göre yorumladıkları çıkarımında bulunulmuştur (Daly, 2018).

Estetik ve gerçeklik arasında kendisine söz arayan fotoğraf sanatçısı Derya Kılıç, ünlü ressamların hafızalarda yer etmiş kadın portrelerini seçerek *şiddet her yerde* demeye cesaret etmiş ve bu tabloları canlı mankenlerle ete kemiğe büründürmüştür. Canlı mankenler üzerinden oluşturulan fotoğraf kurgusu 11 Aralık 2012-12 Ocak 2013 tarihleri arasında Maçka Sanat Galerisinde sergilenmiştir (Şen, 2011).

Türkiye'de özellikle 1980'lerde başlayan kadın hareketleri 1990'lı yıllarda kurumsallaşmış ve 2000'li yıllardan sonra kadına yönelik uygulanan her türlü şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı konusundaki çalışmalara öncü olmuştur (İpek ve Ayvaz Kızılgöl, 2018: 457). Bu bağlamda Türkiye'de kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve şiddete maruz kalan bireylerin korunmasına yönelik yasal düzenlemelerde bulunulmuştur. Örneğin *6284 No'lu Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* 8 Mart 2012'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş ve *20 Mart 2012 tarih ve 28239 sayılı Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun 1. maddesinin 2. bendinin a fıkrasında “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esas alınır.*” diye belirtilmektedir (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 2012).

Kadına karşı şiddet olgusunu odağına alan ve *şiddete hayır* temalı pul tasarım örnekleri üzerinden sanatsal bir bakış açısı geliştirmeyi hedefleyen bu çalışma, kadına karşı şiddet olgusuna toplumun ilgisini çekme, bilgilendirmede bulunma ve farklı bir perspektiften içerik oluşturarak öneriler sunma

amacını taşımaktadır. Filateli ürün ve hizmetleri ekseninde şekillenen bu çalışmanın, aynı zamanda literatüre katkı sunacak önemli uygulamalarının olduğu da düşünülmektedir.

1. ŞİDDET KAVRAMI VE KADINA UYGULANAN ŞİDDETİN TİPLERİ

İnsan yaşamının her alanında karşılaşılma olasılığı bulunan ve zaman içerisinde giderek yaygınlık gösteren şiddet sözcüğü; katı, sert ve kaba davranış anlamlarını içermektedir. Bunun yanı sıra, kadına karşı güç kullanma, kişisel özgürlüğünü kısıtlama, zorlama, haşinlik, onurunu zedeleme, yaşam hakkını tehdit etme ve engelleme gibi olgular da şiddet kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla şiddet kavramını yalnızca fiziksel zarar ile açıklamaya çalışmak yeterli olmayabilir. Çünkü şiddetin hem bireyde hem de toplumda kalıcı etkiler bırakabilen psikolojik bir yönü mevcuttur (Atman, 2003: 333; Güler, Tel ve Özkan, 2005: 51-52). Kadına yönelik şiddet, genel olarak dört kategoride sıralanmaktadır. Bunlar; fiziksel, duygusal (psikolojik), cinsel ve ekonomik şiddettir (Polat, 2017: 19).

Tablo: 1. Kadına Yönelik Şiddet Tipleri ve Uygulanan Şiddetin İçerikleri

Fiziksel Şiddet	Psikolojik Şiddet	Cinsel Şiddet	Ekonomik Şiddet
<ul style="list-style-type: none"> • Üstüne yürüme • Vurma • Darp • Yaralama • Kavga etme • Tokat atma • Saldırma • Hırpalama • Tekmeleme • Evden kovma • Boğmaya çalışma • Isırma 	<ul style="list-style-type: none"> • Rencide etme • Sürekli tenkit • Eğitim hakkını engelleme • Utandırma • Bezdirme • Destek olmama • Sevgi göstermeme • Bireysel gelişimini engelleme • Aşırı şüphelenme • Dalga geçme • Aşağılama • Küfür etme • Aşırı kıskançlık 	<ul style="list-style-type: none"> • Taciz • Zorla evlendirme • Tecavüz • Fuhuşa zorlama • Gereksinimlerini göz ardı etme • Kürtaj • Cinsel içerikli mesajlar yazma • İlişkiye zorlama • Yanındayken başkalarıyla ilgilenme • Giyim tarzına müdahale 	<ul style="list-style-type: none"> • Kadına yetersiz para verme • Çalıştırmaktan alıkoyma • Zorla çalıştırma • Kadının parasını denetleme • İşten ayrılmaya neden olma • Kredi kartına el koyma • Gelirinin tamamının elinden alınması

Kaynak: (Babacan Gümüş, Şıpkın ve Erdem, 2020: 82-83; Güler, vd. 2005: 53; Uluocak, Gökulu, Bilir, Karacık ve Özbay, 2014: 6).

1.1. Fiziksel Şiddet

Kadına yönelik şiddetin en çok gözlemlenen tipi fiziksel şiddettir. Fiziksel şiddet, erkeğin güç kullanarak karşısındaki kadını hırpalaması, dövmesi hatta canına kastetmesi olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel şiddetin başka bir tanımı ise istismara uğrayanın sağlığını olumsuz yönde etkileyen ve travmaya bağlı olarak mağdurun vücudunda oluşan doku bozukluğu (lezyon) şeklindedir. Dolayısıyla fiziksel şiddet, dayaktan çok daha fazlası hatta dramatik sonuçlar ortaya çıkaran eylemler bütünüdür. Fiziksel şiddete dayalı davranışlar, şiddetin biçimine göre aletli veya aletsiz saldırılar şeklinde sıralanabilir (Polat, 2017: 19). Ayrıca fiziksel şiddete uğrayan mağdurlarda anksiyete, değersiz hissetme, özsaygının yitirilmesi ve korku gibi bir takım psikolojik problemler baş gösterebilir. Yapılan çalışmalar; şiddet

mağdurlarının, gördükleri şiddetin benzerini çocuklarına karşı gösterme eğilimine girdiklerini saptamıştır (Polat, 2017: 19).

1.2. Psikolojik Şiddet

Toplum nezdinde ilk akla gelen şiddet tipi genellikle, fiziksel veya cinsel şiddet olarak algılanmaktadır. Diğer şiddet biçimlerinden daha farklı bir seyir izleyen psikolojik istismar, şiddet tipleri içerisinde en sık bildirilen şiddet tipi olarak kayıtlara geçmiştir. Son derece yaygın olan bu şiddet biçimi, mağdurun ruh sağlığını doğrudan etkilemektedir. Yapılan araştırmalar, psikolojik şiddete maruz kalan mağdurlarda travma sonrasında kaygı bozukluğu, depresyon, korku ve intihar eğilimi gibi davranışların ortaya çıktığını saptamıştır. Ayrıca psikolojik şiddete maruz kalan mağdurlarda; antidepresan, sakinleştirici, ağrı kesici, alkol ve eğlence amaçlı uyuşturucu kullanım oranları da akrabalarına nazaran bir hayli yüksektir (Ruiz-Pérez ve Plazaola-Castaño, 2005: 791).

1.3. Cinsel Şiddet

Kadının rıza göstermemesi veya iradesinin baskı altına alınması suretiyle ilişkiye zorlanmasıdır. Cinsel şiddet; sözlü ve fiili olarak gerçekleştirilen baskı, taciz, tecavüz vb. cinsel suçların tamamını kapsayan bir süreçtir. Kadının cinselliği üzerinden şeref, namus ve haysiyet kavramlarını tanımlayan ve kadının cinselliğini tabu olarak kabul eden toplumlarda, cinsel şiddetin daha baskın bir şiddet tipi olarak varlığını devam ettirdiği söylenebilir (Özbey, 2012: 38; Uluocak vd., 2014: 21-22). Cinsel şiddet suçunu işleyenlerin asıl amacı genellikle, kadının cinselliğinden yararlanmak değil, bilakis zorlayıcı davranışlarla mağduru kontrol altına almaya çalışmaktır (Polat, 2017: 26).

1.4. Ekonomik Şiddet

İstismarcının, mağdurun ekonomik özgürlüğünü iyice kısıtlaması veya ekonomik özgürlüğü üzerinde tam kontrol sağlaması durumudur. Ataerkil yapı içerisinde kolayca fark edilemeyen bu olguda kadın ya çalışmaya zorlanmakta ya da çalışmaktan alıkonmaktadır. Gördükleri şiddetin etkisiyle giderek daha bağımlı hale gelen mağdurlar, genellikle sömürdüklerinin farkındadırlar ve bunu kolaylıkla söyleyebilirler. Kadının ısrarla çalışmaya zorlanması veya çalışma kararında olan mağdurun ısrarlı bir biçimde engellenmesi, ekonomik şiddet tipinin tezat davranış yönüne işaret etmektedir (Olufunmilayo, 2008: 2; Polat, 2017: 33; Uluocak vd., 2014: 22).

1.5. Hekim Kontrolünde Şiddetin Belirlenme Yöntemleri

Kadınların birçoğu, istismar yaraları nedeniyle herhangi bir sağlık kurum veya kuruluşuna başvuruda bulunmazlar. Aslında hekimin istismar olayı hakkında soracağı sorular, konunun aydınlatılması ve tekrarlayan şiddetin önlenmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda aşağıda yer alan sorular, kadınların eş veya partner istismarına uğramış olabilme ihtimalini düşündürebilir;

- Yaralanma, vücutta yanık, burkulma, çatlak, kırık ve berelenme.
- Korku, depresyon ve endişe hissi.
- Müphem somatik şikâyetler (mide bağırsak problemleri, uykusuzluk, baş ağrıları, pelvis ağrıları vb.).
- Ağrı kesici kullanımı.
- Göğüs, kafa, boyun ve karın yaralanmaları.
- Farklı iyileşme belirtileri gösteren yara izleri (Yetim ve Şahin, 2008: 51).

2. KADINA KARŞI ŞİDDETE HAYIR TEMALİ PUL TASARIM ÖRNEKLERİ

Mesaj iletme ve görsel bilgilendirmede bulunma fonksiyonuna sahip olan pullar, bireylerarası iletişimin geliştirilmesi açısından önemli sorumluluklar üstlenmektedir (Yardley, 2015: 8). Bu realite üzerinden oluşturulan kurguda ise genellikle dikkatleri bir konunun üzerine çekme, farkındalık oluşturma ve tepki gösterilmesini ya da harekete geçilmesini sağlama fikri yer almaktadır. Yakın zamanda birçok ülkenin,

benzer hedefler doğrultusunda emisyon programları oluşturdukları görülmüştür. Pulların bu ve benzer özelliklerinden istifade etmek isteyen otoriteler, bir şekilde tasarım ve yayın sürecine dâhil olmuşlardır. Aşağıda; çeşitli ülkelerinin farklı zamanlarda yayınladıkları *kadına şiddete hayır* temalı pul tasarımları sıralanmıştır;

2.1. İtalya

15 Ekim 2013 tarih ve 119 sayılı yönetmelik İtalya'nın, cinsiyete dayalı şiddetle mücadelesinin temel hukuki gerekçelerini oluşturmaktadır. Israrlı takip ve cinsiyete dayalı şiddet konularına açıklık getiren bu yönetmelik, başta; önleyici ve koruyucu tedbirlere, sonrasında cezai yaptırımlara yer vermektedir. Bu bağlamda en ağır cezai yaptırımlar, savunmasız konumunda olan hamile kadınlara yönelik işlenen suçları kapsamaktadır. Yönetmelik, 18 yaş altı çocukların yanında işlenen suçlara da ayrıca ağır cezai yaptırımların uygulanması gerektiği konusu üzerinde durmaktadır (Palmén vd., 2016: 17-18).

Şekil 1: Kadına Karşı Şiddetle Mücadele, İtalya, 30x40 mm

Şekil 1'de 2019'da İtalya Ekonomik Kalkınma Bakanlığı tarafından tedavüle çıkarılan ve Tiziana Trinca tarafından tasarlanan pullardan birine yer verilmiştir. Baskı sayısı 500.000 olan bu pul, kendinden yapışkanlı kağıda basılmıştır. Yurttaşlık duygusu temasıyla oluşturulan seride, farklı alanlara hitap eden başka pullara da yer verilmiştir (İtalya Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, 2019). İllüstratif şekilde tasarlanmış olan bu pulda diagonal bir kompozisyonun varlığı görülmektedir. Kompozisyonda, içerisinde kırmızı renk barındıran bir boya kutusu ve elinde fırça tutan sarışın bir kız çocuğu yer almaktadır. Bu kız çocuğu elindeki fırçayla, duvarda birbirinin aynı olan silüet şeklinde konumlandırılmış çizimleri boyamaktadır. Bu işlemi, kırmızı ayakkabının tekinin henüz bitmemiş olmasından rahatlıkla anlayabilmekteyiz. Duvardaki yeşilden sarıya doğru olan renkler ise yine kadının enerjisini, canlılığını ve verimliliğini simgelemektedir. Pulun en üstündeki, kırmızı renkle yazılmış yazı; *Kadına Karşı Şiddetle Mücadele* anlamına gelmektedir. Pulun en altında ise majiskül ve semi-bold harflerle ülkenin adı belirtilmiştir. Ülke adının hemen altında kısaltma olarak I.P.Z.S. S.p.A harfleri görülmektedir. Bu kısaltmalar Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato SpA'ya ait olup pulun basıldığı yeri göstermektedir. Hemen yanında Roma şehrine ait olduğu ve 2019'da tedavüle çıktığı belirtilmiştir. Pulun sol alt kenarında yer alan çizgi içindeki B harfi tarifeyi nitelemekte, onun altındaki T.TRINCA ise tasarımcısını belirlemektedir.

2.2. İspanya

28 Aralık tarihli 1/2004 sayılı kanun İspanya'nın, cinsiyete dayalı şiddetle mücadelesinin temel hukuki gerekçelerini oluşturmaktadır. Aile içi şiddet konusunda yaşanan olası problemlere açıklık getiren bu kanun, koruyucu ve önleyici tedbirlerin yanı sıra cezai yaptırımları da içermektedir (Calvo Garcia, 2018: 3).

Şekil 2: Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı, İspanya

Şekil 2’de 2008’de İspanya Posta İdaresi tarafından tedavüle çıkarılan ve *Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı* temasını betimleyen bir pula yer verilmiştir. Jesús Sanchez tarafından tasarlanan bu pulda 4 renk kullanılmış ve marjlara kadar tasarım uygulanmıştır. Buna rağmen pulun forması bilinmemektedir. Pula yukarıdan aşağıya doğru bakıldığında; sol üst köşede semi-bold (orta kalınlıkta) değer ibaresi ve hemen yanında ise biraz daha küçük puntoya sahip ülke adı belirtilmektedir. Bir alta geçildiğinde ise kırmızı ve mavi olmak üzere iki renkten oluşan *Kötü muameleyi biliyorsanız, buna rıza göstermeyin, 016’yı arayın* anlamına gelen İspanyolca ibare yer almaktadır. Bu belirteç akıllara Türkiye’de faaliyet gösteren *Alo 183 Aile, Kadın, Çocuk ve Engelli Sosyal Danışma Hattı*’nı getirmektedir. 016 numarası diğer kelimelere göre daha kalın ve büyük puntolu yazılmış ve aynı zamanda arka planda yardım istercesine uzanan bir kadın elinin ortasına konumlandırılmıştır. Kadın eli, yatay ekseninde pulun yarısını kaplayacak büyüklükte kullanılmış ve pulun sağına konumlandırılmıştır. Pulun en altında sol tarafa bakıldığında *Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı* temasının adı bulunmakta hemen altında ise M RCM-FNMT 2008 ibaresi yer almaktadır. Sağ tarafta ise İspanya Postanesinin logotype’ı ve hemen altında tasarımcısının ismi bulunmaktadır. Ayrıca yazıların okunurluğunu artırmak ve tasarıma dikkat çekmek için arka plan rengi beyaz zeminde kurgulanmıştır.

2.3. Moldova

2000’li yıllar Moldovalı kadınlar üzerindeki cinsiyet ayrımcılığının veya kadına yönelik şiddet hadiselerinin dünya çapında duyulmaya başlandığı dönemdir. Ağır ekonomik koşullar altında ezilen ve iş bulma umuduyla başka ülkelere göç eden Moldovalı kadınlar, özellikle bu dönemden sonraki süreçte insan ticareti, kaçırılma ve şiddet gibi olaylarla karşı karşıya kaldılar. Ülkelerine dönen kadınlar üzerinde yapılan araştırma sonuçları, Moldovalı kadınların ayrımcılığa uğradığını göstermektedir. Ayrıca Moldovalı kadınlar, genel olarak Moldova’da erkek yönlü bir egemenlik anlayışının olduğunu düşünmektedirler (Abiala, 2014: 270-282).

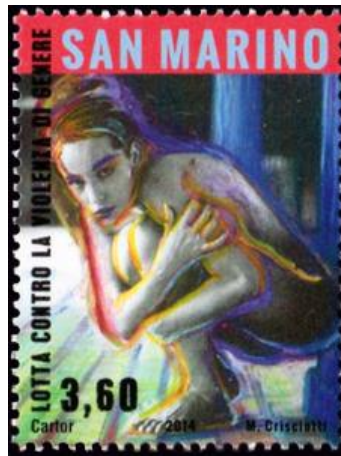
Şekil 3: 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü, Moldova, 46x27,50 mm

Şekil 3’te 2020’de Moldova’da tedavüle çıkarılan ve *25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü* temasıyla betimlenen bir pula yer verilmiştir. Baskı sayısı 10.000 olan bu

pulun grafik tasarımcısı Vitaly Pogolsha'dır (FSU Postage Stamps Catalogue, 2022). Gözü bağlı bir kadına ait fotoğrafın kullanıldığı bu tasarımda kırmızı ton, şiddetin rengi olarak betimlenmiştir. Pul tasarımında soldan sağa doğru giden bir kompozisyon hâkimdir. Kompozisyonun $\frac{1}{3}$ oranındaki alanına metinler ve $\frac{2}{3}$ oranındaki alanına ise görsel konumlandırılmıştır. Metinlerin yer aldığı kısımda; yukarıdan aşağıya doğru, Birleşmiş Milletler Sekreterliği'nin yürüttüğü *Kadına yönelik şiddeti sona erdirmek için birleşin* temalı logotype yer almaktadır. Aşağıya doğru inildiğinde iki sütunlu bir yapı görmek mümkündür. Sol tarafta ülke adı ve pulun değeri belirtilmiştir. Sağ tarafta ise *25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü* yazmaktadır. Hemen altında yılına yer verilmiştir. Görsel ile metni bölmek ve şiddeti vurgulamak için kırmızı renk diyagonal biçimde yerleştirilmiştir. Fakat, kırmızı renk üzerine daha koyu tonda eklenen ve punto değeri küçük olan yıl ibaresi, tasarımın okunurluğunu düşmüştür. Gözü bağlı kadın figürüne dikkatli bakıldığında, gözünden süzülen gözyaşını görmek mümkündür. Bu da kadınların yaşamış oldukları sıkıntılara karşı, sessiz bir tepki gösterilmesi şeklinde yorumlanabilmektedir.

2.4. San Marino

Kadının özgür davranma becerisini zayıflatan şiddet faktörü, hem bir hak ihlali hem de cinsiyetler arası oluşan eşitsizliğin göstergesi olarak görülmektedir. Avrupa'da yapılan bir araştırmaya göre, sadece 28 ülkenin kadına yönelik şiddeti, mevzuatında; fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet olarak tanımladığı görülmüştür. PAHO ve BM tarafından yapılan araştırma, toplam altı sektörde (sağlık, yargı, güvenlik, sosyal hizmetler, eğitim ve medya) kadına yönelik şiddeti ele almaktaydı. Bu bağlamda San Marino, en az dört sektörde, kadına yönelik şiddet uygulandığı konusunun yasalara dâhil edilmesi gerektiği, çağrısında bulunmuştur (Ortiz-Barreda ve Vives-Cases, 2013: 67).

Şekil 4: Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele, San Marino, 30x40 mm

Şekil 4'te 2014'te San Marino'da tedavüle çıkarılan ve *Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele* temasıyla hazırlanan 4'lü pul serisinden birine yer verilmiştir. Ofset baskı yöntemiyle basılan ve tasarımcısı Mariangela Crisciotti olan bu pulun baskı sayısı 70.000'dir (Divisione Filatelica Numismatica San Marino, 2014). Pulda, marjlar da dâhil olmak üzere tüm yüzeye baskı yapılmıştır. En üstte kırmızı bir şeritle özel olarak ayrılmış alan içine ülkenin adı yazılmıştır. En solda ise *cinsiyete dayalı şiddetle mücadele* anlamına gelen İtalyanca metin, aşağıdan yukarıya doğru okunaklı bir biçimde eklenmiştir. Metin başlangıcının sağında, pulun değerini gösteren ibare yer almaktadır. En altta ise pulun basıldığı yer olan Cartor Security Printing'in kısa adı olan *Cartor* yazmaktadır. Pulun alt ortasında emisyon yılı bulunmakta ve sağ alt kısmında ise tasarımcısının ismi belirtilmektedir. Pul tasarımında kullanılan görsel, özgün baskı yöntemiyle yapılmış sanatsal bir çalışmadır. Figür üzerine, tasarım aşamasında eklenen yeşil, sarı, kırmızı, turuncu, mavi, mor ve pembe tonları tasarıma hareket getirmiş olsa da kadının donuk bakışlarını gizlemeye yetmemiştir. Figürün duruşunda apaçık bir korku, donukluk,

korunma arzusu ve siniklik görünmektedir. Metin ve görsel bir arada okunduğunda, kadının cinsel istismara maruz kalmış ve hatta şiddet görmüş olduğu sonucuna varılabilmektedir.

2.5. Vietnam

Birleşmiş Milletler, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin sona erdirilmesi konusunda Vietnam'a yönelik vaka çalışması yapmış ve bunu bir rapor halinde paylaşmıştır. Raporda, eşi olan tüm kadınlara, eşleri tarafından belirli fiziksel, cinsel, duygusal veya ekonomik şiddet eylemleri yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Genel olarak, evlenmiş kadınların %32'si hayatları boyunca fiziksel şiddete maruz kaldığını ve %6'sı son 12 ayda fiziksel şiddete maruz kaldığını bildirmiştir. Evlenmiş kadınların %10'u yaşamları boyunca, %4'ü ise son 12 ayda cinsel şiddete maruz kaldıklarını söylemişlerdir. Kadınların %54'ü yaşam boyu duygusal istismarı %25'i ise mevcut duygusal istismarı bildirmektedir. Bu rapordaki ekonomik istismarın yaygınlık oranı %9 olarak saptanmıştır (United Nations, 2010: 15-17).

Şekil 5: Vietnam Dünya Kadınlar Günü'nün 100. Yılı Kutlaması, Vietnam, 43x32 mm

Şekil 5'te, 2010'da Vietnam'da tedavüle çıkarılan ve *Vietnam Dünya Kadınlar Günü'nün 100. Yılı Kutlaması* temasıyla hazırlanan bir pula yer verilmiştir. Pul 4 renkli ofset baskı yöntemiyle basılmıştır (The Media, 2010). Kadın figürünün önünde bulunan çiçeklerin üzerinde 8 Mart'ı temsilen 8.3 rakamları bold ve büyük puntolu olarak yerleştirilmiştir. Figürün saçları rengarenk ve uzun olacak şekilde pulun soluna doğru yöneltilmiş ve dalgalı bir şekil verilerek tasarıma hareket katılmıştır. Saçların üzerine temsili renk şeritleri konmuş ve üzerine Vietnamca ibareler eklenmiştir. Pulun sol üst köşesinde değer ibaresi, sağ üst köşesinde ise ülkenin ismi yer almaktadır. Pulun en altındaki pembe dikdörtgen alana koyu pembe renginde *Vietnam Dünya Kadınlar Günü'nün 100. Yılı Kutlaması* ibaresi ve hemen altındaki satıra ise yüz yıllık bir süreyi belirten tarih aralıkları sıralanmıştır.

2.6. Tunus

Kadın hakları ve eşitlik konularında diğer Arap toplumlarından daha farklı bir seyir izleyen Tunus, özellikle Arap Baharı sonrasında daha demokratik kararlar alarak toplumsal zeminde uygulamaya koymuştur. 26 Ocak 2014 tarihinde alınan kararda; *Devlet, kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri alır* hükmüne yer verilmiştir. Küçük bir ülke olmasına rağmen birçok feminist örgüte de ev sahipliği yapan Tunus, bu bağlamda Arap coğrafyasında ilk kadın hakları örgütü olan *ATFD*'yi kuran ülkedir (Arfaoui ve Moghadam, 2016: 638).

Şekil 6: Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele, Tunus

Şekil 6'da 2013'te Tunus'ta tedavüle çıkarılan ve *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele* temasıyla hazırlanan bir pula yer verilmiştir. Pul, 4 renkli ofset baskı yöntemiyle basılmıştır. Pulun baskı sayısını veya bir seriye mi ait olduğunu gösteren herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Tasarımcısının ise Héla BEN CHEIKH olduğu pulun üzerinde belirtilmiştir. Pulun üzerinde *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele* anlamına gelen Fransızca metin, kırmızı renkte ve nispeten büyük puntolarla yazılmıştır. Pulun üzerinde ülke ismi belirtilmiştir. Diğer pullarda olduğu gibi bu tasarımda da marjlara kadar basım gerçekleştirilmemiş, sınırları belli olan, daha sade bir düzen tercih edilmiştir. Pulda kullanılan görsel, ince siyah çizgi içine alınmış illüstratif bir çalışmayı yansıtmaktadır. Bu alandaki kadın figürü üzerinde, bilinçli olarak yerleştirilen canlı renklerin haricinde, daha koyu tonlarda ve lekesele renkler de bulunmaktadır. Bu lekesele koyuluklar, kadına karşı şiddetin sanatsal bir tezahürü olarak nitelendirilebilir. Yine aynı sınırlı alan içerisinde pulun değeri belirtilmekte, Arapça bir ibareye yer verilmekte ve beyaz kurdele kullanılmaktadır. Bilindiği üzere beyaz kurdele, 1990'lı yıllarda Kanada'lı üç erkeğin kadına yönelik şiddete karşı öncülük ettiği bir hareketin sonucunda ortaya çıkan semboldür.

2.7. Afganistan

Otuzdan fazla savaş deneyimi olan Afganistan, günümüzde hâlâ sıradan bir gününü dahi savaş psikolojisiyle yaşayan bir ülkedir. Afgan toplumunda kadınlar tamamen yasaklar altında yaşamaktadırlar. Afgan vatandaşlar arasındaki ayrımcılığı yasaklayan Anayasasının 22. Maddesi, aynı zamanda kanun önünde kadının ve erkeğin eşit hak ve ödevlere sahip olduğunu da vurgulamaktadır. Ancak uzun yıllar şiddetin gölgesinde kalan Afgan toplumu, tamamen yasaklar içerisinde yaşayan bir kadın profili üretmekten geri kalmamıştır. Çocuk yaşta evlilik, taciz ve cinsel suçlar başlıca şiddet tiplerini oluşturmaktadır (Waheed, 2020: 144).

Şekil 7: Kadına Karşı Şiddet 1, Afganistan 28,5x38x5 mm

Şekil 8: Kadına Karşı Şiddet 2, Afganistan 38,5x28x5 mm

Görsellerde 2006'da Afgan Postanesi tarafından tedavüle çıkarılan ve *Kadına Karşı Şiddet* temasını konu alan 3'lü pul serisinden ikisine yer verilmiştir. Pullar 4 renkli ofset baskı yöntemiyle basılmıştır. Marjlara geniş yer bırakılmış ve bu alanın etrafına İngilizce ve Arapça ibareler yerleştirilmiştir. İki pulda da illüstratif betimlemeye yer verilmiş olduğu görülmektedir. Görsel 7'de yer alan pulun değeri 14, Görsel 8'de yer alan pulun değeri ise 19 Afgani olarak belirlenmiştir. Görsel 7'de yer alan pulda betimlenmiş olan kadın figüründe korku ve sinmişlik hissi açıkça belirtilmiştir, fakat meraklı olma durumu da bir o kadar barizdir. Aynı zamanda hayata çok küçük bir yerden bakması da genel olarak Afgan kadınların durumunu ortaya koymaktadır. Görsel 8'de yer alan pul, diğerinin aksine kadının öfkesini apaçık ortaya koymaktadır. Sadece gözlerinin açık olduğu çarşafında, göz bölgesinin bile dikilmeye çalışılması, kadınlara karşı uygulanan yasakların hangi seviyede olduğuna dair fikir vermektedir. Bunun yanı sıra gözden akan kan damlaları bakışlarla birlikte ele alındığında, kadının yasaklamalara karşı direnip şiddet gördüğünü düşündürmektedir.

2.8. Fransa

Kadın hakları konusunda bir hayli mesafe kateden Fransa, ilk olarak 1980'lerde aile içi şiddet ve tecavüz olaylarını, feminist aktivistlerin başarılı çabalarıyla siyasi gündeme taşımıştır. Bu bağlamda en büyük ölçekli çalışma 1997'de gerçekleşmiştir. Buna göre toplumun örtülü kalan yönleri ve özellikle banliyöde yaşanan aile içi şiddet, tecavüz, kadın sünneti ve kadın ticareti gibi hadiseler medyanın gündemine taşınmıştır. Ayrıca Fransa'nın kendi halkının en temel problemi, partner şiddetidir. 2011'de Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen İstanbul Sözleşmesi'ni Fransa üç yıl aranın ardından 2014'te onaylamıştır. Kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırarak toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmeye çalışan bu bütüncül yaklaşım, aynı yıl kısmen de olsa Fransız hukukuna dâhil edilmiştir (Allwood, 2016: 379).

Şekil 9: Kadına Karşı Şiddet, Fransa 25x39 mm

Şekil 9’da 2010’da Fransa Posta Ofisi tarafından tedavüle çıkarılan ve *Kadına Karşı Şiddet* temasını ön plana çıkararak bir pula yer verilmiştir. Baskı sayısı 2.500.000 olan bu pul, ofset baskı yöntemiyle basılmıştır. Marjlar, kenarlarda geniş, üst ve alt kısımda ise dar tutulmuştur. Pulda, siyah beyaz fotoğraf kullanımı tercih edilmiştir. Görselin solunda yukarıdan aşağıya doğru *Posta Ofisi, Fransa, Öncelik Mektubu, 20 G* yazmaktadır. Kadın figürün yanına, tipografik düzenlemeyle betimlenmiş olan *Kadınlara Yönelik Şiddete Karşı* ibaresi eklenmiştir. Alt yazıda, kadını temsil eden pembe renk tonu tercih edilmiştir. Metin betimlemesi, semi-bold (yarım kalınlık) olarak ve tamamen majiskül harflerden oluşturulmuştur. Puldaki temel hiyerarşi öncelikle kadın görseline, sonrasında ana metne yansıtılmıştır. Siyah beyaz fotoğraf üzerindeki pembe renkli ana metin, doğrudan dikkat çekmektedir. Pulun en altında yer alan C. Cabrol isminin ise pulun tasarımcısına ait olduğu tahmin edilmektedir.

2.9. Angola

Kadına yönelik şiddet hadiselerinin yaygın olarak görüldüğü ülkelerden biri de Angola’dır. Son dönemlerde yapılan araştırmalar, bu bölgedeki şiddet olaylarını daha çok yoksullukla ilişkilendirmektedir. Dünya Bankası’nın yayınladığı Dünya Kalkınma Raporuna göre Angola, 188 ülke arasında 112. sırada yer almaktadır. Her ne kadar kentleşme oranı %62,6’lara ulaşmış olsa da altyapı yetersizliği, çarpık kentleşme, sağlıksız yaşam koşulları ve kamu hizmetlerine erişimde yaşanan kısıtlılık hâlâ Angola’nın temel sorunlarını oluşturmaktadır. Örneğin aile içi şiddet konusu yakın zamana kadar Angola’da yasal bir suç olarak görülmemekteydi. Ancak parlamento’nun 2011 yılının Temmuz ayında çıkardığı yasayla birlikte bu tanım üzerinde değişiklik yapılmıştır. Yeni yasa, cinsiyete dayalı şiddet suçu işleyenlere cezai yaptırımların önünü açmıştır (Asedotter Stronen ve Nangacoive, 2016: 2).

Şekil 10: Kadına Şiddete Son, Angola

Şekil 10’da 2002’de tedavüle çıkarılan ve *Kadına Şiddete Son* temasını konu alan bir pula yer verilmiştir. Pulun tasarımı, Afinsa tarafından Sosyalist Enternasyonal Afrika Komitesi toplantısı için yapılmıştır. Pulun, baskı sayısı veya formasıyla ilgili özellikleri açıklayan herhangi bir bilgilendirmeye ratslanmamıştır. Tasarımın arka planında kırmızıdan sarıya doğru degradeli bir geçiş tercih edilmiştir. Pulun sol tarafına ve yarısını kaplayacak boyutta *Kadına Şiddete Son* anlamına gelen Portekizce ibare konumlandırılmıştır. Ayrıca tipografik düzenleme çizgisel tasarımın üzerine bindirilmiştir. Puldaki kadın figürü, soyutlanarak anlatılmıştır. Figürün, bir eliyle ağzını, diğer eliyle göğsünü kapatması, toplumsal baskıya maruz kaldığının en tipik göstergesidir. Figürün hemen sağında yine grafiksel bir şekilde gül uzatan bir el görülmektedir. Bu yaklaşım, toplumla kadının barışmaya çalıştığının ya da kadının artık değer görmeye başladığının göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Pulun sağında ise aşağıdan yukarıya doğru okunacak şekilde *Sosyalist Enternasyonal Afrika Komitesi Toplantısı* anlamına gelen Portekizce ibareye yer verilmiş ve hemen üzerindeki alana ülke ismi eklenmiştir.

2.10. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler; fiziksel, cinsel veya zihinsel olarak bireye zarar verme olasılığı bulunan her türlü eylemi, kadına yönelik şiddet olarak tanımlamaktadır. Tehdit, zorlama, acı çektirme, keyfi olarak

özgürlüğün kısıtlanması, kamusal ve özel yaşamdan mahrum bırakma gibi eylemler ise şiddetin kapsamını belirlemektedir (World Health Organization, 2021).

Şekil 11: Cinsel Sömürü ve İstismarı Durdurun, Birleşmiş Milletler 40x30 mm

Şekil 11’de 2019’da Birleşmiş Milletler tarafından tedavüle çıkarılan ve *Cinsel Sömürü ve İstismarı Durdurun* temasıyla betimlenen bir pula yer verilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres’in talebi üzerine 13 ülkede, cinsel sömürü ve istismar mağdurlarına sunulan yardım ve hizmetlerin haritasını çıkarmaya yönelik pilot proje başlatılmış ve 31 Mart 2020’de proje tamamlanmıştır. Bu kapsamda farkındalığı arttırmak için baskı sayısı 140.000 olan pullar bastırılmıştır. Pul tasarımı ABD’den Chris Gash tarafından ofset baskı yöntemiyle oluşturulmuştur. Tasarımın amacı; hiçbir kurumun muaf olmadığı cinsel sömürü ve istismar sorunlarına değinmek ve dünya çapında farkındalık oluşturarak, mağdurların maruz kaldığı damgalanma ve ayrımcılık konularını ele almaktır. Birleşmiş Milletler, cinsel sömürü ve istismarla mücadelede, önlemeden müdahaleye kadar küresel standartlar belirlemenin benzersiz bir sorumluluğu olduğunun farkındadır (Cinsel Sömürü ve İstismarı Durdurun, 2019). Pul, grafiksel bir tasarımla oluşturulmuştur. Marjlar eşit olmakla birlikte, sağ tarafta *Cinsel Sömürü ve İstismar* anlamına gelen İngilizce ibarenin konumlandırılması için daha fazla boşluk bırakılmıştır. Pulda en dikkat çeken yer *STOP* yazısıdır. Bu durum hem renginden hem puntosundan hem de harflerinin kalınlığından kaynaklanmaktadır. Tasarımsal olarak dengeli ve yalın bir yapıya sahip olan pulda, bir eli kadın figürünün ağzına yapışmış, başka bir eli ise çekerken görmek mümkündür. Konuşmayı engelleyen bant biçimindeki bu el çekildikçe *Sesli Söyle* anlamına gelen *Speak Out* ibaresi görülmektedir. Bundan hareketle, kadının konuşma özgürlüğünün iade edilmesi gerektiği ya da cinsel sömürü ve istismar karşısında sessiz kalmaması gerektiği fikrine ulaşılabilmektedir. Bu ikonik tasarım sayesinde, sadece 13 ülkede bulunan kadınların değil bilakis tüm dünya kadınlarının cinsel sömürü ve istismar karşısındaki sessizlikleri çığlığa dönüşebilmektedir.

2.11. Dominik Cumhuriyeti

Latin Amerika’da kronikleşmiş bir halk sağlığı sorununa dönüşen şiddet olgusu, bölgede yaşayan kadınların yaşadığı ortak bir problemdir. Yapılan araştırmalar, bu bölgede yaşayan kadınların, eşleri veya partnerleri tarafından fiziksel ya da cinsel şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir.

Dominik Cumhuriyeti, kadın cinayeti sıralamasında Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki en yüksek üçüncü cinayet oranına sahip ülkedir. Bu bağlamda Dominik Cumhuriyeti’nde atılan en somut adım, 1994’te birçok ülke tarafından kabul edilen Belém do Pará Sözleşmesi olarak bilinen Amerika Kıtası Sözleşmesi’nin 1996’da kabul edilmesidir. Bu kapsamda bir de yasal düzenlemeye gidilmiştir. 1997 yılının Ocak ayında yürürlüğe giren 24-97 sayılı kanun, kadına yönelik şiddetin önlenmesi açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir (Hughes, 2017: 31-32).

Şekil 12: Uluslararası Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü, Dominik Cumhuriyeti, 30x40 mm

Şekil 12’de 2015’te Latin Amerika’da yer alan Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Guatemala, El Salvador ve Venezuela için hazırlanmış olan ve *Uluslararası Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü* temasıyla tedavüle çıkarılan bir pula yer verilmiştir. Pullar, yukarıda belirtilen beş ülkede aynı tasarımla tedavüle çıkarılmış ve sadece ülke isimleri ile değerleri değiştirilmiştir. Baskı sayısı 25.000 olan pullar Dominik Posta Enstitüsü’nde çalışan Alejandro Vignieri ve Atala Lluberres tarafından tasarlanmış ve Editorama SA şirketi tarafından ofset baskı yöntemiyle basılmıştır (Inposdom, 2015). 1930’dan 1961’e kadar Dominik Cumhuriyeti’nin idaresini elinde tutan diktatör Rafael Leónidas Trujillo’nun yönetimine karşı çıkan muhalif bir grubun üyesi olan üç Dominikli kız kardeş, 25 Kasım 1960’ta gerçekleştirilen bir suikast sonucunda öldürülmüşlerdir. Bunun sonucunda *Unutulmaz Kelebekler* olarak akıllara kazınan her üç kız kardeşin anısına her yıl, 25 Kasım’da *Dünya Kadına Yönelik Şiddete Hayır Günü* olarak anma törenleri düzenlenmektedir. Pul, dünya gezegenini ortak evimiz olarak göstermekte, Amerika’nın coğrafi haritası önünde uyarı olarak dur işareti yapan ve kanın aktığını gösteren turuncu bir el bulunmaktadır. Turuncu renk BM tarafından, bu bela ile mücadelede farkındalık oluşturmak ve yoğunlaştırmak için seçilmiştir. Sağ altta, kurbanları temsil eden bir kadının yüzü ve solda kadın kahramanları temsil eden üç kelebek yer almaktadır. Tasarım Mirabal kardeşler (Patria, Minerva ve María Teresa) *Las Mariposas* olarak da adlandırılmaktadır (Moratti, 2015). Sağdaki kürenin üstünde görünen Dominik Cumhuriyeti efsanesinin karşısına, diğer katılımcı ülkelerin Ekvador, El Salvador, Guatemala ve Venezuela’nın isimleri de eklenmiştir. Bu ortak çabayla birlikte, toplumsal düzeni bozan ve aileleri şiddet sarmalına çekerek yok etmeye çalışan güçlere karşı uyarılarda bulunmuştur (Inposdom, 2015).

2.12. Almanya

Yapılan araştırmalar Almanya’da daha çok cinsel şiddetin yaygınlığını ortaya koymaktadır. Kadına yönelik cinsel şiddetin epidemiyolojisine bakıldığında fiziksel istismar, evlilik içi tecavüz ve çocukluk döneminde cinsel şiddete maruz kalma gibi olgular ilk sıralarda yer almaktadır. Almanya’da uzun yıllar boyunca darp, aile içi şiddet ve iftira gibi durumlar suç olarak görülmemiştir. Aile içi tecavüz suçu ise ilk defa 1997’de cezalandırılabilir bir suç olarak kabul edilmiştir (Hellman, Kinninger ve Kliem, 2018: 1316).

Şekil 13: Kadına Karşı Şiddete Hayır, Almanya

Şekil 13'te 2000'de Almanya'da tedavüle çıkarılan ve *Kadına Karşı Şiddete Hayır* temasını betimleyen bir pula yer verilmiştir. Pula ait baskı sayısı, tasarımcı ve forma bilgilerine ulaşılamamıştır. Fakat yukarıda belirtilen tecavüz, istismar, şiddet vb. nedenlere dayalı olarak pulun tam ortasına kan kırmızı renginde ve semi-bold (orta kalınlıkta) *Kadına Karşı Şiddete Hayır* anlamına gelen Almanca ibarenin yerleştirildiği görülmektedir. Hemen altında pulun değeri neredeyse aynı büyüklük ve ağırlıkta verilmiştir. Bu tasarımda hiyerarşinin olmaması aslında kadına karşı uygulanan şiddetle buradan elde edilecek olan miktarın (parasal kazanımın) eş değerde tutulduğunu düşündürmektedir. Forma alanını oluşturan siyah beyaz fotoğrafta ise bakımlı olduğu kadar endişeli görünen bir kadın figürünün kullanıldığı tahmin edilmektedir. Fotoğrafın bulanık ve kadrajlama hatasına sahip olması, figürün jest ve mimiklerini okumayı zorlaştırmakla birlikte duruşun belirlenmesinde ve dolayısıyla verilmek istenen görsel mesajın algılanmasında sorunlara neden olmaktadır. Aynı zamanda yine forma üzerine konumlandırılmış ülke ibaresi bulunmaktadır. Marjda ise emisyonu yapıldığı yıl bilgisine yer verilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden betimleyici analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın kurgusunu yazılı ve görsel kaynaklar oluşturmaktadır. Öncelikle yazılı kaynaklar üzerinden literatür oluşturulmuş sonrasında, konuyu destekleyen görseller üzerinden araştırma yöntemi geliştirilmiştir. Çalışmanın esası; kadına şiddete hayır temalı pul tasarımları ekseninde şekillenmiştir.

3.1. Araştırma Verileri

Bu araştırmanın görsel verilerini, farklı zamanlarda farklı ülkelerde tedavüle çıkarılan posta pulları oluşturmaktadır. Tablo 2'de çalışmada kullanılan pullara ait bilgiler sunulmuştur.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Posta Pullarına Ait Veriler

Pul Sırası	Bölge	Ülke veya Topluluk	Pul Adedi	Tema ve İçerik	Pulun Emisyon Yılı
1	Avrupa	İtalya	1	Kadınlara Karşı Şiddetle Mücadele	2019
2	Avrupa	İspanya	1	Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı	2008
3	Doğu Avrupa	Moldova	1	25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü	2020

4	Güney Avrupa	San Marino	1	Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele	2014
5	Asya	Vietnam	1	Vietnam Dünya Kadınlar Günü'nün 100. Yılı Kutlaması	2010
6	Kuzey Afrika	Tunus	1	Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele	2013
7 ve 8	Asya	Afganistan	2	Kadına Karşı Şiddet 1 ve 2	2006
9	Avrupa	Fransa	1	Kadına Karşı Şiddet	2010
10	Afrika	Angola	1	Kadına Şiddete Son	2002
11	Karma Oluşum	Birleşmiş Milletler	1	Cinsel Sömürü ve İstismarı Durdurun	2019
12	Güney Amerika	Dominik Cumhuriyeti	1	Uluslararası Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü	2015
13	Orta Avrupa	Almanya	1	Kadına Karşı Şiddete Hayır	2000

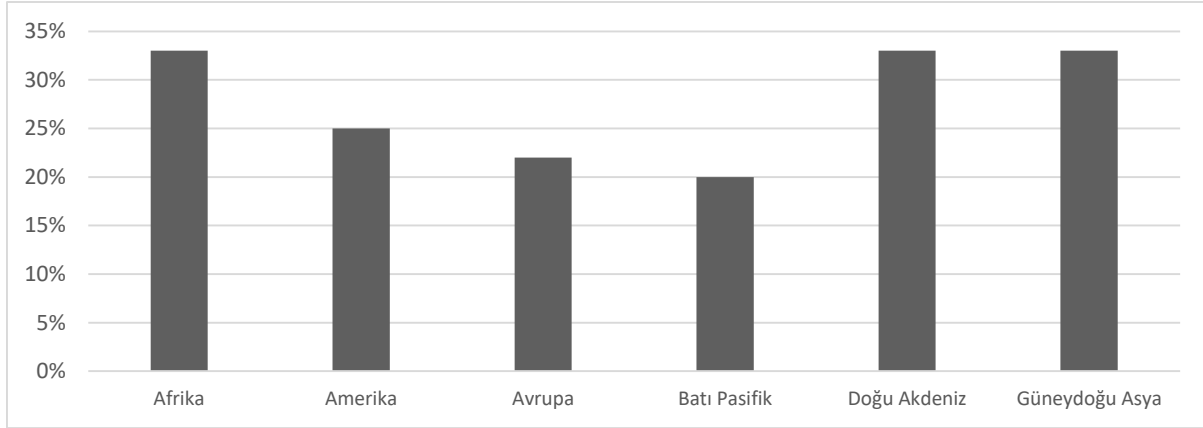
11 farklı ülke üzerinden kurgulanan bu çalışmada, toplam 13 adet pul kullanılmıştır. Pulların belirlenmesi aşamasında ise literatürde yer verilen bilgiler ışığında, bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması

Bu çalışma; doküman analizi, görsel araştırma ve yorumlama üzerinden ilerletilmiştir. Doküman analizi; elektronik ortamda yayın yapan dergiler, online kitaplar ve basılı yayınlar üzerinden oluşturulmuştur. Tarama sonucunda farklı türde birçok çalışmaya ulaşılsa da *Kadına Karşı Şiddetin Posta Pulları Üzerinden Değerlendirilmesi* başlıklı herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Görsel araştırmada ise kadına şiddete hayır olgusu ve tedarik edilen pul nesnelere üzerinden içerik oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmada toplam 13 pul kullanılmıştır. Bu pullar toplamda 11 ülkeyi temsil etmektedir. Çalışmada kullanılan posta pulları ise web sitelerinden toplanmıştır.

4. BULGULAR

Dünya genelindeki kadınların, yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'üne yakınının partner/eş şiddetine maruz kaldığı bilinmektedir. Bu bölümde, eşi veya partneri tarafından fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalan kadınların, partner şiddetindeki yaygınlık tahminlerine ilişkin verilere yer verilecektir.

Tablo 3: Fiziksel veya Cinsel Şiddete Maruz Kalan 15-49 Yaş Aralığındaki Kadınların, Partner Şiddetindeki Yaygınlık Tahminleri

Kaynak: (World Health Organization, 2021, s. 26).

Tablo 3'te 15-49 yaş aralığında olan ve birlikte oldukları kişiler tarafından en az bir defa fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalan kadınların, partner şiddetindeki yaygınlık tahminlerine ilişkin istatistikî verilere yer verilmiştir. Tablo 3'te yer alan 2016 yılı verilerinden anlaşıldığı üzere eş/partner şiddetinin yaygınlığı bir hayli yüksektir. Oranlar üzerinden yapılan değerlemeye göre eş/partner şiddetinin en düşük değerde seyrettiği bölge %20 ile Batı Pasifik'tir. Bu oranı sırasıyla %22 ile Avrupa ve %25 ile Amerika takip etmektedir. Ancak Afrika, Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Asya'da eş/partner şiddetinin yaygınlığı birbirine benzer düzeyde %33 olarak ölçümlenmiştir.

Tablo 4: Evli/Partnerli Kadınların Fiziksel veya Cinsel Birliktelik Şiddetindeki Bölgesel Yaygınlık Tahminleri

Bölgeler	Yaşam Boyu Görülen Şiddetin Oranı(%)	Son 12 Ayda Görülen Şiddetin Oranı(%)
Afrika	32	18
Amerika	26	7
Avrupa	24	7
Batı Pasifik	19	6
Doğu Akdeniz	30	15
Güneydoğu Asya	32	14

Kaynak: (World Health Organization, 2021: 75).

Tablo 4'te WHO tarafından hazırlanan 2018 tarihli raporda; dünya genelindeki, 15 yaş ve üstü (çalışmada üst yaş sınırı belirtilmemiştir) evli/partnerli kadınların, yaşam boyu ve son 12 ayda görülen fiziksel veya cinsel birliktelik şiddetindeki yaygınlık tahminlerine ilişkin istatistikî verilere yer verilmiştir. Buna göre; yaşam boyu şiddet oranının en düşük olduğu bölge %19'luk pay ile Batı Pasifik'tir. Bunu sırasıyla; Avrupa %24, Amerika %26 ve Doğu Akdeniz %30 takip etmektedir. Afrika ve Güneydoğu Asya ise %32'lik oran ile eşit paylara sahiptir. Son 12 ayda görülen şiddetin oranına

bakıldığında en düşük oran %6 ile yine Batı Pasifik’te görülmektedir. Bunu sırasıyla; %7’lik oran ile Avrupa ve Amerika takip etmektedir. Güneydoğu Asya nispeten önemli bir gelişme kaydetmiş ve son 12 aydaki şiddet oranını %14’e kadar düşürmüştür. Doğu Akdeniz %15’lik bir dağılım gösterirken son sıradaki Afrika ise %18’lik bir paya sahiptir.

Tablo 5: Evli/Partnerli Kadınların Fiziksel veya Cinsel Birliktelik Şiddetindeki Ülke Bazlı Yaygınlık Tahminleri

Ülkeler	Ömür Boyu Görülen Şiddetin Oranı (%)	Son 12 Ayda Görülen Şiddetin Oranı (%)
Afganistan	46	35
Almanya	-	-
Angola	38	25
Dominik Cumhuriyeti	19	10
Fransa	22	5
İspanya	15	3
İtalya	16	4
Moldova	-	-
San Marino	-	-
Tunus	25	10
Vietnam	25	10

Kaynak: (World Health Organization, 2021: 68).

Tablo 5’te WHO tarafından hazırlanan 2018 tarihli raporda; ülkeler bazında, 15 yaş ve üstü evli/partnerli kadınların, yaşam boyu ve son 12 ayda görülen fiziksel veya cinsel birliktelik şiddetindeki yaygınlık tahminlerine ilişkin istatistiki verilere yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, ömür boyu görülen şiddet oranının en düşük olduğu ülke %15’lik pay ile İspanya’dır. Bunu sırasıyla; İtalya %16, Dominik Cumhuriyeti %19 ve Fransa %22 ile takip etmektedir. Eşit dağılım gösteren Tunus ve Vietnam ise %25’lik paylara sahiptir. Dağılımdaki oranı bir hayli yüksek olan Angola %38, Afrika ise %46’lık bir paya sahiptir. Son 12 ayda görülen şiddetin ülkeler bazındaki oranına bakıldığında yine İspanya’nın %3’lük bir oran ile sıralamadaki en düşük orana sahip olduğu görülecektir. Bunu sırasıyla İtalya %4 ve Fransa %5 takip etmektedir. Dominik Cumhuriyeti, Tunus ve Vietnam ise %10’luk eşit paylara sahiptir. Sıralamanın çok gerisinde olan Angola %25 Afrika ise %35’lik paylara sahiptir. Ayrıca 2018 yılı içerisinde yapılmış olan bu dağılımın; Almanya, Moldova ve San Marino’ya ait verileri içermediği görülmektedir.

5. SONUÇ

Kadına karşı şiddet olgusunun, birçok ülkenin sağlık ve hukuk sistemi üzerinde negatif etki oluşturduğu ve henüz tam anlamıyla çözümlenememiş sosyal bir olgu olarak varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir. Kadına karşı şiddetin temel belirleyicilerini istatistiki veriler oluşturmaktadır. Çalışmalara konu olan mevcut veriler ise genellikle ilgili makamlara akseden başvurulardan veya bu alanda yapılan saha çalışmalarından elde edilmektedir. Gelişmiş toplumlardaki istisnalar haricinde günümüzde hâlâ adli makamlara intikal etmeyen vakaların olduğu gerçeği, konunun daha iyi anlaşılması açısından önemli içerikler sunmaktadır. Dolayısıyla mevcut veriler üzerinden değerlendirmede bulunmak, aslında rasyonel olanın tam olarak anlaşılması konusunda sadece bir fikir sunmaktadır.

Türkiye’deki kadın konulu pul tasarımı çalışmaları daha çok kadın figürleri, geleneksel kadın kıyafetleri, kadın erkek eşitliği, fırsat eşitliğinin sağlanması, seçme ve seçilme hakkı gibi konuları içermektedir. Kadına yönelik şiddet konulu bir tasarımı çalışmasının bulunmaması veya bu yönde ilerletilen bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaması, görseller bölümünde Türkiye’ye ait bir başlığın açılmasının önüne geçmiştir. Dolayısıyla ülkemizde de yaygın olan kadına karşı şiddet olguna dikkat çekmek, bilgilendirmek ve farkındalık oluşturmak amacıyla pul çalışmalarına başlanması fikri önem arz etmektedir.

Kadına karşı şiddet olgusunu posta pulları üzerinden yorumlayan ve bu ekseninde farkındalık oluşturmaya çalışan araştırma sayısı da oldukça sınırlıdır. Mevcut çalışmada hem literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemekte hem de alana farklı bir boyut kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kadına karşı şiddet olgusu ile posta pulları arasında ilişki kurmaya çalışan bu çalışmanın önemli araştırma ögesi olarak ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abiala, K. (2014). Young Moldovan Women at the Crossroads: Between Patriarchy and Transnational Labour Markets. N, Götz (Ed.), *The Sea of Identities: A Century of Baltic and East European Experiences with Nationality, Class, and Gender* (pp. 269-289). Huddinge, Sweden: Södertörn University.
- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012, 20 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı:28239). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/>
- Allwood, G. (2016). Gender-Based Violence Against Women in Contemporary France: Domestic Violence and Forced Marriage Policy Since the Istanbul Convention. *Modern & Contemporary France*, 24(4), 377-394. doi: 10.1080/09639489.2016.1203886
- Any.okilove.xyz (t.y.). ANGOLA 1219 - End to Violence Against Women (pa49396), https://any.okilove.xyz/index.php?main_page=product_info&products_id=133227 (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Arfaoui, K. ve Moghadam, V. M. (2016). Violence Against Women and Tunisian Feminism: Advocacy, Policy, and Politics in an Arab Context. *Current Sociology Monograph*, 64(4) 637–653. doi: 10.1177/0011392116640481
- Asedotter Stronen, I. ve Nangacovie, M. (2016). Violence Against Women in the Context of Urban Poverty in Angola. *Chr. Michelsen Institute*, 15(16), 1-4.
- Atman, Ü. C. (2003). Kadına Yönelik Şiddet; Cinsel Taciz / Irza Geçme. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 12 (9), 333-335.

- Babacan Gümüş, A., Şıpkın, S. ve Erdem, Ö. (2020). Kadına Yönelik Eş Şiddeti Yaygınlığı ve Kadınların Baş Etme Yöntemleri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 11(2), 79-87. doi: 10.14744/phd.2020.58561
- Calvo Garcia, M. (2018). The Treatment of Gender Violence in the Spanish Administration of Justice. Implementation and Effectiveness of the Organic Act 1/2004, on Integral Protection Measures Against Gender Violence. LSJ Working Papers, No:4, University of Zaragoza 1-25. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3216107>
- Cinsel Sömürü ve İstismarı Durdurun. (2019, 15 Mart). <https://unstamps.org/shop/2019-ny-definitive-us-0-85-full-sheet/> (Erişim Tarihi: 17 Mart 2022).
- Colnect.com (2010, 20 Nisan). Against Violence to Women, https://colnect.com/en/stamps/stamp/175326-Against_Violence_to_Women-Women-France (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Daly, M. (2018, 17 Mart). Art Education Grad Student Adresses Violence Against Women Through Interactive Art Map, <https://arts.psu.edu/news/art-education-grad-student-addresses-violence-against-women-through-interactive-art-map/> (Erişim Tarihi: 26.08.2022).
- Divisione Filatelica Numismatica San Marino. (2014) <https://www.ufn.sm/en/cod-601-2014.html> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Ebay.co.uk (2021, 29 Ekim). 2093 MINT Germany Federal Germany Year 2000 no Violence Against Women, <https://www.ebay.co.uk/itm/274991297041?mkevt=1&mkcid=1&mkrid=710-53481-19255-0&campid=5338722076&customid=&toolid=10050> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Freestampcatalogue.com (2021, 4 Ocak). 2020, Elimination of Violence Against Women 1v, <https://www.freestampcatalogue.com/smjp32012-elimination-of-violence-against-women-1v>, (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- FSU Postage Stamps Catalogue. (2020). <https://home.nestor.minsk.by/fsunews/moldova/2020/md1152sh.html> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Güler, N, Tel, H. ve Özkan Tuncay, F. (2005). Kadının Aile İçinde Yaşanan Şiddete Bakışı *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27 (2), 51-56.
- Golowesstamps.com (t.y.). 2006 Violence Against Women Official Stamps Issued November 25, https://golowesstamps.com/reference/Illegal%20Stamps/Afghanistan%20Illegal%20Stamps/afghanistan_illegal_stamps_page_6.htm (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Hellman, D. F., Kinninger, M. W. ve Kliem, S. (2018). Sexual Violence Against Women in Germany: Prevalence and Risk Markers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(8), 1613-1631. doi: 10.3390/ijerph15081613
- Hughes, C. (2017). Legislative Wins, Broken Promises Gaps in Implementation of Laws on Violence Against Women and Girls. *Oxfam Research Reports*, 1-60. doi: 10.21201/2017.9163
- Ilpostalista.it (t.y.). Diamo Voce Alle Donne, <https://www.ilpostalista.it/25nov/25nov08.htm> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Inposdom, (2015, 26 Kasım). *Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü*. <http://www.inposdom.gob.do/2015/11/> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- İpek, E. ve Ayvaz Kızılgöl, Ö. (2018). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Kadının İşgücüne Katılımına İlişkin Mikroekonometrik Analiz: Türkiye, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 455-474.

- İtalya Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, (2019). Comunicato – Emissione di un Francobollo Dedicato Alla Lotta Alla Violenza Sulle Donne, <https://www.mise.gov.it/index.php/it/34-comunicazioni/postale/2040391-comunicato-emissione-di-un-francobollo-dedicato-alla-lotta-alla-violenza-sulle-donne> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Mise.gov.it (2019, 29 Ekim). Comunicato – Emissione di un Francobollo Dedicato Alla Lotta Alla Violenza Sulle Donne, <https://www.mise.gov.it/index.php/it/34-comunicazioni/postale/2040391-comunicato-emissione-di-un-francobollo-dedicato-alla-lotta-alla-violenza-sulle-donne> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Moratti, A. (2015). <https://www.asofilca.com/emisiones/2015/dia-internacional-de-la-eliminacion-de-la-violencia-contr-la-mujer/> (Erişim Tarihi: 17 Mart 2022).
- Olufunmilayo, F. (2008). Economic Violence To Women and Girls: Is It Receiving the Necessary Attention? *Trauma Violence Abuse*, 19 (3), 167-177. doi: 10.1177/1524838008319255
- Ortiz-Barreda G. ve Vives-Cases C. (2013). Legislation on Violence Against Women: Overview of Key Components. *Rev Panam Salud Publica*, 33(1), 61–72.
- Özbey, O. (2012). Kadına Yönelik Şiddetin Temelleri. *Hukuk Gündemi*, 1, 37-39.
- Palmén, R., Francoli, N., Genova, A., Göksel, A., Sales, L., Sansonetti, S., Tozlu, Ç., Güngör D., ve Öztürk, A. (2016). WAVE: Kadına yönelik şiddet karşılaştırmalı raporu: İtalya, İspanya ve Türkiye. https://notus-asr.org/wp-content/uploads/2016/05/WAVE_CR_TR_FINAL_7March2016-2-2.pdf (Erişim Tarihi: 16.04.2021).
- Philarz.net (2015, 25 Kasım). *International Day for the Elimination of Violence against Women. Twin issue*, http://philarz.net/new_issues/news2015_10_12.html (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Polat, O. (2017). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 15-34.
- Rainbowstampclub.blogspot.com (2013, 8 Mart). *International Women's Day*, <http://rainbowstampclub.blogspot.com/2013/03/international-womans-day.html> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Ronald Feldman Gallery. (2018, 11 Nisan). Violated, <https://feldmangallery.com/exhibition/335-violated-4-12-5-12-2018-group-show> (Erişim Tarihi: 26.08.2022).
- Ruiz-Pérez, I. ve Plazaola-Castaño, J. (2005). Intimate Partner Violence and Mental Health Consequences in Women Attending Family Practice in Spain. *Psychosomatic Medicine*, 67, 791-797.
- Sellosmundo.com (t.y.). *Edifil 4389 Contra la Violencia de Género. 016, Teléfono Para Atender Los Casos de Violencia de*, https://stamps.sellosmundo.com/Europe/Spain/stamp_317407.htm (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Şen, B. (2011). Derya Kılıç Bilmek, Görmek To Know, To See, <https://www.mackasanatgalerisi.com/upload/dokumanlar/DERYA%20KILI%20C3%87%20MS%20G.pdf> (Erişim Tarihi: 26.08.2022).
- The Media. (2010). http://www.mediabd.com/newissue/stamp_details.php?country_id=5&entry_id=13 (Erişim Tarihi: 17 Mart 2022).
- Ufn.sm.en. (2014, 17 Mart). Fight Against Gender-Based Violence, <https://www.ufn.sm/en/cod-601-2014.html> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).

- Uluocak Ş., Gökulu G., Bilir O., Karacık N. E., Özbay D. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*, Edirne: Paradigma Akademi.
- Unstamps.org. (2019, 15 Mart). *Stop Sexual Exploitation and Abuse*, <https://unstamps.org/shop/2019-ny-definitive-us-0-85-full-sheet/> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- United Nations. (2010). *Keeping Silent is Dying - Results From the National Study on Domestic Violence Against Women in Viet Nam*, Summary Report, BM.
- Victoria University. (2015, 21 Ekim). *Body Art Exhibit Looks at Domestic Violence*, <https://www.vu.edu.au/news-events/news/body-art-exhibit-looks-at-domestic-violence> (Erişim Tarihi: 26.08.2022).
- Waheed, W. (2020). *The Causes Violence Against Afghan Women and Recommended Solutions*. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 10 (11), 144-146. doi: 10.29322/IJSRP.10.11.2020.p10715
- World Health Organization (WHO). (2021). *Violence Against Women Prevalence Estimates, 2018*. ISBN 978-92-4-002225-6, Geneva: World Health Organization.
- Yardley, C. B. (2015). *The Representation of Science and Scientists on Postage Stamps*, ANU Press, Canberra.
- Yetim, D. ve Şahin, E. M. (2008). *Aile Hekimliğinde Kadına Yönelik Şiddete Yaklaşım*. *Aile Hekimliği Dergisi*, 2 (2), 48-53.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Şekil 1:** Comunicato – Emissione di un Francobollo Dedicato Alla Lotta Alla Violenza Sulle Donne (2019). <https://www.mise.gov.it/index.php/it/34-comunicazioni/postale/2040391-comunicato-emissione-di-un-francobollo-dedicato-alla-lotta-alla-violenza-sulle-donne> (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 2:** Edifil 4389 Contra la Violencia de Género. 016, Teléfono Para Atender los Casos de Violencia de. (2008). https://stamps.sellosmundo.com/Europe/Spain/stamp_317407.htm (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 3:** 2020, Elimination of Violence Against Women 1v. Moldova Stamp Series (2020). <https://www.freestampcatalogue.com/smjp32012-elimination-of-violence-against-women-1v> (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 4:** Fight Against Gender-Based Violence. (2014). <https://www.ufn.sm/en/cod-601-2014.html> (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 5:** International Women’s Day. A Promise is a Promise Time for Action to end Violence Against women!! (2010). <http://rainbowstampclub.blogspot.com/2013/03/international-womans-day.html> (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 6:** Diamo Voce Alle Donne. (2013). <https://www.ilpostalista.it/25nov/25nov08.htm> (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 7:** Violence Against Women Official Stamps Issued November 25. (2006). https://golowesstamps.com/reference/Illegal%20Stamps/Afghanistan%20Illegal%20Stamps/afghanistan_illegal_stamps_page_6.htm (Erişim Tarihi: 06.05.2022).

- Şekil 8:** Violence Against Women Official Stamps Issued November 25. (2006). https://golowesstamps.com/reference/Illegal%20Stamps/Afghanistan%20Illegal%20Stamps/afghanistan_illegal_stamps_page_6.htm (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 9:** Against Violence to Women. (2010). https://colnect.com/en/stamps/stamp/175326-Against_Violence_to_Women-Women-France (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 10:** ANGOLA 1219 - End to Violence Against Women (pa49396). (2002). https://any.okilove.xyz/index.php?main_page=product_info&products_id=133227 (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 11:** Stop Sexual Exploitation and Abuse. (2019, 15 Mart). <https://unstamps.org/shop/2019-ny-definitive-us-0-85-full-sheet/> (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 12:** International Day for the Elimination of Violence against Women. Twin issue. (2015). http://philarz.net/new_issues/news2015_10_12.html (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Şekil 13:** 2093 MINT Germany Federal Germany Year 2000 no Violence Against Women. (2000). <https://www.ebay.co.uk/itm/274991297041?mkevt=1&mkcid=1&mkrid=710-53481-19255-0&campid=5338722076&customid=&toolid=10050> (Erişim Tarihi: 06.05.2022).

SPOR KULÜPLERİNİN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİNİN DAVRANIŞSAL FİNANS AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

EVALUATION OF SHARE RETURNS OF SPORTS CLUBS IN CONTEXT OF BEHAVIORAL FINANCE

Doç. Dr. Burcu ASLANTAŞ ATEŞ²
Öğr. Gör. Ezel DERER³

ÖZET

Ekonomik ve kültürel örgütlenmeler içerisinde her geçen gün giderek büyüyen spor, dünyanın değişen ekonomik ve sosyal koşulları göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Spor bir taraftan geniş kitlelerin yoğun ilgisini çeken bir gösteri ve eğlence faaliyeti olarak tüketim sektörüne dönüşürken, diğer taraftan yatırımcılar için önemli miktarda finans hareketlerinin yaşandığı cazip bir ekonomik sektör haline gelmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, bu kadar gelişme gösteren spor ekonomisi içerisinde yer alan bu dört büyük futbol kulübüne ait (Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüpleri) hisse senetleri getirilerinin davranışsal rolünü, maç sonuçlarını dikkate alarak ölçmek ve BIST’da işlem gören spor kulüplerinin finansal performansını davranışsal finans boyutunda ortaya koymaktır. Araştırmada ARCH ve GARCH modellerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hisse senedi getirisi, Futbol spor kulüpleri, ARCH GARCH etkisi, Maç sonuçları

Jel Kodları: G, M

ABSTRACT

Sports, which is growing day by day in economic and cultural organizations, makes it necessary to re-evaluate the world's changing economic and social conditions. While sports transforms into a consumption sector as a show and entertainment activity that attracts the attention of large masses, on the other hand, it becomes an attractive economic sector where significant financial movements are experienced for investors. The main purpose of this research is to measure the behavioral role of the stock returns of these four big football clubs (Besiktas, Fenerbahce, Galatasaray and Trabzonspor clubs) in the sports economy that has developed so much, by taking into account the match results, and to determine the financial results of the sports clubs traded in BIST. to reveal its performance in the behavioral finance dimension. ARCH and GARCH models were used in the research.

Keywords: Stock return, Football sports clubs, ARCH GARCH effect, Match result

Gel Codes: G, M

1. GİRİŞ

İnsanların yatırım davranışlarında onları rasyonel kabul eden, Klasik ve Neo-Klasik finans teorileri, insanların duygusallıktan uzak, kusursuz kabul edilen rasyonelliğin hâkim olduğu görüşüne ulaşmıştır. Klasik ve Neo-klasik finans teorisine göre, doğru kararlar alan, ulaşılabilen her tür bilgiye ulaşıp, bunları doğru bir şekilde işleyen ve riskli durumlar karşısında beklenen faydası en yüksek olanı tercih eden

¹ Bu çalışma birinci yazarın Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenen Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı’nda sunulan doktora tezinden türetilmiştir.

² Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Bankacılık ve Finans bölümü, burcuates@sdu.edu.tr , 0000-0002-8896-5303

³ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu, Çağrı Merkezi Hizmetleri Bölümü, ezelderer@isparta.edu.tr, 0000-0003-0037-9957

insan, rasyonel insan olarak ifade edilmektedir (Türkmen Müldür, 2018, 38). Bu teoriye göre insanlar finansal piyasada hep en üst seviyede kazanç elde etmektedirler (Bayar, 2012, :14).

Klasik ve Neo-Klasik finans teorileri temel olarak, insanların maksimum kazanç sağlamaları için problemlerinin çözümünde karar verirken, duygularının kararlarında etkili olmadığını ileri sürmektedir. İnsanların rasyonel yani mantıksal ve gerçekçi hareket ettiği varsayılmaktadır. Bu teoride rasyonel insanın, yatırım seçimi yaparken beklenen fayda teorisi ile birlikte belirli kararlar veren, hesaplanabilir tercihler yapan, piyasaya yeni giren bilgiye hızlı bir şekilde ulaşan insanların, hepsini aynı ve hatasız kabul etmektedir. Yine bu teoriye göre, etkin bir piyasada var olan tüm bilgilerin bütün insanlar tarafından bilinmekte olduğu ve piyasada daha iyi bir kazancın olmadığı ifade edilmektedir (Gümüş ve Bektur, 2019:60).

İnsanların duygularını ve psikolojilerini görmezden gelip piyasada işlem yapan herkesi rasyonel ve sabit kabul eden bu teori, finansal piyasada oluşan fiyat hareketliliğini açıklama konusunda yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine araştırmacılar yeni bir modelleme gereği duymuş ve insan psikolojisi faktörünü de içerisine alan davranışsal finans alanına yönelmişlerdir. Finansal piyasalarda işlem yapan insan davranışlarının temelini dış çevre faktörlerinin etkilediğini savunan davranışçılık yaklaşımı, ilk kez 1913 yılında John D.Watson tarafından psikoloji biliminde kullanılmıştır. Sonrasında diğer bilim dalları arasında da kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Davranışsal finans, finansal piyasaların işleyişi ve finansal piyasalarda işlem yapan insanların davranışlarının psikolojik boyutuyla anlaşılması arayışıdır. Sezgiler, ön yargılar, bilişsel kurallar davranışsal finansın temelini oluşturmaktadır. Davranışsal finans farklı bilim dalları ile disipline olmasının yanında, insanların finansal piyasalarda işlem yaparken, birikim yaparken neden ve nasıl rasyonellikten uzaklaşıp karar alma veya karar verme noktasında akla uygun tercihlerde bulduklarını açıklamaya çalışan yeni bir alandır (Özerol,2011:12).

Davranışsal finans, insanların tutum, davranış, inanç, değer ve yargılarını rasyonellikten uzak bir şekilde finansal piyasalara yansıttığını çeşitli anomaliler ve yöntemler sayesinde insanların “normal” davranışına yönelik açıklamalar getirir (Barberis ve Thaler,2002:1053). İnsanların finansal piyasada işlem yaparken sadece risk ve getiri faktörlerini göz önünde bulundurarak işlem yapmadıklarını, kendilerini mutlu edecek veyahut yeterli makul bir düzeyde tatmin olacağı kararları aldığını varsayan bir yaklaşımdır (Ekim, 2018:7).

Davranışsal finans, finansal piyasalarda temel bilgilerin nasıl yorumlandığı, insanların yatırım tercihleri, risk algısı ve yatırım kararlarında kişisel ve psikolojik faktörlerin etkisini ortaya koyan bir yaklaşımdır (Altay, 2008:18). Davranışsal finans geleneksel finans modellerinin sorunlarına çözüm olmaya çalışan yeni bir olgu olarak ortaya çıkan, insanların rasyonel olmadığını savunan, rasyonel ve irrasyonel insanların olduğu finans piyasasında irrasyonelliğin uzun süreli ve önemli etkisi olduğunu ifade eden bir yaklaşımdır. İrrasyonelliğin uzun süreli olgusu arbitraj sınırı olarak bilinmektedir. İrrasyonellikte inanışlar ve tercihler önemlidir (Barberis ve diğerleri, 2003:1052-1114). İnsanların finansal piyasalarda karar alımı, risk alması, kazanıp kaybetmesi hususunda en belirgin unsur kendi davranışları olduğu söylenebilir (Bernstein,2005:231).

Davranışsal finans, insan davranışları ve bu davranışların finansal piyasalar üzerindeki etkisini ölçer. İnsanların duygularının yanında yaşı, eğitimi, gelir durumu, karakteristik özelliği, bilgi ve tecrübesi, mevsimler, hava durumu, dini günler gibi çok sayıda faktör unsurunun finansal piyasalarda hâkim olduğu düşünülmektedir. Davranışsal finans bu sayılan faktörlerin hisse fiyatlamasına etkisinin ne olduğunu ve insanların bu faktörlerden ne kadar derecede etkilendiğini ve bunu yatırıma nasıl dönüştürdüğü sorusuna cevap arar (Şenkesen, 2009:107-110).

Bu çalışmada dört büyük futbol kulübüne ait hisse senetleri getirilerinin davranışsal boyutu, 2020-2021 yılları arasında oynanan maç sonuçları (kazanma ve kaybetme) göz önüne alınarak ölçülmüş ve BIST’da işlem gören spor kulüplerinin finansal performansı, davranışsal boyutta ortaya koyulmuştur. BIST’da işlem gören tüm spor kulüplerine ait hisse senedi getirilerinin davranışları R platformunda oluşturulan ARCH-GARCH ekonometri modellemesi yapılarak analiz edilip yorumlanmıştır. Bütün

bunlar sonucunda, tüm spor kulüplerinin hisse senedi getirileri seviyesinde durağan bulunmuş, tüm serilerde sistematik bir ARIMA yapısı tespit edilmiş ve getirilerin sistematik olmayan kısımlarında ARCH etkisi tespit edilmiştir. Hisse senedi getirileri modellenmesinde PARCH modeli yapısının uygun olduğu tespit edilerek kaldıraç etkisi anlamlı bulunmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kamstra, Kramer, ve Levi (2000) Kanada, İngiltere ve Almanya'daki spor kulübü taraftarı yatırımcılarını dikkate alarak, uyku düzeninin bozulmasına bağlı olarak yatırımcıların hisse senetlerine olan taleplerinin hisse senetleri fiyatlarına yansıyan anlamlı bir etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ashton ve Diğerleri (2003), milli takımların uluslararası organizasyonlarda elde ettikleri başarıların hisse sendi piyasasını olumlu yönde etkilediğini, İnamlık ve Diğerleri (2003) ise, spor kulüplerinin maç sonuçlarından kazanma ve beraberliklerin, hisse senetleri üzerinde olumlu anormal getiriye ve kaybetme durumunda ise olumsuz anormal getiriye neden olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Devecioğlu (2004), borsada işlem gören spor kulüplerinin sportif başarıları ile piyasa değerleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışmada, spor kulüplerinin oynadıkları maçlarda almış oldukları sportif başarıları ile hisse senetlerinin değerleri arasında anlamlı bir ilişkinin, başarıdan kaynaklanan finans hareketlerine bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Berument ve Yücel (2005), Fenerbahçe A.Ş Spor Kulübünün kendi ülkesi ve başka ülkelerde oynadığı maçlarda gösterdiği başarının endüstriyel üretimle ilişkisine bakmış ve araştırma sonucuna göre kendi ülkesinde kazandığı maçların anlamlı bir etkisinin olmadığı, ancak diğer ülkelerdeki başarısının endüstriyel üretimi arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Özçelik (2007), Beşiktaş A.Ş, Fenerbahçe A.Ş, Galatasaray A.Ş ve Trabzonspor A.Ş futbol kulüplerinin kendi aralarındaki karşılaşmaların sonuçlarının (derbi maçları) hisse senetlerine etkilerini araştırmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır.

Edmans ve Diğerleri (2007), araştırmalarının kapsamını 39 ülkenin milli maçlarını kapsayan 1973- 2004 dönemindeki maç sonuçları oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara göre kaybedilen maçlar sonrası hisse senetleri fiyatlarında anlamlı negatif yönlü bir düşüş yaşanmaktadır.

Aygören, Uyar ve Sarıtaş (2008), borsada işlem gören futbol kulüplerinin performanslarının, hisse senedinin üzerinde bir etkisi olup olmadığını araştırmış ve taraftarların, Avrupa'da oynanan futbol maçlarından çok fazla etkilendikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Beyaz (2009) yaptığı araştırmasında, Beşiktaş A.Ş ve Trabzonspor A.Ş hisselerinin maç galibiyeti ile doğru orantılı olup arttığını ancak, Galatasaray A.Ş ve Fenerbahçe AŞ'nin maç kazansa dahi hisselerinde anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir.

Doğru (2010) araştırmasında, Galatasaray A.Ş.'nin borsada işlem gören hisse senetlerinin Galatasaray futbol kulübünün süper ligde ve Avrupa kupalarından elde ettiği sonuçlardan, maç öncesi ve sonrası hisse senedi fiyat değişimlerinden ve maç sonrasında borsa endeksi değişiminden etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Araştırmaya göre, hisse senedi fiyatının sahadaki performanstan ilk bakışta (sadece mağlubiyette) etkilendiğini ancak, istatistiksel anlam ifade etmediği sonucuna varılmıştır.

Temizel, Özata ve Esen (2013), araştırmalarında uyguladıkları zaman serisi analizi sonuçlarına göre Beşiktaş A.Ş, Galatasaray A.Ş ve Fenerbahçe A.Ş futbol kulüplerinin maç kazanımlarının, hisse senedi fiyatları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkiye sahip olduğu, kaybetme ve beraberliğin ise istatistiksel anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmışlardır. Ayrıca Trabzonspor AŞ'nin ise takımın ligde elde ettiği hiçbir sonucun hisse senedinin fiyatı üzerinde etkili olmadığı kanaatine varmışlardır.

Bozkurt (2014), hisseleri borsada işlem gören spor kulüplerinin, kendi aralarında oynadığı maçlar dışında, Spor Toto Süper Lig futbol karşılaşmalarından aldıkları sonuçların, birbirlerinin hisse getirileri üzerindeki etkisini inceleyerek, bulaşıcı ve rekabetçi etkinin varlığını ölçmeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda, BİST’de spor hizmetleri sektöründe rekabetçi etkinin var olduğu görülmüştür.

Fındıkçı (2015), Beşiktaş Galatasaray, Fenerbahçe ve Trabzonspor kulüplerine ait 2010-2015 yılları arasındaki beş sezondaki atılan-yenilen gol arasındaki farktan, hisse getirilerinin ne yönde etkilendiğini panel veri analizi yöntemi ile analiz etmiş ve yenilginin hisse getirisi üzerindeki etkisinin daha fazla olduğunu tespit etmiştir.

Çalışkan ve Deniz (2016), Türkiye kupası ve Avrupa kupaları maçlarının hisse senedi fiyatları üzerinde etki yaratmadığı sonucuna varmıştır. Yine yaptıkları araştırma sonucuna göre, maç sonuçlarından en fazla etkilenen spor kulübü Beşiktaş A.Ş olurken en az etkilenen Galatasaray A.Ş olmuştur.

Keskin ve diğerleri (2017), Maç türlerinin (ulusal - uluslararası, ev – deplasman maçları) ve sonuçlarının, hisse getirileri üzerindeki etkilerini incelemiş ve yatırım yapan insanların, eğer takım ulusal ya da uluslararası alanda maç oynuyor ise, aktif tepki verdikleri görülmüştür. Takımın maç kazanma ya da kaybetme durumunda asimetrik bir pazar tepkisine rastlanılmıştır. Maç performansı ve hisse dönüşleri arasındaki ilişki, takım uluslararası kupadan elenip, ligde şampiyonluğu kaçırdıktan sonra ise ihmal edilebilir seviyelere kadar düştüğü ifade edilmiştir.

Orçun ve diğerleri (2018), hisse senetleri BİST’de işlem gören, Galatasaray A.Ş. ve Fenerbahçe A.Ş. spor kulüplerinin maç sonuçlarının, maç öncesi ve sonrası hisse senedi fiyatlarını nasıl etkilediğini araştırmışlar. Araştırmaya göre, Fenerbahçe A.Ş. ve Galatasaray A.Ş. futbol kulüplerinin aynı haftada maçı kazanması ya da kaybetmesi durumundaki Fenerbahçe A.Ş. hisse senedi getirisi ile birinin kazanıp diğerinin kaybettiği haftadaki Fenerbahçe A.Ş. hisse senedinin getirisinin birbirinden farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özdağoğlu ve Keleş (2019), borsada işlem gören spor kulüplerinin, finansal performansını incelemiş, yapılan araştırmaya göre, Fenerbahçe spor kulübünün finansal performansının en iyi olduğu, Beşiktaş spor kulübünün ise ikinci sırada olduğu görülmüştür. Ancak Rov algoritmasına göre orta nokta değerleri ele alındığında, ideal değeri gösteren 1 değerine tüm kulüplerin çok uzak olmalarından dolayı, hepsinin finansal açıdan pek de iyi olmadıkları kanaatine varmışlardır.

Sönmez ve diğerleri (2021), hisse senedi piyasalarında sürü davranışının varlığını analiz etmiş ve bu kapsamda Borsa İstanbul’da işlem gören futbol kulüplerinin hisse senetlerinin dönem itibarıyla belirli aralıklarla sürü davranışına rastlanılmıştır.

Sakınç ve Açıkalın (2022), futbol kulübü hisse senetlerinin getiri oynaklıklarının ülke ulusal endekslerine göre daha fazla olduğunu, bu durum neticesinde futbol kulübü hisse senetlerinin riskli hisse senetleri olduğunu ortaya koymaktadır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Araştırma Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Borsa İstanbul (BİST)’de işlem gören futbol kulübüne ait hisse senetleri getirilerinin davranışsal rolünü, maç sonuçlarını ele alarak ölçmek ve spor kulüplerinin finansal performansını davranışsal finans boyutunda ortaya koymaktır.

3.2. Araştırma Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamı BİST’de işlem gören dört büyük futbol kulübüdür. (Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve Trabzonspor kulüpleri).

Maç sonuçları değerlendirilirken spor kulüplerinin maçı kazanma, kaybetme ve berabere kalma durumları analize dâhil edilmiştir. Analize konu olan spor kulüplerine ait maç sonuçları, kulüplerin (2020-2021) yılları analize dâhil edilmiştir.

Spor kulüplerine ait maç sonuçlarının etkisinin ölçümünde (kazanma, kaybetme ve berabere kalma) bu üç olasılığın aynı anda ölçülmesi ekonometrik olarak mümkün olmadığı için (kukla değişken kuralı) takımın berabere kaldığı durumlar modele dâhil edilmemiştir.

İlk olarak spor kulüplerine ait maç sonuçları Türkiye Futbol Federasyonu web sayfasından her spor kulübünün 2020- 2021 tarihleri arasında oynadığı ve oynayacağı tüm maç sonuçları yıl ve o yıl içerisindeki aylara ait sonuçları ayrı ayrı listelenmiştir. Maç sonuçları galibiyet (kazanma) ve mağlubiyet (kaybetme) olarak ayrıştırılmıştır. Ayrıca, haftalık frekanstaki maç sonuçları günlük olarak kodlanarak hisse senedi verisi ile uyumlaştırılmış böylece veri setinin frekansı günlük hale getirilmiştir.

BIST’da işlem gören spor kulüpleri Beşiktaş Jimnastik kulübü (BJKAS), Galatasaray Spor kulübü (GSRAY), Fenerbahçe Spor kulübü (FENER) ve Trabzonspor kulübüne (TSPOR) ait hisse senetleri kapanış fiyatı bilgileri, Borsa İstanbul A.Ş. web sayfasından temin edilmiştir.

Hisse senedinin günlük getirileri logaritmik dönüşüme tabi tutulan hisse senedi kapanış fiyatlarının bir önceki güne göre farkı şeklinde hesaplanmıştır.

$$R_{i,t} = \log(V_{i,t}) - \log(V_{i,t-1})$$

Yukarıda verilen eşitlikte $V_{i,t}$ i . Hisse senedinin t gününe ait değerini, $R_{i,t}$ ise i . Hisse senedinin t gününe ait logaritmik getirisini ifade etmektedir.

Bu araştırmada yapılan tüm analizler R platformunda (R Core Team 2017); zaman serisi veri desenlemeleri için axtsa (Stoffer 2019), aTSA (Qiu 2015), xts (Ryan and Ulrich 2018), zoo (Zeileis and Grothendieck 2005) paketleri; genel veri düzenlemelerini readxl (Wickham and Bryan 2019), tidyr (Wickham and Henry 2019), dplyr (Wickham et al. 2019), stringr (Wickham 2019), lubridate (Grolemund and Wickham 2011) paketleri; durağanlık testi, ARIMA modelleri ve GARCH modellemelerini ise urca (Pfaff 2008), fGarch(Wuertz et al. 2019), ruGarch (Ghalanos 2018), rmgarch (Ghalanos 2019), PerformanceAnalytics (Peterson and Carl 2019), forecast (Hyndman et al. 2018) paketleri; veri görselleştirme işlemlerini ise ggpubr (Kassambara 2019), ggplot2(Wickham 2016), captioner(Alathea 2015) ve knitr(Xie 2015) paketleri kullanılarak yapılmıştır.

3.3. Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında analiz edilen tüm spor kulüplerinin hisse senedi getirilerine ait durağanlık testi sonuçları, ARIMA modeli tahmini bulguları, ARCH testi sonuçları ve GARCH modeli tahmin sonuçlarına ilişkin sonuçlar aşağıdaki şekilde raporlanmış ve yorumlanmıştır.

Tablo 1: Özet İstatistikler

	FB	BSK	GS	TS
Gözlem Sayısı	488	472	434	456
Minimum	-0.101	-0.223	-0.160	-0.159
Maksimum	0.074	0.181	0.184	0.179
Ortalama	0.000	0.001	0.001	0.001
Standart Sapma	0.03	0.01	0.02	0.02

Tablo 1’de görüldüğü gibi en yüksek gözlem sayısı Fenerbahçe kulübü için, en düşük gözlem sayısı ise Galatasaray kulübü için derlenmiştir. Gözlem sayıları ekonometrik analiz ölçümü için yeterli sayıdadır. 2020-2021 yılları arasında en düşük günlük getiriyi Beşiktaş spor kulübü (yaklaşık %22 oranında azalış) gösterirken, en yüksek günlük getiriyi Galatasaray spor kulübü (yaklaşık %18’lik) sağlamaktadır. Söz konusu dönemde kulüp hisse senetleri günlük getiri ortalamaları %0.1 oranında gerçekleşmektedir.

Hisse senedi günlük getirilerinin dağılımlarına bakıldığında ortalama ve standart sapma değerlerine göre beklenen normal dağılımından uzak olduğu görülmüştür. Genel olarak “Kurtotic” dağılım olarak adlandırılan bu tür dağılımlarda varyansın değiştiği modellerin kullanılması daha anlamlı olmaktadır (R. Engle, 2004).

Tablo 2. Durağanlık Testi Sonuçları

Kulüp	ADF Model Tipi	Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiği
FB	Standart model	7	-9.554
FB	Sabit terimli model	7	-9.577
FB	Sabit terim ve trendli model	7	-9.573
GS	Standart model	1	-14.783
GS	Sabit terimli model	1	-14.785
GS	Sabit terim ve trendli model	1	-14.827
BSK	Standart model	29	-5.055
BSK	Sabit terimli model	29	-5.023
BSK	Sabit terim ve trendli model	29	-4.951
TS	Standart model	1	-14.217
TS	Sabit terimli model	1	-14.204
TS	Sabit terim ve trendli model	1	-14.328

Elde edilen test istatistikleri %1 anlamlılık düzeyinde kritik değerinin altında olması nedeniyle Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve Trabzonspor kulüplerine ait hisse senedi getirilerinin durağan olduğu söylenebilir.

Beklenmeyen getiri kısmının tespiti noktasında ARIMA Modeline göre, ARIMA (0,0,0) With zero mean şeklindedir. Yani Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş kulüplerine ait hisse senedi getirilerinde herhangi bir düzenli hareket tespit edilememiştir. Dolayısıyla hisse senedi getirileri tamamen beklenmeyen olarak nitelendirilebilmektedir.

Tarbzonspor kulübünde ise, Beklenmeyen getiri kısmının tespiti noktasında ARIMA Modeline göre, ARIMA (1,1,1) şeklindedir. Yani hisse senedi getirilerinde düzenli hareket tespit edilmiştir. Bu nedenle Tarbzonspor kulübüne ait hisse senedi getirileri beklenen kısımdan arındırılarak beklenmeyen kısmı analize dahil edilmiştir.

Futbol kulüplerinin hisse senedi getirilerinin beklenmeyen kısımlarının üzerinde ARCH etkisi olup olmadığına bakıldığında,

Tablo 3: ARCH Test Sonuçları

Derece	FB LM Test	GS LM Test	BSK LM Test	TS LM Test
4	654.854	570,653	484.390	393.885
8	254.399	260.978	168.798	177.079
12	164.666	148.292	104.887	112.540
16	118.958	105.538	63.024	83.918
20	94.080	78.485	47.604	63.467
24	71.596	62.180	39.968	56.446

Tablo 3’de görüldüğü gibi Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve Trabzonspor kulüplerine ait hisse senedi getirilerinin beklenmeyen kısmında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ARCH etkisi bulunmaktadır.

Spor kulüplerinin getirilerinin beklenmeyen kısımlarında ARCH etkisi tespit edildiği için beklenmeyen getiriler üzerinde GARCH ve türev modelleri tahmin edilmiştir.

Tablo 4. Fenerbahçe Spor Kulübü GARCH Model Tahmin Sonuçları

	Standart GARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(2,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(2,2)	Dışsal Değişkenli eGARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli TGARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli PARCH(1,1)
mu	0.000						
omega	0.000	0,000	0,000	0,000	-0,398	0,001	0,014
alpha1	0.111***	0,035***	0,033***	0,172***	0,061**	0,112***	0,314***
beta1	0.833***	0,954***	0,956***	0,306***	0,950*	0,865**	0,658**
mxreg1		0,004	0,004	0,004	0,006	0,006	0,002
mxreg2		-0,011	-0,011	-0,012	-0,015	-0,016	-0,011***
alpha2			0,000	0,000			
beta2				0,444			
Gamma1					0,182***		-0,374***
eta11						-0,452***	
delta							0,577*
shape							2,842
AIC	-3.546	-3.558	-3.557	-3.558	-3.564	-3.576	-3.920
BIC	-3.408	-3.547	-3.545	-3.544	-3.551	-3.563	-3.904

Fenerbahçe spor kulübü için ARCH ve GARCH etkilerini gösteren “alpha1” ve “beta1” katsayılarının tüm modellerde anlamlı olduğu görülmektedir. E-GARCH-M ve PARCH modellerinde tahmin edilen

ve kaldıraç etkisini gösteren γ_1 katsayısı her iki modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ancak katsayıları ters işaretli olduğu görülmüştür. Bu durumda kaldıraç etkisinin anlamlı olduğu söylenebilir. TGARCH modelinde tahmin edilen η_1 katsayısı da kaldıraç etkisini göstermektedir ve istatistiksel olarak negatif ve anlamlı bulunmuştur.

Tablo 4'e göre tahmin edilen modeller arasında en düşük AIC ve BIC değerlerini veren model tipinin PARCH modeli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, PARCH modelinden hareketle modeldeki dışsal değişkenlerin yorumlamaları yapılacaktır. "mxreg1" olarak gösterilen ve maç kazanma durumunu gösteren değişken katsayısının PARCH modelinde işaret olarak pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, "mxreg2" olarak gösterilen ve maç kaybetme durumunu gösteren değişken katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. FB kulübünün maç kaybetmesi durumunda hisse senedi getirilerinin yaklaşık %0.11 azaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Galatasaray Spor Kulübü GARCH Model Tahmin Sonuçları

	Standart GARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(2,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(2,2)	Dışsal Değişkenli eGARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli TGARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli PARCH(1,1)
mu	0.001						
omega	0.000	0,000	0,000	0,000	-0,832	0,004	0,002
alpha1	0.126***	0,131***	0,129***	0,138***	-0,023***	0,201***	0,246***
beta1	0.735***	0,732***	0,734***	0,000***	0,868***	0,753***	0,738***
mxreg1		0,021	0,021	0,021	0,022	0,022	0,014***
mxreg2		0,001	0,001	0,001	-0,007	-0,008	-0,013***
alpha2			0,000	0,080			
beta2				0,545			
Gamma1					0,365***		-0,268***
eta11						0,070***	
delta							1,371
shape							2,692
AIC	-3.546	-3.558	-3.557	-3.558	-3.564	-3.576	-3.920
BIC	-3.408	-3.547	-3.545	-3.544	-3.551	-3.563	-3.904

Galatasaray spor kulübü için tahmin edilen modellere ilişkin sonuçlara bakıldığında sırasıyla ARCH ve GARCH etkilerini gösteren "alpha1" ve "beta1" katsayılarının tüm modellerde anlamlı olduğu görülmektedir. E-GARCH-M ve PARCH modellerinde tahmin edilen ve kaldıraç etkisini gösteren γ_1 katsayısı her iki modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ancak katsayıları ters işaretli olduğu görülmüştür. Bu durumda kaldıraç etkisinin anlamlı olduğu söylenebilir. TGARCH modelinde

tahmin edilen etal1 katsayısı da kaldıraç etkisini göstermektedir ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 5'e göre tahmin edilen modeller arasında en düşük AIC ve BIC değerlerini veren model tipinin PARCH modeli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, PARCH modelinden hareketle modeldeki dışsal değişkenlerin yorumlamaları yapılacaktır. "mxreg1" olarak gösterilen ve maç kazanma durumunu gösteren değişken katsayısının PARCH modelinde işaret olarak pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, "mxreg2" olarak gösterilen ve maç kaybetme durumunu gösteren değişken katsayısının da negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. GS kulübünün maç kaybetmesi durumunda hisse senedi getirilerinin yaklaşık %1.3 azaldığı ve maç kazanması durumunda da %1,4 hisse getirisini arttırdığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Beşiktaş Spor Kulübü GARCH Model Tahmin Sonuçları

	Standart GARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(2,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(2,2)	Dışsal Değişkenli eGARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli TGARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli PARCH(1,1)
mu	-0.001						
omega	0.000	0,000	0,000	0.005	-0,039	0.000	0.000
alpha1	0.302***	0,040***	0.040***	0,072***	0.070***	0.049***	0.000***
beta1	0.692***	0,954***	0.954***	0,000***	0.000***	0.955***	0.918***
mxreg1		-0.001	-0.001	-0.005	0.000	-0.002	-0.006
mxreg2		-0.016	-0.016	-0.018	-0.014	-0.014	-0.017***
alpha2			0,000	0.000			
beta2				0,912			
Gamma1					0.009		-0.393***
etal1						-1.000***	
delta							3.373
shape							3.444
AIC	-4.546	-4.558	-4.557	-4.558	-4.564	-4.576	-4.920
BIC	-4.537	-4.547	-4.545	-4.544	-4.551	-4.563	-4.904

Beşiktaş spor kulübü için sonuçlara bakıldığında ARCH ve GARCH etkilerini gösteren "alpha1" ve "beta1" katsayılarının tüm modellerde anlamlı olduğu görülmektedir. E-GARCH-M ve PARCH modellerinde tahmin edilen ve kaldıraç etkisini gösteren gamma1 katsayısı her iki modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ancak katsayıları ters işaretli olduğu görülmüştür. Bu durumda kaldıraç etkisinin anlamlı olduğu söylenebilir. TGARCH modelinde tahmin edilen etal1 katsayısı da kaldıraç etkisini göstermektedir ve istatistiksel olarak negatif ve anlamlı bulunmuştur.

Tablo 6'ya göre tahmin edilen modeller arasında en düşük AIC ve BIC değerlerini veren model tipinin PARCH modeli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, PARCH modelinden hareketle "mxreg1" olarak

gösterilen ve maç kazanma durumunu gösteren değişken katsayısının PARCH modelinde işaret olarak negatif ve istatistiksel olarak anlamsız olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, “mxreg2” olarak gösterilen ve maç kaybetme durumunu gösteren değişken katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Beşiktaş spor kulübünün maç kaybetmesi durumunda hisse senedi getirilerinin %0,6 oranında azaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Trabzonspor Spor Kulübü GARCH Model Tahmin Sonuçları

	Standart GARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(2,1)	Dışsal Değişkenli GARCH(2,2)	Dışsal Değişkenli eGARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli TGARCH(1,1)	Dışsal Değişkenli PARCH(1,1)
mu	-0.002						
omega	0.000	0.000	0.000	0.000	-0.660	0.000	0.000
alpha1	0.209***	0,041***	0.041***	0,069***	0.129***	0.072***	0.160***
beta1	0.724***	0,953***	0.953***	0,203***	0.903***	0.942***	0.805***
mxreg1		0.002	0.002	0.003	0.003	0.005	0.003
mxreg2 alpha2		-0.016	-0.016 0,000	-0.016 0.000	-0.020	-0.014	-0.020***
beta2				0,715			
Gamma1					0.379***		-0.235***
eta11						-0.690***	
delta							2.146
shape							3.407
AIC	-4.546	-4.558	-4.557	-4.558	-4.564	-4.576	-4.920
BIC	-4.537	-4.547	-4.545	-4.544	-4.551	-4.563	-4.904

Trabzonspor için tahmin edilen modellere ilişkin sonuçlar göstermektedir ki, ARCH ve GARCH etkilerini gösteren “alpha1” ve “beta1” katsayılarının tüm modellerde anlamlı olduğu sonucudur. eGarch ve PARCH modellerinde tahmin edilen ve kaldıraç etkisini gösteren gamma1 katsayısı her iki modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ancak katsayıları ters işaretli olduğu görülmüştür. TGARCH modelinde tahmin edilen eta11 katsayısı da kaldıraç etkisini göstermektedir ve istatistiksel olarak negatif ve anlamlı bulunmuştur.

Tablo 7’ye göre tahmin edilen modeller arasında en düşük AIC ve BIC değerlerini veren model tipinin PARCH modeli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, PARCH modelinden hareketle “mxreg1” olarak gösterilen ve maç kazanma durumunu gösteren değişken katsayısının PARCH modelinde işaret olarak pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, “mxreg2” olarak gösterilen ve maç kaybetme durumunu gösteren değişken katsayısının negatif ve istatistiksel olarak

anlamli bulunmuştur. TS kulübünün maç kaybetmesi durumunda hisse senedi getirilerinin yaklaşık %0.2 oranında azaldığı anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ

Yapılan bu araştırmada, tüm spor kulüplerinin 2020-2021 yılları arasında hisse senedi getirileri durağan bulunmuş, tüm serilerde sistematik bir ARIMA yapısı tespit edilmiş ve getirilerin sistematik olmayan kısımlarında ARCH etkisi tespit edilmiştir.

Tüm spor kulüplerinin hisse senedi getirileri modellenmesinde PARCH modeli yapısının uygun olduğu tespit edilmiştir ve kaldıraç etkisi anlamlı bulunmuştur.

Oynanan maçın kazanılmasının hisse senedi getirilerini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği tek spor kulübü Galatasaray olurken, maçın kaybedilmesinin tüm spor kulüplerinin hisse senedi getirilerini anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür.

Bu araştırma göstermektedir ki, araştırmaya dahil edilen spor kulüplerinde maç kazanma durumu hisse senedi getirisini aynı yönde etkilememektedir. Ancak maç kaybetme durumu tüm spor kulüplerinin hisse senedi getirisini azaltmaktadır.

Galatasaray spor kulübünün maç kazanım sonrasında hisse senedi getirisinin artması ve maç kaybetmesi durumunda getirinin azalması, Galatasaray taraftarlarının takım ile bağlarının güçlü olmasına bağlanabilir.

Yatırım yapan insanların rasyonel davranmadıklarını, yatırım kararı verirken maç sonuçlarını dikkate aldıkları görülmektedir. Bu bulunan sonuçlarda literatürde yer alan Ağan ve Aydın (2016), Sansar (2016), Ateş (2007) gibi diğer araştırmalarla örtüşmektedir. Spor kulüplerinin maç kaybetmesi durumunda yatırımcıların daha fazla tepki gösterdikleri söylenebilir.

5. KAYNAKÇA

Ağan B., Aydın Ü. (2016), “Rasyonel Olmayan Kararların Finansal Yatırım Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Davranışsal Finans Çerçevesinde Bir Uygulama”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 2,

Altay E.(2008), “Sermaye Piyasasında Sürü Davranışı: İMKB’de Piyasa Yönünde Sürü Davranışının İncelenmesi”, BDDK Bankacılık Ve Finansal Piyasalar, Cilt:2, Sayı:1

Ashton, J.K., Gerrard, B. Ve Hudson, R. (2003), “Economic İmpact Of National Sporting Success:Evidence From The London Stock Exchange”, Applied Economics Letters, 10, Pp.783-785

Ateş A. (2007), “Finansal Yatırımların Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe-Finansman Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Aygören, H., Uyar, S. Ve Sarıtaş, H. (2008). Yatırımcılar Futbol Maçlarının Sonuçlarından Etkilenir Mi? İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Bir Uygulama. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 26(1).

Barberis N., Thaler R.(2002), “A Survey Of Behavioral Finance”, The Handbook Of The Economics Of Finance

- Barberis N., Thaler R.(2003), “Advances”,The Handbook Of The Economics Of Finance
- Bayar Y. (2012), “Davranışsal Finans Perspektifinden Küresel Finansal Krizin Yatırımcı Davranışlarına Etkileri”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Berstein W. Çeviri: Domaniç, N.ve Ayhan N. (2005), “Yatırımın Dört Temel Taşı”, Scala Yayıncılık
- Berument, Hakan, E. M. Yücel (2005), “Long Live Fenerbahçe”, Journal Of Economic Psychology, Vol.26, Iss.6, December, Pp.842-861
- Beyaz, Z., Bakırtaş, İ. (2009). Futbol Kulüplerinin Performanslarının Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkisi, Uluslararası Spor Araştırmaları Dergisi, 2 (2).
- Bozkurt İ.(2014), Futbol Karşılaşma Sonuçları Çerçevesinde Spor Kulüplerinin Hisse Getirileri Üzerindeki Bulaşıcı Ve Rekabetçi Etki Varlığının Test Edilmesi: Türkiye Örneği, Finans Politik Ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:51, Sayı:591,
- Çalışkan M.M.T, Deniz D. (2016), “Bist’te İşlem Gören Spor Kulüplerinin Futbol Maçlarının Hisse Senedi Getirisi Üzerine Etkisi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Kasım Özel Sayısı /
- Doğru, C. (2010), “Futboldaki Maç Sonuçlarının Hisse Senetleri Üzerindeki Etkisi: Galatasaray Sportif Sınai Ve Ticari Yatırımlar A.Ş. Üzerine Bir İnceleme”, 9. Ulusal İşletmecilik Kongresi, 6-8 Mayıs 2010, Zonguldak,
- Edmans, A., Garcia, D., Ve Norli, Q. (2007). Sports Sentiment And Stock Returns. The Journal Of Finance, Lxii, No. 4, 1967-1998.
- Ekim S.(2018), “Davranışsal Finansa Yatırımcı Duyarlılığı: Borsa İstanbul’ da Yatırım Kararlarını Değerlendirme”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finans Bilim Dalı
- Engle R. (2004), “Risk and Volatility:Econometrics models and Financial Practice” American Economic Review 94 (3):405
- Fındıkçı M.(2015), Borsada İşlem Gören Futbol Kulüplerinin Lig Performansı İle Hisse Senetleri Arasındaki İlişkinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; İstanbul, Vol. 14, Iss. 28,
- Gümüş G. Ve Bektur Ç.(2019), “Etkin Piyasa Hipotezi Ve Davranışsal Finans Modelleri, Bist-100 Endeksinde Anomali Testi”, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Haziran, Cilt:5, Sayı:2
- İnamlık, Ali, E. M. Yücel Ve Berument H. (2003), Futbolun Verimlilik Üzerine Etkisi, İktisat İşletme Ve Finans, Cilt: 18, Sayı: 213, S.51-62.
- Kamstra, M. J., Kramer, L. A., Ve Levi, M. D. (2000). Losing Sleep At The Market: The Daylight-Savings Anomaly. The American Economic Review, 1005-1011
- Keskin M. , Şişman M.Y.,Yücel A. (2017) , Oyunlarda Galibiyet/ Mağlubiyet Ve Hisse Senetleri: Bir Futbol Kulübünün Hisse Senet Performansına İlişkin Bir Analiz, Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Volume 1 , Issue 3,
- Orçun Ç., Gençyürek A.G.,Ekinci R.(2018), Futbolda Rakip Takım Müsabaka Sonuçlarının Hisse Senedi Fiyatları Üzerindeki Etkisi, Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi Nisan; Özel Sayı
- Özçelik, Ş. (2007). Derbi Maç Sonuçlarının Hisse Senedi Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

- Özdağoğlu A., Keleş M.K. (2019) , Spor Yönetimi Açısından Gri Entropi Tabanlı Rov Yöntemi ile 4 Büyük Futbol Kulübünün Finansal Performans Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:35
- Özerol H (2011), “Davranışsal Finans” Ankara Elma Kitabevi
- Sakınç İ. , Açıkalın S.,(2022), “COVID-19’un Avrupa Futbol Kulüplerinin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkileri: Olay Çalışması Analizi”, Fiscaoconomia, 2022, Volume 6, Issue 2, 783-807
- Sansar N.G. (2016), “Değişen Finansal Akımlar: Rasyonalizmden Davranışsal Finans Yaklaşımına”, İGÜSB D Cilt: 3 Sayı: 2
- Sönmez L., Göçer Ş., Karaca S.S., (2021), “Hisse Senedi Piyasasında Sürü Davranışı: Borsa İstanbul’da Spor Kulüpleri Üzerine Bir Uygulama”, 5. Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 10 Eylül 2021 / Afyonkarahisar
- Şenkesen E.(2009), “Davranışsal Finans Ve Yatırımcı Duyarlılığının Tahvil Verimi Üzerindeki Etkisi: İMKB Tahvil Ve Bono Piyasasında Bir Uygulama”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi
- Temizel, F., Özata, E. Ve Esen, E. (2013). Futbol Kulüplerinin Sportif Performansları İle Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. Tisk Akademi. 1, 179-197
- Türkmen Müldür G.(2018), “Geleneksel Ve Davranışsal Finans: Tarihsel Ve Kavramsal Çerçeve”, Artı bilim: Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi ; (1):

OSMANLI TOPLUMUNDA SOSYAL GÜVENLİK VE AHI SANDIĞI*
SOCIAL SECURITY IN OTTOMAN SOCIETY AND AHI ASSISTANCE CRATE

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KALELİ¹

ÖZET

Osmanlıda sosyal devlet anlayışı ve bu anlayış doğrultusunda, esnaf teşkilatı-ahiliğin topluma yönelik işlevi, tarihimizdeki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ahilerin kendi mensuplarına uyguladıkları destek ve dayanışmayla yetinmedikleri; içinde yaşadıkları topluma karşı da duyarlı olduklarını sadece kendi çıkarlarını değil toplumu bütüncül olarak kavrayıp topyekûn gelişme anlayışında olduklarını tespit etmekteyiz. Bu durum, Osmanlılarda Batıdaki sınıf anlayışına dayalı bireyci ve burjuva zihniyetinin aksine, fedakâr ahi zihniyetli, üretici esnaf tipini ortaya çıkarmıştır. Konumuz olan “ahi sandığı” söz konusu işlevlerin, yerine getirilmesinde önemli bir kurumsallaşmadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, ahi sandığı, sosyal dayanışma, sosyal sorumluluk, Osmanlı toplumu

ABSTRACT

The social state understanding in the Ottoman Empire and in line with this understanding, the function of the artisan organization-ahi-order for the society, its place and importance in our history were tried to be revealed. The ahis are not content with the support and solidarity they apply to their members; We determine that they are sensitive to the society they live in, not only their own interests, but also that they understand the society as a whole and have an understanding of total development. This situation revealed the self-sacrificing ahi-minded, productive craftsman type in the Ottomans, in contrast to the individualist and bourgeois mentality based on the class understanding in the West. The "ahi chest", which is our subject, is an important institutionalization in the fulfillment of these functions.

Keywords: Ahi community, ahi chest, social solidarity, social responsibility, Ottoman society

GİRİŞ

Ahilik, tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar kurulmuş olan Türk Devletlerinin “sosyal refah devleti” anlayışından yola çıkarak geliştirdikleri milli ve medeni müesseselerden biridir.

Türk toplum yapısı, Türklerin İslamiyet’e geçişinden sonra, Karahanlılar’dan başlayarak Karahanlı-Selçuklu-Osmanlı çizgisinde kültürel ve sosyal gelişmesini sürdürmüştür. Karahanlı Yusuf Has Hacip’in eseri **Kutadgu Bilig**’te de yönetici ile halkı arasındaki ilişkiler toplumcu felsefeyi yansıtmaktadır. “Yoksullara mal ile iyilik et, yedir, içir”, “Onlardan karşılık olarak mal bekleme, buna karşılık Tanrı sana cenneti nasip eder” (Türkdoğan, 1996: 159,185). Yusuf Has Hacib, sosyal adalet konusunda, yönetici zümreler ile halk kesimini bir bütün olarak ele alıyor. Halkın zengin, orta ve fakir olarak üçe ayrıldığını, bunların devlete olan yükümlülüklerinin maddi güçleri doğrultusunda olması gerektiğini, yoksa düzenin bozulacağını manzum şekilde yazarak şöyle devam ediyor... (Yusuf Has Hacip, 2000: 445).

* Bu çalışmamız, Süleyman Demirel Üniversitesi’nde 02.03.2022 tarihinde yapılan Ahilik Panelinde sunulmuş ve daha sonra genişletilerek makale halinde düzenlenmiştir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, huseyinkaleli@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3885-2498>.

Fakir gözetilse orta hal olur,

Orta toparlansa zenginlik bulur.

Fakir orta olsa, orta bay (zengin) olur,

Zengin olsa orta, ülke bay olur.

Görüldüğü gibi Türk-İslam medeniyetini temsil eden devletler, halkın ahenkle bir arada tutulması ve sosyal refah toplumunun tesis edilmesi esas, üzerine vücut bulmuşlardır. Bu yöndeki benzer fikirleri Selçuklu büyük veziri Nizamülmülk'ün ünlü eseri Siyasetnâme'de de görmekteyiz (bkz. Nizamülmülk).

Çağımızdaki anlayışa benzer şekilde orta sınıfın hacmini genişletip, sosyal adaletin sağlanması hedef alınmıştır. Sosyal devlet gereği olarak vakıflar, tımar sistemi ve ahilik gibi klasik Osmanlı dönemi kurumları hep bu amaç doğrultusunda geliştirilen müesseselerdir. Dolayısıyla konumuz olan "ahilik" bu amaçla geliştirilen müesseselerden yalnızca biridir.

13. yüzyılda Ortaçağın Avrupalı yazarları, Selçuklular dönemindeki Türkiye hakkında "efsanevi zenginlikler ülkesi" olarak bahsetmişlerdir. Selçuklu devletinin gelirlerine ait rakamlar iktisadi zenginliğinin bir göstergesi sayılabilir. Örneğin, Moğol istilasından önce Anadolu Selçuklularının toplam geliri, Musul dâhil yaklaşık 27 milyon dinardı. 14. yy. başlarında Fransa bütçesi 3, İngiltere bütçesi 4 milyon altın franga ulaşabiliyordu (Tabakoğlu, 2000: 91, 101). Çok canlı ve hareketli bir ekonomik hayat yaşanmaktaydı. Söz konusu ekonomik zenginliğin halka yansıtılmasında en büyük pay vakıflardır. Önemli bir İslami müesseseleşme olan vakıflar sadece Anadolu'da değil, Atlantik'ten Pasifik'e, yani Fas ve Cezayir'den, İran, Orta Asya ve Hindistan'a, Malezya ve Endonezya'ya kadar, İslam coğrafyasının her yanına yayılmıştı (Çizakça). Bütün bu adı geçen yerleri, 14. yüzyılda seyahat ederek bizzat Müslümanların tesis ettikleri hayır kurumlarından istifade etmiş ve izlenimlerini yazmış olan İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde bizlere aktarmaktadır (bkz. İbn Battûta).

Elde edilen iktisadi refah, halka yönelik hizmetler şeklinde sosyal hayata yansımaktaydı. Bunun için iktisadi güvenlik ve refahı artırmaya yönelik yatırımlardan kaçınılmıyordu. Bilhassa vakıflar, sosyal refahı artırmak için birçok yatırım yapmaktaydılar. Ülkenin her tarafında vakıf gelirleriyle finanse edilen imaretler, misafirhaneler, ribatlar ve çeşitli adlar alan zaviyeler İslami ve insani duyarlılıkla halka ve yolculara yönelik sosyal hizmetler görüyorlardı. Mesela Anadolu'da ticaret yolları üzerinde belirli mesafelere inşa edilen kervansaraylar yolcu ve hayvanlarının güvenliğini sağlıyor üç gün parasız misafir ediyor ve besliyordu. Ahi teşkilatı da ülkenin sanayi ve ticaret hayatını teşkilatlandırması yanında ahi zaviyeleri vasıtasıyla etkin bir sosyal hizmet kurumu oluşturmuştu (Tabakoğlu, 2000: 101).

Hem Selçuklular hem de Osmanlılarda sosyal devlet anlayışı hâkimdi. Halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması devlet politikası kabul ediliyordu. Günümüzde bazıları halen kullanılan halka yönelik tarihi yapılar, camiler, medreseler, kervansaraylar, şifahaneler, yetim mektepleri, imaretler, hamamlar, kütüphaneler, köprüler, suyolları vs. bu anlayışın yaygın kanıtlarıdır. (Tabakoğlu, 2000: 101).

Osmanlı ekonomisinin zihniyeti de yukarıda özetlediğimiz Eski Türk ve İslam dünyasının iktisadi ve sosyal geleneklerinin devamıdır. Devletin varlık sebebi halka hizmettir. Klasik Osmanlı zihniyetine göre ekonomi insan içindir. Kapitalist anlayışta olduğu gibi insan ekonomi için (araç) değildir. İnsan, bencil değil, fedakâr olmalıdır. Bu insan tipinin oluşmasında ahiliğin büyük rolü vardır. Bu yüzden Osmanlılar'da, kapitalist Batı'daki gibi sömürgecilik ve sınıf mücadeleleri görülmemiştir (Tabakoğlu, 2000: 132,135).

1. OSMANLILARDA SOSYAL GÜVENLİK

“Sosyal güvenlik” kavramı, insanların kendi iradeleri dışında uğrayacakları belli sayıdaki risklere karşı maddi güvence sağlanmasını ifade eder. Şu halde sosyal güvenliğin esas faaliyet alanı işsizlik, hastalık, yaşlılık ve kazalar sebebiyle çalışamaz durumda olup, muhtaç hale gelenlere ve bunların geçindirmeleri gereken ailelerine sağlanan geçim garantisi ile doğum ve cenaze masraflarının karşılanması için yardımların yapılmasıdır (Şen, 2002).

Osmanlı toplumunda tüm kesimlerin sosyal güvenlik ağıyla kuşatıldığını görüyoruz. Bu konuda en büyük garanti beytülmal yani devlet hazinesidir.

Sosyal güvenlik bütün dünyada olduğu gibi öncelikle aile içi dayanışma ile sağlanırdı. Osmanlı halkının dini inançları gereği olan ve gönüllük esasına dayanan dayanışma ve yardımlaşmaları da önemliydi. İslam’ın emrettiği zekât, fitre, sadaka, çeşitli hediye ve bağışlar, kurban kesme, adak ve kefaretlere karşılığı verilen para veya yiyecek bağışlarından, dar gelirliler faydalanırlardı. Tahmin edersiniz ki Gayri Müslim Osmanlı vatandaşlarının da kendi dinlerinden doğan bu husustaki uygulamaları vardı. İnanç ve geleneklere dayanan yardımlaşmalara örgütlü olmayan yardımlaşmalar diyebiliriz. Örgütlü, kurumsallaşmış olanlar ise vakıflar başta olmak üzere, çeşitli zümrelerin sandık fonları ile sağlanırdı.

Osmanlı devletinde genel mali imkânlar; (i) merkez malıyesi, (ii) tımar ve (iii) vakıflar olmak üzere üç kesim arasında paylaşıldığından; bayındırlık, eğitim, sağlık, diyanet ve sosyal güvenlik gibi topluma, kamuya yönelik harcamalar, işte belirttiğimiz üçüncü alandan yani vakıflara ayrılan kısımdan karşılanırdı. Bu alan devletin temsilcileri tarafından teftiş edilse bile devlet hiyerarşisi dışında siviller tarafından yönetilirdi.

Bazı batılı tarihçilere göre özel mülkiyete konu olan taşınmazlar içinde vâkıfa ait payın yarıya yaklaştığı ileri sürülmüş ve Osmanlı devleti için “vakıf cenneti” deyimini kullanmışlardır. 1546 yılında yalnız İstanbul’da 2515 vakıf kurulmuştur. Osmanlı ekonomik getirisinin 17. yüzyılda %16’sı, 18. yüzyılda %27’si, vakıflara aittir (Şensoy, 2016: 44, 45).

Vakıflar sayesinde kamu hizmetlerine harcama için merkezi bütçeden para çıkışı olmazdı. Toplumun her türlü ihtiyacına yönelik çok çeşitli vakıflar vardı. Fakir çocuklar için oyuncak vakfı, evlenecek yoksul kızlara çeyiz vakfı, çeşitli hayvanlar için vakıflar olduğu gibi, doğrudan toplumun faydalanması için okullar, hastaneler, kütüphaneler gibi hizmetler hep vakıflar tarafından imar edilir ve işletilirdi. Vakıflar kuruluş amacına göre birçok muhtaç kişiye düzenli yardım ederek geçimini sağlıyordu. Bu hizmetler için çok sayıda kişiye istihdam sağladığı gibi, bazı devlet görevlilerinin emekli maaşları da bu kaynaklardan ödenmekteydi.

Belirttiğimiz gibi sosyal güvenlik görevinin büyük bölümü vakıflar tarafından karşılanırdı. Bu durum özellikle klasik dönem için böyledir. Tanzimat’tan sonra ise merkezileştirme çabaları sonucu sosyal güvenlik, devlet bürokrasisinin kontrolünde yerine getirilecektir.

Klasik dönemdeki Osmanlı sosyal güvenlik sistemini ele alırken, yöneten kesim yani devlet görevlileri ve diğeri de yönetilenler yani halk kesimi şeklinde bir ayırım yaparak konuyu inceleyebiliriz.

1.1 Devlet görevlileri için sosyal güvenlik

Sosyal güvenlik açısından devlet görevlileri ilmiye-adliye ile kapı kulları ve tımarlı sipahilerden oluşmaktaydı. Devlet memuru olan bu görevlilerin için prim ödeme ve önceden belirlenmiş bir emeklilik yaşı söz konusu değildir. İhtiyarlayıp iş göremez durumda olma, görevden azledilme ve sakatlanma gibi durumlar dışında, çalışma süreklidir.

Devlet görevlilerinin birinci zümresini, ilimle iştiğal eden müderrisler ve adliye yani hukuki meselelerle uğraşan kadılardan oluşmaktadır. İlmiye mensupları genel olarak vakıf sistemi içinde bir vakfın maaşlısı olup geçimleri buradan sağlanırdı. Kadı efendiler görev yerleri olan yerlerde baktıkları davaların sonucu bir gelir elde ederlerdi. İlmiye ve adliye mensupları görev yaptıkları sürece yüksek maaş alırlardı. Öldüklerinde ise bakmakla yükümlü oldukları kişilere yeterli gelir bırakılırdı. Azil,

ölüm ve çalışamaz duruma geldiğinde doğrudan hazineden maaş bağlanır veya arpalık tahsisi, çeşitli vakıflardan maaş şeklinde bir gelir bağlanırdı (Tabakoğlu, 301-303).

Devlet görevlilerinin ikinci zümresini devletten doğrudan maaş alan Kapıkulları teşkil ederdi. Bu zümre bir miktar bürokrat ile ondan daha çok yeniçeri askerlerinden oluşmaktaydı. Yaşlanmış veya aldığı yaralardan dolayı “hizmete iktidarı” kalmamış olanlara hazineden maaş bağlanırdı. Bürokratlardan herhangi bir nedenle cezalandırılan, azledilen veya ölmüş olanların, bakmakla yükümlü oldukları yakınlarına geçimlerini sağlayacak bir gelir bağlanırdı. Yeniçeri çocukları “kuloğlu” adıyla acemi oğlanı yazılırlar ve onlarda zamanla yeniçeri olurlardı. Yeniçeri yetimlerine de hazineden maaş verilir ve yiyecek-giyecek yardımı yapılırdı. Yeniçerilere ait “orta sandığı” adı verilen bir yardımlaşma sandıkları vardı. Bu sandık, “orta” denen her bir yeniçeri birliğinin kendine mahsus sosyal güvenlik ve yardımlaşma sandığı olup, vakıf statüsünde bir konuma sahipti. Sandıkta biriken para piyasada kredi olarak işletilirdi. Bu sandıktaki paralar, bazen savaşta esir düşen yeniçerileri esaretten kurtarmakta, fakir, hasta ve muhtaç olanlara yardım için kullanılırdı (Tabakoğlu, 2000: 301-303).

Devlet görevlilerini oluşturan üçüncü zümre, tımarlı sipahilerdir. Bu kesime tekaüt tımarları tevcih edilirdi.

1.2. Halk (reaya) için Sosyal güvenlik

Tarım kesiminde çalışan köylü, tımar sistemi içinde belli bir sosyal güvenliğe sahipti. Tımar sahipleri köylülere gerektiğinde iyi cins tohumluk, çift hayvanı, alet edevat gibi girdileri sağlamaktaydılar. Kuraklık, herhangi bir tabii afet gibi köylünün üretimle ilgili, darda kaldığı bir durumda, tımar sahipleri köylüyü gözetip kolluyorlardı. Çünkü köylü bol mahsul alırsa tımarlı sipahinin de geliri artmış olacaktır (Tabakoğlu, 2000: 304).

Osmanlı belgelerinde konar-göçer diye isimlendirilen, yaylak ve kışlaklarda yaşayan kesime gelince; bunlar hayvancılık ve nakliye işleriyle uğraşır, ayrıca az miktarda tarım da yaparlardı. Aşiretler halinde yaşayan bu kesimde kan bağına dayanan akrabalık dayanışması çok güçlü idi.

Esnaf ve sanatkârlar ise esnaf orta sandığından yararlanırlardı. Aşağıda bu konuyu ele alacağız.

“Devlette görevi olmayan, tımar veya ahilik dayanışmasının da dışında kalan sahipsizlerin durumu ne olacaktır... İşte bunlar için, mahalle yardımlaşma sandıkları yani “avarız sandıkları” köy ve şehirlerdeki mahalle halkı için çok önemli bir sosyal güvenlik kurumuydu. Sandık sermayesi halk tarafından bilhassa durumu iyi olan kişilerin bağışlarıyla oluşturulurdu. Amacı, bir mahallenin veya sadece fakir olanların vergi borçlarını ödemektir. Gerektiğinde sandıkta biriken para kredi olarak piyasada işletilirdi. Zamanla vergi ödemesi önemini kaybetmiş, ihtiyacı olana sermaye tedariki, suyu ve yol inşası, yoksullara yiyecek, fakir gençlerin evlendirilmesi, yoksulların cenaze masraflarının karşılanması gibi konular öncelikli hale gelmiştir. (Kıvrım, 2019: 35).

2. AHİLİK VE ESNAF SANDIĞI

Osmanlı sosyal, kültürel ve iktisadi yapılanması, kendinden önce kurulan Anadolu Selçuklu Devleti'nin her bakımdan mirasçısı ve devamıdır. Osmanlı devletinin ilk kuruluş yıllarında Anadolu, çeşitli beylikler halinde siyasi bakımdan parçalı olduğu halde, Selçuklulardan devralınan bu sosyal kültürel ve iktisadi miras, içtimai bütünlüğü sağlamakta idi. İşte, sözü edilen bütünlüşmeyi sağlayan sosyal kurumlardan biri de ahiliktir. Beylikler döneminde 1333'te Anadolu'ya gelip, diğer beyliklerin yanı sıra Orhan Bey hâkimiyetindeki Osmanlı Beyliği'ni de görmüş olan İbn Battûta'nın Anadolu toplumu ve ahiler hakkındaki izlenimleri şöyledir (İbn Battûta, 2021: 273, 275):

“Ülke, dünyanın belki en güzel memleketi!..

“Anadolu’ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük alâka gördük. Komşularımız, kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı.”

“Ahiler, Anadolu’ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadırlar. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz.”

Osmanlı devlet ve toplum yapısı çok güçlü müesseselerin bir araya gelmesiyle vücut bulmuştur. Sosyal devlet gereği olarak, vakıflar, tımar sistemi ve ahilik gibi klasik Osmanlı dönemi kurumları anlamlı bir bütünlük teşkil edecek şekilde hizmet vermekteydi. Dolayısıyla ”ahilik” klasik Osmanlı idari ve sosyo-ekonomik yapılanmasının, temel müesseselerinden biri olmuştur. Bu bakımdan esnaf sistemi bireyin değil, içinde yaşadığı toplumun çıkarına yönelik yapılanmış, rekabete değil dayanışmaya dayanmaktaydı. Kanaatkâr bir hayat tarzı hâkimdi. Batının “çıkarı peşinde koşan insan” tipi yerine Osmanlıda kendi çıkarını toplum için feda eden insan tipi idealize edilmiştir. Bu tip “ahi” tipidir.

Ahi kuruluşları, sadece kendilerine yönelik dayanışma ve yardımlaşma faaliyetleri ile yetinmemiş, daima topluma dönük özelliğini sürdürmüş, üretici ve tüketici ilişkilerini en uygun, adaletli ve sürdürülebilir bir biçimde düzenlemeyi amaç edinmişlerdir (Erarı, 1999: 121). Loncalar, devletin muhafaza edip ve belli normlarda sürdürmeye çalıştığı geleneksel düzenin vazgeçilmez bir parçasıydı. Osmanlı Devleti tarım kesiminde tımar sistemini ve köylüleri, siyasi ve mali sebeplerle nasıl destekliyorsa, kentlerdeki loncaları da o sebepten desteklemiştir (Pamuk, 2007: 63).

Ahilik örgütü sayesinde, Osmanlı esnafının, ticaret ve sanat ahlakı bütün dünyada ün salmıştır. Bu nedenle bir Avrupalı Osmanlı ülkesine seyahat edeceği zaman kendisine daima gayrimüslim tüccarlar yerine “Türk tüccarı ile alış-veriş etmesi” söylenirdi (Şimşek, 2002: 37).

2.1. Esnaf Loncası ve Devlet ile ilişkiler

Osmanlı şehirlerindeki esnaf ve ticaret loncaları, ekonomik ve sosyal hayatın ana eksenini durumundaydılar. Şehir çarşısının her sokağında bir esnaf loncası kurulmuş ve aynı mesleğe mensup olan esnaf bir araya gelmişti. Şehir büyüdükçe meslekler çeşitlenir, lonca sayısı artış gösterirdi. Örneğin Evliya Çelebi 17. yüzyıldaki İstanbul’da loncaların isimlerini teker teker saymakta ve şehir nüfusundan 260 bin kişinin, 1100’ü aşan sayıdaki loncaların üyesi olduğunu yazmaktadır (Pamuk, 2007: 58).

Her hangi bir meslekteki ustalar, seçim yoluyla içlerinden tecrübeli bir ustayı, loncalarının kurallarını uygulamak ve devletle olan ilişkilerinin idaresi için kethüda seçerlerdi. Ayrıca her loncanın başında, manevi temsilci konumunda bir şeyh vardı. Şehirdeki bütün kethüdaların üstünde ise şehir kethüdası yer almakta ve esnafı devlete karşı temsil etmekteydi. Deneyimli lonca ustaları arasından seçilen ve loncanın iç işlerini yürüten üyeye yiğitbaşı denirdi. Yiğitbaşı, kethüdaya vekâlet eder, üretilen malların loncanın kalite standartlarına uygunluğunu denetler, gerekli olan hammaddeyi piyasadan sağlayıp, bunları ustalara dağıtır ve dükkânlara teslim ederdi (Pamuk, 2007: 59).

Teşkilat tarafından satın alınan hammadde, genellikle ustaların meslek kademeleri dikkate alınarak dağıtımı yapılırdı. Yani her bir lonca üyesinin kademine gerektiği miktarda hammadde o ustaya verilirdi. Ancak en kıdemli ile en kıdemsiz ustalara verilen hammadde arasında 2-3 katından fazla farklılık olmazdı (Erarı, 1999: 121). Böylece sosyal denge korunup, büyük tüccarların küçük esnafı ezmesine mani olunurdu. Bu kurallara uymayanlar esnaf teşkilatı idaresince ve kadı tarafından cezalandırılmaktadır (Bilgi, 1999: 55).

Kent düzeyindeki lonca yönetiminin fonksiyonlarından birisi de vergi toplanması işinde devlet tarafından muhatap alınmalarıydı. Bunlar, devletin loncalardan talep ettiği vergi yükümlülüklerini

Loncalar ve lonca ustaları arasında paylaşımını yapar ve sonra bu vergileri toplayıp devletin vergiyle ilgili temsilcilerine teslim etmekle mükelleflerdi (Pamuk, 2007: 59).

İhtisab uygulamaları içinde en önemlileri, üretilen malların, kalite ve fiyatlandırılmasına ait düzenlemeler olup buna “narh” adı verilirdi. Resmi kâr haddi yüzde 10-15 kadardı. Narh uygulamalarıyla halk fiyat artışlarından korunur ve böylece kentte siyasi ve sosyal istikrar sağlanmaya çalışılırdı. Bu gayeye yönelik olarak esnaf kendi haline bırakılmaz çok sık olarak denetlenir, fiyatlar, ölçü ve tartı aletleri kontrollerden geçirilirdi. İstifçilik ve karaborsacılık olmaması için piyasa gözetlenirdi. Tedavülde dolaşımda bulunan, yabancı ve yerli çeşitli paralar kontrol edilerek değerleri saptanırdı (Pamuk, 2007: 63).

Devlet, loncaların malzeme sıkıntısı çekmemeleri için, hammadde piyasalarını da sıkı denetim altında tutarak bu piyasaya da müdahale ederdi. Loncaları korumak amacıyla, hammadde akışının ucuz ve sürdürülebilir olmasına yönelik yapılan söz konusu müdahaleler, sarayın, ordunun veya İstanbul’un ihtiyaçları söz konusu olduğunda daha da yoğunlaşırdı (Pamuk, 2007: 63).

2.2. Esnafta Yönetim ve Esnaf sandığı

Kethüdanın ana görevleri, esnafın işlerini düzenleyip, sorunlarını çözmektir. Esnaf sandığının gelirlerini toplar; esnafa ait yapıların gereken tamiratlarını yaptırır; hayır işlerini yönetir. Loncayla ilgili çalışan kişilerin maaşlarını verir ve harcamalardan artmış olan parayı işletir, kredi piyasasında değerlendirerek sandık gelirinin artması yönünde gayret sarf ederdi. Kethüdanın yanında, ustaların seçtiği beş kişilik bir kurul vardır. Esnafa ait her konu bu kurulda görüşülürdü. Yönetim kurulu, kethüdanın mali işlerini denetlerdi (Çağatay, 1981: 146).

Anadolu’da ve Türklerin yerleşmiş olduğu herhangi bir Osmanlı kasaba ve şehrinde esnaf birlikleri ve her esnaf birliğinin bir yardım sandığı vardı. Bu sandıklar, üyeleri ve ailesini de kapsayacak şekilde evlenme, dükkân açma, tezgâh sayısını artırma, işsizlik, tabii afete maruz kalma, hastalık, ölüm gibi sosyal risklere karşı gerek nakit, gerekse aynı olarak yardım sağlayan dayanışma kaynağı idi. Bunlara “orta sandığı”, “esnaf vakfı”, “esnaf sandığı” denirdi. Esnaf Orta Sandığında toplanan bu paralar, %1 faizle, ihtiyacı olana veya sanat ve ticaretini genişletmek isteyen esnafa kredi olarak verilirdi (Çağatay, 1981: 152). Her esnaf birliği, orta sandığı vasıtasıyla üyelerinin kredi ihtiyaçlarını karşılar ve onları tefeciye muhtaç olmaktan korudukları gibi, kendi esnafının ihtiyacı olan hammaddeleri satın alıp, üyelerine kıdem sırasına göre dağıtır ve böylece karaborsa ve farklı fiyat belirlemenin önüne geçilmiş olunurdu. Esnaf dayanışmasının yanı sıra, hayır işleri de bu sandıktan sarf edilirdi (Erarı, 1999: 121).

2.3. Sandıktan Kredi Kullanma Yöntemi

Kethüda, sandıktan ödünç para almak isteyenler hakkında, gerekli soruşturmanın yapılması için, yönetim kurulundan iki üyeyi görevlendirirdi. Bunlar kredi kullanacak olan esnafın, dükkânı, sanatı ve mali durumu hakkında genel bir malumat edinmeye çalışılırdı. Verilecek kredinin nerede kullanılacağını ve borç alan esnafın ödeme gücünü saptamaya yönelik araştırmalar yaparlar ve sonucu yönetim kuruluna bildirirlerdi (Çağatay, 1981: 148).

Her esnaf grubu “**dâhili**” ve “**harici**” olmak üzere iki sınıfa ayrılırdı (Çağatay, 1981: 154).

Dâhililer: Fiilen meslekte çalışanlardır. Bunlara, herhangi bir sebeple geçici olarak çalışmadıkları durumlarda orta sandığından yardım yapılırdı. Bir nevi işsizlik sigortası gibi düşünebiliriz (Yazıcı, 1996: 155-165). Ayrıca “seferci esnafı”na (ordu sefere çıkınca, buradaki askerin ihtiyaçlarına yönelik çalışan esnaf) yapılan ödemelerden de dâhililer yararlanırlardı.

Hariciler: Fiilen çalışmayanlar, bunlar, **mütakâit** (emekliler), **aceze** (düşkünler) ve **malûlîn** (sakatlar) olmak üzere üç kısma ayrılmıştır (Çağatay, 1981: 154, 155).

a) Emekliler: Esnafın yaşlılarıdır, sermayesi müsait olanlar, işlerini kalfalarının yardımıyla dükkânlarını yönetirler bu nedenle sandıktan yardım almaya muhtaç duruma düşmemiş eski ustalardır.

b) Düşkünler: İhtiyarlık sebebiyle çalışamayan ve sermaye sahibi de olmadıklarından çalıştıracak dükkânları olmayan esnaflardır. Bunlardan yardıma muhtaç olanlarına para yardımı yapılır, ekmek, Kömür vb. zorunlu ihtiyaç maddeleri satın alınır verilir, harcamalar sandıktan karşılanırdı.

c) Sakatlar: Esnafın hangi derece yahut statüsünde olursa olsun, sakatlık veya tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanarak çalışma gücünü kaybetmiş olanlarıdır. Bunlara ve ailelerine sandıktan yardım edildiği gibi, bireysel olarak da esnaf birliğindeki ustalar ve kalfalar tarafından da ayrıca yardım edilirdi.

Bu suretle ahi sandıkları, işsizlik, hastalık, sakatlık, ölüm ve doğum gibi risk harcamalarını karşılayan bir tür sigorta niteliği arz etmekte, genellikle sosyal sigortaların öncülükleri olarak kabul edilmektedir. Bir görüşe göre, söz konusu yardımlaşma sandıkları, Türkiye’de sosyal sigortaların çekirdeği olduğu varsayılabilir.

2. 4. Sandığın Başlıca Gelir Ve Giderleri

Kethüda, yiğit başı ve yönetim kurulunun sorumluluğu altındaki bu sandığın sermaye birikimi; esnafın ayda bir veya haftada bir olarak mali gücüne göre vermesi gereken paralardan, çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa yükselenler için ustaları tarafından verilen paralardan ve ayrıca esnaf tarafından yapılan bağışlardan meydana gelirdi. Özetle gelirleri, kira, vakıf paraların faizleri, vasiyet, hibe, duhuliyet ve bağışlardı (Çağatay, 1981: 153, 154).

Giderleri ise çarşı onarım harcamaları, vergiler, geliri düşük esnafa, bir felakete uğrayanlara, hastalara verilen yardımlar, yoksul esnaftan ölenlerin cenaze masrafı, yoksul din adamlarına yardım, görevlilere maaş, yazları kullanılan kar, sebil vb. gibi harcama bedelleri idi.

Mesela, İstanbul’da Uzun Çarşı esnafı her yıl, ramazan ayında sandık hesabından Eyüp Sultan Camii’nde hatim indirtirler, esnafa ve halka yemek dağıtırlardı (Çağatay, 1981: 153, 154).

Aşağıda vermiş olduğumuz, İstanbul’daki Hallac esnafının Orta Sandığının, 8 Kasım 1873-7 Kasım 1874 arasındaki bir senelik gelir-gider cetveli, genel olarak orta sandıklarının sosyal işlevini ortaya koymakta (Yazıcı, 162-164).

GELİRLER

Guruş	
7.650	Kira bedeli
7.900	Borç verilen paranın geliri
110	Geçmiş borç
550	Evkaf vesairenden, gelen hisse
500	Vasiyet yolu ile bağış
900	Fakirlere verilen yemek bedeli
275	Esnafın giriş aidatı
2.700	Esnafın bağışları
1.250	Yardım için toplanan paralar
75	Hisar arkasında kesilen ağaçların hissesi bedeli
21.910	Toplam

GİDERLER

Guruş	
800	Tamir, bakım

2.050	Satın alınan dükkan bedeli	
700	Yaz mevsiminde kar bedeli (560.000 okka)	
600	Hisar arkasında okutulan mevlid bedeli	
1.550	Üçgünler toplantısı hissesi	
680	Esnaf ve memleket fakirlerine Ramazan-ı Şerifde ekmek parası (2200 kıyye)	
600	Dul ve yetimlere bayramlık basma	
350	Esnafın fakirlerine ve ailelerine hastalık parası	
170	Cenaze masrafları (Techiz ve tekfin)	
1.100	Gelen-gidene (yolda kalmışlara) Hakim vasıtasıyla yapılan yardım	
1.800	Günlük sadaka (günde 5 guruş)	
250	Üçaylarda gelen hocalara yardım	
850	Haremeyn Delillerine, Şeriflere (Hac görevlileri ve Peygamber'in soyundan gelenler) ve Çekirge Şeyhlerine	
400	Sürre masrafı (Mekke ve Medine fakirlerine gönderilen para)	
380	Kasaba dışındaki taş köprünün tamiri masrafı	
350	Dükkanı yanan Hasan Ağaya sermaye ve alet parası	
100	Kurban parası	
45	Ramazanda ve mübarek gecelerde camilerde yakılan kandiller masrafı	
300	Hatim parası	
350	Buhari ve Şifa-yı Şerif okutulması ve devirhanlık ücreti	
150	Çarşı sokağının tamiri ücreti	
250	Hakime kontrol ücreti	
1.200	Mütevelliye verilen ücret	
1.500	Sıbyan mektepleri muallimlerine ev kirası	
500	Sıbyan mekteplerine kömür ve hasır parası	
360	Münadiye ödenen yıllık ücret	
450	Çeşmeciye ödenen yıllık ücret	
240	Tulumbacılar ödenen yıllık ücret	
240	Çarşı bekçisine ödenen yıllık ücret	
600	Lonca masrafı	
20.115	Toplam	.
21.910	Gelir toplamı guruş	
20.115	Gider toplamı guruş	
1.795		
179	Muhasebe gideri	.
1.616	Gelir fazlası olarak kasa mevcuduna ilave edilen.	

Bu tabloyu değerlendirdiğimizde esnaf loncasının sosyal sorumluluk sahibi olduğunu, sadece kendi örgüt sorunları ile değil; toplumun, çevrenin bayındırlık problemleriyle de ilgilendiğini bu yönde harcama yaptığını görüyoruz.

Günümüzde modern anlamda, işletmelerin çevreye ve topluma karşı yükümlülükleri olduğu bilimsel olarak kabul edilmekte ve çeşitli fakültelerde “Sosyal Sorumluluk” dersi okutulmaktadır.

Şirketlerin yerine getirmesi gereken dört temel sorumluluk var (Argüden):

- 1- **Ekonomik** – verimli ve kârlı olmak,
- 2- **Hukuki** – ülkenin kanunlarına uymak,
- 3- **Etik** –toplumsal kural ve değerlerine uyumlu davranmak,

4- Sosyal – toplumsal sorunların çözümü için gönüllü katkıda bulunmak.

Bu konu şu bakımdan önem taşımakta; toplumla uyumlu, onun ihtiyaçlarına duyarlı, kazancının bir kısmını toplumla paylaşan işletmelerin, toplumda yarattığı mutluluk, daha mutlu emekçi, mutlu hissedarlar ve mutlu müşterilere sahip ve daha uzun vadeli kazanç sahibi olmaları demektir. Bu yönüyle de Osmanlı ahilik yapılanmasının sosyal rolünün çağına göre çok ileri seviyede olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Ahilik ve Lonca teşkilatı batıda gelişen kooperatifçilik fikir ve hareketlerine etki etmiştir. Ülkemizdeki tarım kooperatifçiliği fikrinin temelini oluşturdukları da söylenebilir. Hatta Esnaf Orta Sandıkları ile Mithat Paşa'nın 1863 Yılında kurduğu ve bizdeki kooperatif teşkilatının çekirdeğini oluşturan Memleket Sandıkları arasında büyük benzerlik söz konusudur (Erarı, 1999: 122).

19. yüzyılda Avrupa'nın, Sanayi Devrimi sonrasında, büyük fabrikalar ve kitlesel üretimi yaygınlaştırıp, ürünlerini bütün dünyaya pazarlaması sonucunda, bizdeki küçük sanayi çökmüştür. Bu sebepten dolayı esnaf loncaları ve bunlara ait yardımlaşma sandıkları, 19. yüzyılın sonlarında bütünüyle ortadan kaybolmuşlardır (Şen, 2002). Tanzimat'tan sonraki süreçte klasik dönemin sandıklarına devlet el koyacaktır. Esnaf ve avarız sandıkları 1876-77 savaşına kadar varlığını sürdürmüş, sonrasında diğer bütün sandıklar gibi devletçe yönetilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla devletin kontrolüne aldığı sandıklar, günümüzdeki Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur'un oluşmasında ilk örnek teşkil edecektir (Tabakoğlu, 2000: 305).

Sonuç olarak, günümüzdeki modern sosyal güvenlik mevzuatı 1880'lerden sonra Almanya'dan başlayarak Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmış ve 20. yüzyılda ancak şekillenebilmiştir. Dolayısıyla ahi sandıkları, o zamanın şartlarına göre üyelerini çeşitli risklere karşı korumuşlar ve sosyal güvenlik ihtiyacını karşılamışlardır.

Günümüzde sevindirici bir gelişme olarak, devletimiz tarafından 8 Mart 2017 tarih 6824 sayılı kanunla, Esnaf Ahilik Sandığı fonu kurulma yoluna gidilmiştir. Bu sandıktan İşsizlik Sigortası Fonu kaynakları ile aynı usul ve esaslar çerçevesinde esnaf ve sanatkâr yararlanacak ve zorunlu olarak sisteme dâhil edileceklerdir.

KAYNAKLAR

Argüden, Y. “Şirketlerin Toplumsal Sorumlulukları”, <https://arguden.net>, 02.02.2022.

Bilgi, N. (1999). “Manisa’da Ahilik ve Esnaf Teşkilatı”, II. Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-14 Ekim Kırşehir) T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Çağatay, N. (1981). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Selçuk Üniversitesi yayınları, 2. baskı, Konya.

Çizakça, M. “Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları”, www.tusev.org.tr, 01.02.2022.

Erarı, F. (1999). “Ahilik ve Ahilik Kültürünün İktisadi Hayatımızdaki Anlam ve Önemi,” II. Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-14 Ekim Kırşehir) T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İbn Battûta (2021). İbn Battûta Seyahatnâmesi, 11. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kıvrım, İ. (2019). “Mahalle Avârız Vakıfları (17. Yüzyıl Ayıntab Örneği)”, Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi, 2 (2), s. 34- 49.

Nizamülmülk (2010). Siyasetnâme, Lacivert Yayıncılık, İstanbul.

- Pamuk, Ş. (2007). Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şen, M. (2002). “Tanzimat Öncesi (Klasik Dönem) Osmanlı Devleti’nde Sosyal Güvenlik”, <http://www.e-akademi.org>, 05.02.2022.
- Şensoy, F. (2016). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Vakıfların Ekonomik Boyutları”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (10), s. 41-63.
- Şimşek, M. (2002). Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (2000). Türk İktisat Tarihi, 5. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (1996). Türk Tarihinin Sosyolojisi, Turan Yayıncılık, İstanbul.
- Yazıcı, N. (1996). “Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler”, AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 35, s. 155-165.
- Yusuf Has Hacip (2000). Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig Uyarlaması, Hrz. F. Silahdaroğlu, 2. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.